

ODESA	ВІСНИК
NATIONAL UNIVERSITY	ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
HERALD	УНІВЕРСИТЕТУ
Volume 27. Issue 2 (41). 2025	Том 27. Випуск 2 (41). 2025
JURISPRUDENCE	ПРАВОЗНАВСТВО

ISSN 2304-1587

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Odesa I. I. Mechnikov National University

ODESA NATIONAL UNIVERSITY HERALD

Jurisprudence

Scientific journal
Published two times a year
Series founded in July, 2006

Volume 27. Issue 2 (41). 2025

Publishing House
“Helvetica”
2025

ISSN 2304-1587

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Правознавство

Науковий журнал
Виходить 2 рази на рік
Серія заснована у липні 2006 р.

Том 27. Випуск 2 (41). 2025

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Засновник: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

Токарчук Л. М., д-р юрид. наук (головний редактор); Акімбекова С. А., д-р юрид. наук, Гаран О. В., д-р юрид. наук, Миколенко О. І., д-р юрид. наук, Миколенко О. М., д-р юрид. наук, Павлова Т. О., канд. юрид. наук, Смітюх А. В., д-р юрид. наук, Степанова Т. В., д-р юрид. наук, Чуваков О. А., д-р юрид. наук.

Відповідальний секретар:

Левенець А. В., канд. юрид. наук

Editorial board of the journal:

Tokarchuk L. M., Doctor of law sciences (Editor in Chief); Akimbekova S. A., Doctor of law sciences, Haran O. V., Doctor of law sciences, Mykolenko O. I., Doctor of law sciences, Mykolenko O. M., Doctor of law sciences, Pavlova T. O., Candidate of law sciences, Smitiukh A. V., Doctor of law sciences, Stepanova T. V., Doctor of law sciences, Chuvakov O. A., Doctor of law sciences.

Executive secretary:

Levenets A. V., Candidate of law sciences

Реєстрація в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення: Рішення № 429 від 22.02.2024 р.
Ідентифікатор R30-02963.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
(вул. Дворянська, буд. 2, м. Одеса, 65082, rector@onu.edu.ua, тел. (048) 723-52-54).

Registered by the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine
(Decision No. 429 dated 22.02.2024, Media ID: R 30-02963).

Media entity – Odesa I.I. Mechnikov National University
(65082, Odesa, Dvoryanska Str., 2, rector@onu.edu.ua, tel. (048) 723-52-54).

Згідно з наказом МОН України від 20.06.2023 року № 768 журнал включено до Переліку наукових фахових видань України за спеціальністю D8 Право.

Professional registration (category «В»): Decree of MES No. 768 (Annex 3) dated June 20, 2023. Specialty: D8 Law

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.
Протокол № 4 від 25 листопада 2025 року

ЗМІСТ

Барікова Анна Анатоліївна, Кононов Станіслав Ігорович ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ	7
Батіщев Сергій Олександрович АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....	12
Борщенко Владлена Валеріївна, Караваєва Тетяна Леонідівна МОВА ПРАВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНТЕГРАЦІЇ ПРАКТИКИ ЄСПЛ У НАЦІОНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО УКРАЇНИ.....	17
Городиський Іван Михайлович ЗАБОРОНА ОТОТОЖНЕННЯ АДВОКАТА З КЛІЄНТОМ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНИ.....	23
Задорожний Андрій Миколайович ПРИПИНЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ВНАСЛІДОК ВІДМОВИ ВІД ПРАВА ВИМОГИ І ПРОЩЕННЯ БОРГУ.....	29
Захаров Володимир Олегович ОНТОЛОГІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	37
Морозюк Назарій Сергійович ПРОБЛЕМАТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕПОКОРИ.....	42
Павлова Тетяна Олександрівна ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ.....	47
Шугалевич Ігор Васильович RATIO DECIDENDI VS OBITER DICTUM У ПОСТАНОВАХ КОЛЕГІЙ СУДДІВ ТА СУДОВИХ ПАЛАТ КАСАЦІЙНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ У СКЛАДІ ВЕРХОВНОГО СУДУ	52

CONTENTS

Barikova Anna, Kononov Stanislav

ENSURING THE UNITY OF JUDICIAL PRACTICE
IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS OF UKRAINE.....7

Batishchev Serhii

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF INFORMATION:
THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS.....12

Borshchenko Vladlena, Karavaieva Tetiana

THE LANGUAGE OF LAW AS AN INSTRUMENT FOR INTEGRATING
THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS INTO
THE NATIONAL JUDICIARY OF UKRAINE.....17

Horodyskyy Ivan

PROHIBITION OF IDENTIFYING A LAWYER WITH A CLIENT:
PROBLEMS OF LEGAL REGULATION IN UKRAINE.....23

Zadorozhnyi Andrii

EXTINGUISHMENT OF A CIVIL OBLIGATION BY WAIVER
OF A CLAIM AND DEBT RELIEF.....29

Zakharov Volodymyr

ONTOLOGY OF THE INFORMATION PARADIGM IN THE CONTEXT
OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....37

Moroziuk Nazarii

THE PROBLEM OF THE CRIMINAL-LEGAL CHARACTERISTICS OF DISOBEDIENCE..... 42

Pavlova Tetiana

OBJECTIVE ELEMENT OF A CRIMINAL OFFENSE:
THEORETICAL FOUNDATIONS AND CHALLENGES OF LAW ENFORCEMENT.....47

Shuhalevich Ihor

RATIO DECIDENDI VS OBITER DICTUM IN THE DECISIONS
OF THE BOARDS OF JUDGES AND COURT CHAMBER
OF THE COURT OF CASSATION IN THE SUPREME COURT.....52

УДК 342.9+342.7

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2\(41\)-1](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2(41)-1)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Барікова Анна Анатоліївна

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,

Національна академія внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9707-0106>Scopus-Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57797291200>**Кононов Станіслав Ігорович**

головний спеціаліст відділу забезпечення роботи секретаря та суддів судової палати

управління забезпечення роботи судової палати з розгляду справ щодо податків,

зборів та інших обов'язкових платежів секретаріату Касаційного адміністративного суду,

Верховний Суд

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-8419-442X>

У статті розкрито механізм забезпечення єдності судової практики в адміністративному судочинстві України як систему взаємопов'язаних юридичних засобів (норм права, правовідносин, актів правозастосування та правової поведінки) з метою розгляду однакової категорії справ з висловлюванням однакової правової позиції в подібних спорах. Доведено, що йдеться про формування в практиці Верховного Суду перспективного правового прецеденту у вигляді відповідної правової позиції, обов'язкової для застосування адміністративними судами всіх інстанцій.

Розтлумачено перспективи використання технології штучного інтелекту в адміністративному судочинстві України: як допоміжний аналітичний інструмент для аналізу доказів, підготовки аналітичних узагальнень, пошуку аналогій у судовій практиці лише з перевіркою людиною, без самостійного ухвалення рішень; як інструмент технічної підтримки щодо автоматичного сортування документів, розпізнавання тексту, перекладу, створення шаблонів без прямої участі людини, якщо не впливає на зміст рішення.

Оскільки наявний порядок передання судом, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів, на розгляд відповідних судових палат Верховного Суду не враховує випадків вмотивованої незгоди судів першої та апеляційної інстанцій з практикою Верховного Суду, автори запропонували закріпити в Кодексі адміністративного судочинства України право судів першої та апеляційної інстанцій внести подання з вмотивованим преюдиційним запитом до Верховного Суду для розв'язання питання про відступ від сформованої Верховним Судом правової позиції в подібному спорі. Верховний Суд повинен розглянути справу як суд тієї інстанції, з якої надійшло подання, з формулюванням підсумкової правової позиції для подальшого застосування адміністративними судами всіх інстанцій.

Запропоновано реформувати поточну структуру Верховного Суду та механізм забезпечення єдності судової практики в адміністративному судочинстві України шляхом вирішення справ повним складом відповідних судових палат, Великою Палатою, Пленумами Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду та всього Верховного Суду.

Ключові слова: правова влада, правовий прецедент, судова палата, касаційний суд, штучний інтелект.

Barikova Anna, Kononov Stanislav. Ensuring the unity of judicial practice in administrative proceedings of Ukraine

The paper reveals the mechanism for ensuring the unity of judicial practice in the administrative justice of Ukraine as a system of interconnected legal means (norms of law, legal relations, acts of law enforcement and legal behaviour) for the purpose of considering the same category of cases with the expression of the same legal position in similar disputes. It has been proven that this is about the formation of a promising legal precedent in the practice of the Supreme Court in the form of a corresponding legal position, mandatory for application by administrative courts of all instances.

The prospects for using artificial intelligence technology in the administrative justice of Ukraine have been explained: as an auxiliary analytical tool for analyzing evidence, preparing analytical generalizations, searching for analogies in judicial practice with only human verification, without independent decision-making; as a technical support tool for automatic sorting of documents, text recognition, translation, and creating templates without direct human participation, if it does not affect the content of the decision.

Since the existing procedure for transferring a case by a court considering a cassation case in a panel of judges to the relevant judicial chambers of the Supreme Court does not take into account cases of motivated disagreement of the courts of first and appellate instances with the practice of the Supreme Court, the authors have proposed to enshrine in the Code of Administrative Proceedings of Ukraine the right of the courts of first and appellate instances to submit a motivated preliminary ruling

request to the Supreme Court to resolve the issue of departing from the legal position formed by the Supreme Court in a similar dispute. The Supreme Court is to consider the case as the court of the instance from which the submission was received, with the formulation of a final legal position for further application by administrative courts of all instances.

It has been proposed to reform the current structure of the Supreme Court and the mechanism for ensuring the unity of judicial practice in the administrative justice of Ukraine via resolving cases by the full composition of the relevant court chambers, the Plenums of the Administrative Court of Cassation in the Supreme Court, as well as of the entire Supreme Court.

Key words: rule of law, legal precedent, judicial chamber, court of cassation, artificial intelligence.

Вступ. Основним суб'єктом, який забезпечує єдність практики в адміністративному судочинстві України, є Верховний Суд. Так, на підставі частини першої статті 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом [1]. Згідно із частиною п'ятою статті 13 цього Закону висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативний акт, що містить відповідну норму права [1].

Водночас у справі № 825/1015/16 Верховний Суд уточнив, що забезпечення єдності судової практики під час вибору правової норми, що підлягає застосуванню до спірних правовідносин, суд (на момент вирішення цієї справи) був зобов'язаний враховувати висновки Верховного Суду України, викладені з цих чи подібних правовідносин. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів [2]. Верховний Суд також зазначив, що висновки в судових рішеннях Великої Палати Верховного Суду мають перевагу над висновками колегії суддів Верховного Суду України [3].

Зважаючи на кількість наявних правових позицій Верховного Суду, для українських судів нагальним завданням є впровадження дієвих технологічних рішень із метою швидкого та якісного пошуку релевантної практики, а також опрацювання великих даних, пов'язаних із матеріалами справ, які перебувають на розгляді. Тому актуальність теми дослідження зумовлена новітньою технологічною революцією, яка призводить до потреби використовувати новітні інструменти в діяльності суб'єктів правозастосування.

Матеріали та методи. Емпіричною базою дослідження є нормативні акти щодо здійснення адміністративного судочинства, зокрема Конституція України, Кодекс адміністративного судочинства України і Закон України «Про судоустрій і статус суддів», а також практика Верховного Суду. Особливості забезпечення єдності судової практики під час вирішення адміністративних справ досліджували В. Бевзенко, М. Бондарєва, Ю. Лупу, Р. Мельник, Н. Пархоменко, М. Смокович та інші науковці. Водночас немає комплексної наукової розвідки щодо процедурно-технологічного виміру забезпечення єдності судової практики в адміністративному судочинстві України.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи пізнання (аналіз і синтез, індукція та дедукція) для визначення сутності механізму забезпечення єдності судової практики в адміністративному судочинстві України, а також формально-юридичний і порівняльно-правовий методи для аналізу підходів і перспектив урахування практики Верховного Суду.

Метою дослідження є розкриття механізму забезпечення єдності судової практики в адміністративному судочинстві України.

Результати. З метою реалізації принципу правовладдя під час розгляду та вирішення справ судова практика повинна бути послідовною та усталеною. Верховний Суд указує, що метою розгляду однакової категорії справ із висловлюванням однакової правової позиції є нічим іншим, як забезпеченням єдності судової практики [4]. Чинне законодавство України містить такі елементи механізму забезпечення єдності судової практики в адміністративному судочинстві України:

А. Законність і обґрунтованість судового рішення, коли під час вибору та застосування норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду [5] (керуючись частиною п'ятою статті 242 Кодексу адміністративного судочинства України). Йдеться про перспективний правовий прецедент як джерело права, прояв судової правотворчості під час вирішення конкретної справи, результатом чого є правоположення, що містяться у сформульованій судом мотивувальній частині рішення та мають обов'язкову силу не тільки для сторін у справі, а й для інших суб'єктів права [6, с. 133]. Таку юридичну інтерпретацію можна здійснити шляхом звернення до ідеалу, без обмеження допустимого стандартного значення [7, с. 160]. Описаний акт судження виявляє здібності судді-правозастосувача, пов'язані зі здатністю мислити, оцінювати, кваліфікувати обставини та вчинки як істинні, звертатися до принципу справедливості, постановляючи рішення [8, с. 117].

Окреслений судовий процес є «живим», дієвим [6, с. 128]. У справі № 440/11471/21 Верховний Суд зацентрував, що забезпечення єдності судової практики потребує повного та системного тлумачення як

юридичних норм, так і правових позицій суду. У судовій практиці потрібно враховувати принцип юридичної визначеності як мірило обґрунтованості застосування оцінних понять, пов'язаних із використанням критерію подібності під час відступлення від усталеної судової практики Верховного Суду [9].

Б. Інститут зразкової справи, згідно з яким суд, у провадженні якого перебуває одна чи більше типових адміністративних справ (відповідачем у яких є той самий суб'єкт владних повноважень / його відокремлені структурні підрозділи, спір у яких виник з аналогічних підстав, у відносинах, що врегульовано одними нормами права, у яких позивачі заявили аналогічні вимоги), кількість яких визначає доцільність ухвалення зразкового рішення, може звернутися до Верховного Суду з поданням про розгляд однієї з них Верховним Судом як судом першої інстанції [5] (на підставі пункту 21 частини першої статті 4 і частини першої статті 290 Кодексу адміністративного судочинства України). На переконання Верховного Суду, ключовим питанням є встановлення відповідності учасників справи, предмета, підстав позову й умов застосування норм права ознакам типової до зразкової справи. У правовому висновку в судовому рішенні Верховного Суду потрібно визначити спосіб застосування норм права в спірних правовідносинах, що сприяє однаковому праворозумінню та правозастосуванню в судовій практиці [10].

В. Передання справи колегією суддів Верховного Суду, яка розглядає відповідну справу в касаційному порядку, до уповноважених судових палат Верховного Суду з метою відступу від наявних правових позицій:

- на розгляд палати, до якої входить така колегія, якщо ця колегія вважає за потрібне відступити від висновку щодо застосування норми права в подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів із цієї самої палати або у складі такої палати [5] (відповідно до частини першої статті 346 Кодексу адміністративного судочинства України);

- на розгляд об'єднаної палати, якщо ця колегія або палата вважає за потрібне відступити від висновку щодо застосування норми права в подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з іншої палати або у складі іншої палати чи об'єднаної палати [5] (на підставі частини другої статті 346 Кодексу адміністративного судочинства України);

- на розгляд Великої Палати, якщо така колегія / палата / об'єднана палата вважає за потрібне відступити від висновку щодо застосування норми права в подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів / палати / об'єднаної палати іншого касаційного суду, в раніше ухваленому рішенні Великої Палати; якщо справа містить виключну правову проблему і таке передання зумовлене забезпеченням розвитку права та формування єдиної правозастосовної практики; коли учасник справи оскаржує судові рішення з підстав порушення правил предметної юрисдикції [5] (згідно із частинами третьою – шостою статті 346 Кодексу адміністративного судочинства України).

Однак наявний порядок передання судом, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів, на розгляд відповідних судових палат Верховного Суду не враховує випадків вмотивованої незгоди судів першої та апеляційної інстанцій з практикою Верховного Суду. Тому важливо закріпити в Кодексі адміністративного судочинства України право судів першої та апеляційної інстанцій внести подання з вмотивованим преюдиційним запитом до Верховного Суду для розв'язання питання про відступ від сформованої Верховним Судом правової позиції в подібному спорі. Верховний Суд повинен розглянути справу як суд тієї інстанції, з якої надійшло подання, з формулюванням підсумкової правової позиції для подальшого застосування адміністративними судами всіх інстанцій.

З огляду на наявну кількість правових позицій Верховного Суду, що станом на зараз уже становить великі дані, дієвим інструментом забезпечення єдності судової практики в адміністративному судочинстві є технологія штучного інтелекту. Можна погодитися з О. Бессоновим щодо доцільності цифровізувати судову систему, що стимулює пошук ефективних і етично обґрунтованих рішень, адаптованих до потреб кожної конкретної держави [11, с. 378], коли етичні виклики (як-от алгоритмічна упередженість, непрозорість, ризик втрати людського контролю) стосуються впровадження стандартів відповідальності, аудиту, формування етичного кодексу використання штучного інтелекту [12, с. 464]. У цьому контексті перспективи використання технології штучного інтелекту в адміністративному судочинстві України пов'язані з такими основними напрямками [12, с. 463]:

- допоміжний аналітичний інструмент для аналізу доказів, підготовки аналітичних узагальнень, пошуку аналогій у судовій практиці лише з перевіркою людиною, без самостійного ухвалення рішень (користувач відповідає за коректність застосування, розробник – за алгоритм);

- інструмент технічної підтримки щодо автоматичного сортування документів, розпізнавання тексту, перекладу, створення шаблонів без прямої участі людини, якщо не впливає на зміст рішення (організація, яка впроваджує штучний інтелект, відповідає за налаштування й безпеку).

Висновки. Отже, механізм забезпечення єдності судової практики в адміністративному судочинстві України є системою взаємопов'язаних юридичних засобів (норм права, правовідносин, актів правозастосування та правової поведінки) з метою розгляду однакової категорії справ із висловлюванням однакової

правової позиції в подібних спорах. Інакше кажучи, йдеться про формування в практиці Верховного Суду перспективного правового прецеденту у вигляді відповідної правової позиції, обов'язкової для застосування адміністративними судами всіх інстанцій.

Установлена законом кількість і кваліфікаційні вимоги до суддів Верховного Суду, застосування технології штучного інтелекту дасть можливість наявному кадровому ресурсу забезпечувати єдність судової практики. Водночас із метою збалансування людського та технологічного вимірів здійснення правосуддя потребує оновлення механізм забезпечення єдності судової практики в адміністративному судочинстві в межах поточної структури Верховного Суду:

А. Адміністративні справи, які Верховний Суд розглядає як суд першої та апеляційної інстанції згідно із частиною четвертою статті 22 і частиною третьою статті 23 Кодексу адміністративного судочинства України, потрібно передати до компетенції спеціалізованих адміністративних судів. Колегії суддів Верховного Суду повинні бути не постійними, а сформованими автоматизованою системою для розв'язання питання про відмову у відкритті касаційного провадження або передання касаційної скарги на розгляд до відповідної судової палати, яка вирішує спори по суті, включно зі спорами за нововиявленими обставинами, з формулюванням висновку щодо застосування норм права або відступу від наявних висновків цієї судової палати.

Б. У випадку перегляду судового рішення у зв'язку з виключними обставинами, наявності неоднакових висновків щодо застосування норм права судовими палатами в подібних спорах судова палата, яка розглядає таку справу, передає її на розгляд Пленуму Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду. Відповідний Пленум повинен мати повноваження формувати правові позиції і на підставі преюдиційного запиту від судів першої та апеляційної інстанцій, щодо зразкових справ, а також за результатами узагальнення судової практики.

В. У компетенції Великої Палати Верховного Суду потрібно залишити вирішення юрисдикційних спорів; справи з виключною правовою проблемою; формування правових позицій за результатами узагальнення судової практики; справи стосовно відступу від висновку щодо застосування норми права в подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати. Натомість Пленум Верховного Суду повинен мати повноваження формулювати висновки щодо застосування норм права в разі наявності неоднакових висновків щодо застосування норм права касаційними судами різних юрисдикцій; за результатами узагальнення судової практики.

Перспективи подальшого дослідження пов'язані з напрацюванням механізмів забезпечення єдності судової практики. Нагальною проблематикою наукової розвідки є вдосконалення наявного порядку відступу від правових позицій Верховного Суду й оптимізація аналітичної роботи з напрацьованими висновками шляхом використання новітніх технологій.

Література:

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 23.09.2025).
2. Постанова Верховного Суду від 14.11.2019 у справі № 825/1015/16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85645441> (дата звернення: 23.09.2025).
3. Постанова Верховного Суду від 19.09.2019 у справі № 760/8406/16-а. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84405563> (дата звернення: 23.09.2025).
4. Постанова Верховного Суду від 21.12.2021 у справі № 120/3552/21-а. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103893131> (дата звернення: 23.09.2025).
5. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 23.09.2025).
6. Мелякова Ю. В. Правотворчість у прецедентному і континентальному праві: герменевтичний аналіз. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2012. № 2 (12). С. 126–143.
7. Бернюков А. М. Зміст судової інтерпретації: герменевтичний вимір. *Проблеми філософії права*. 2008–2009. Т. VI–VII. С. 154–163.
8. Бігун В. С. Філософія правосуддя (до постановки проблеми). *Проблеми філософії права*. 2006–2007. Т. IV–V. С. 113–119.
9. Постанова Верховного Суду від 28.03.2023 у справі № 440/11471/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109943799> (дата звернення: 23.09.2025).
10. Постанова Верховного Суду від 25.06.2025 у справі № 440/10047/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128403136> (дата звернення: 23.09.2025).

11. Бессонов О. В. Зарубіжний досвід використання штучного інтелекту в правосудді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2025. Вип. 88. Ч. 3. С. 375–380.
12. Деркач В. Г., Прокопович-Ткаченко Є. Д., Руденко Є. Г. Використання штучного інтелекту в судовому процесі України: правові, етичні та процесуальні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 460–464. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/109> (дата звернення: 23.09.2025).

References:

1. Zakon Ukrainy “Pro sudoustrii i status suddiv” [The Law of Ukraine “On the judicial system and the status of judges”] (2016, June 02). *Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> [in Ukrainian].
2. Postanova Verkhovnoho Sudu u spravi № 825/1015/16 [Resolution of the Supreme Court in the case № 825/1015/16] (2019, November 14). *Unified State Register of Court Decisions*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85645441> [in Ukrainian].
3. Postanova Verkhovnoho Sudu u spravi № 760/8406/16-a [Resolution of the Supreme Court in the case № 760/8406/16-a] (2019, September 19). *Unified State Register of Court Decisions*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84405563> [in Ukrainian].
4. Postanova Verkhovnoho Sudu u spravi № 120/3552/21-a [Resolution of the Supreme Court in the case № 120/3552/21-a] (2021, December 21). *Unified State Register of Court Decisions*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103893131> [in Ukrainian].
5. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Code of Administrative Proceedings of Ukraine] (2005, July 06). *Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> [in Ukrainian].
6. Meliakova, Iu.V. (2012). Pravotvorchist u pretsedentnomu i kontynentalnomu pravi: hermenevtychnyi analiz [Lawmaking in case law and continental law: a hermeneutic analysis]. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia*, 2 (12), 126–143 [in Ukrainian].
7. Berniukov, A.M. (2008). Zmist sudovoi interpretatsii: hermenevtychnyi vymir [The content of judicial interpretation: a hermeneutic dimension]. *Problemy filosofii prava*, 6–7, 154–163 [in Ukrainian].
8. Bihun, V.S. (2006). Filosofiia pravosuddia (do postanovky problemy) [Philosophy of justice (on the posed issue)]. *Problemy filosofii prava*, 4–5, 113–119 [in Ukrainian].
9. Postanova Verkhovnoho Sudu u spravi № 440/11471/21 [Resolution of the Supreme Court in the case № 440/11471/21] (2023, March 28). *Unified State Register of Court Decisions*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109943799> [in Ukrainian].
10. Postanova Verkhovnoho Sudu u spravi № 440/10047/24 [Resolution of the Supreme Court in the case № 440/10047/24] (2025, June 25). *Unified State Register of Court Decisions*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128403136> [in Ukrainian].
11. Bessonov, O.V. (2025). Zarubizhnyi dosvid vykorystannia shtuchnoho intelektu v pravosuddi [Foreign experience in the use of artificial intelligence in the judiciary]. *Uzhhorod National University Herald. Law*, 88 (3), 375–380 [in Ukrainian].
12. Derkach, V.H., Prokopovych-Tkachenko, Ie.D., & Rudenko, Ie.H. (2025). Vykorystannia shtuchnoho intelektu v sudovomu protsesi Ukrainy: pravovi, etychni ta protsesualni aspekty [The use of artificial intelligence in the court process of Ukraine: legal, ethical and procedural aspects]. *Juridical scientific and electronic journal*, 3, 460–464. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/109> [in Ukrainian].

УДК 342.951:351.817:004

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2\(41\)-2](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2(41)-2)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Батіщев Сергій Олександрович

аспірант,

Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7337-6557>

Статтю присвячено ідентифікації змісту та сутності адміністративно-правового захисту інформації.

Констатується, що адміністративне право в механізмі формування стійкого інформаційного середовища в Україні відіграє одну з ключових ролей, адже з-поміж того, що визначає порядок організації та функціонування органів публічної адміністрації, які здійснюють адміністративно-правовий захист інформації, також забезпечує організаційну основу для реалізації інших важливих заходів, пов'язаних із протидією інформаційним загрозам, безперервністю перебігу важливих інформаційних процесів, упровадженням цифрових рішень в буденність тощо.

Визначено, що адміністративно-правовий захист інформації є різновидом діяльності органів публічної адміністрації, що безпосередньо пов'язаний із забезпеченням стійкості інформаційного середовища індивідуального, колективного та національного рівнів через реалізацію заходів превентивного й оперативного характеру, спрямованих на запобігання порушенням, відновлення порушених прав та інтересів суб'єктів інформаційних відносин, а також створення умов для безпечного використання інформації як стратегічного ресурсу в публічних цілях. Зауважено, що індивідуальний, колективний та національний рівні інформаційного середовища є взаємопов'язаними.

Запропоновано виокремлювати два базові різновиди адміністративно-правового захисту інформації, виходячи з об'єкта: відкрита інформація або інформація з обмеженим доступом.

Підсумовується, що в загальному контексті його зміст охоплює комплекс відповідних заходів, що спрямовані як на гарантування інформаційних прав особи, так і на захист національних інтересів у сфері інформаційної безпеки; він виступає ключовим механізмом реалізації державної інформаційної політики, забезпечуючи належне функціонування правового режиму доступу до відкритої та обмеженої інформації в безпековому контексті.

Ключові слова: адміністративно-правова охорона, адміністративно-правове-забезпечення, адміністративно-правовий захист, інформаційна політика, інформація, публічна адміністрація, стійкий розвиток.

Batishchev Serhii. Administrative and legal protection of information: theoretical and legal analysis

The article is devoted to identifying the content and essence of administrative-legal protection of information. It is noted that administrative law plays a key role in the mechanism of forming a stable information environment in Ukraine, since, in addition to determining the procedure for organizing and functioning of public administration bodies that carry out administrative-legal protection of information, it also provides the organizational foundation for implementing other important measures related to countering information threats, ensuring the continuity of critical information processes, and introducing digital solutions into everyday practice.

It is established that administrative-legal protection of information is a type of activity of public administration bodies directly related to ensuring the stability of the information environment at the individual, collective, and national levels through the implementation of preventive and operational measures aimed at preventing violations, restoring infringed rights and interests of subjects of information relations, as well as creating conditions for the safe use of information as a strategic resource for public purposes. It is noted that the individual, collective, and national levels of the information environment are interrelated.

It is proposed to distinguish two basic types of administrative-legal protection of information, namely, protection of open information or information with restricted access.

In general, it is summarized that its content encompasses a set of measures aimed both at guaranteeing the informational rights of individuals and at protecting national interests in the field of information security; it serves as a key mechanism for implementing state information policy, ensuring the proper functioning of the legal regime of access to open and restricted information in a security context.

Key words: administrative-legal protection, administrative-legal provision, administrative-legal safeguarding, information policy, information, public administration, sustainable development.

Вступ. Варто погодитись із тим, що інформаційна сфера характеризується високими темпами розвитку, що обумовлено зростанням ролі інформації та інформаційних ресурсів у всіх процесах суспільної життєдіяльності. Політичні, економічні, соціальні та культурні інститути значною мірою відчують вплив інформаційно-комп'ютерних технологій та змісту інформаційних продуктів, що поширюються за їх допомогою. Така тенденція трансформації значення суспільного інформаційного обміну потребує активної державної діяльності з метою впорядкування інформаційних процесів, а проведення ефективної державної інформаційної політики набуває надзвичайної актуальності [1, с. 37].

Згідно з нормативними положеннями, основними напрямками державної інформаційної політики є: забезпечення доступу кожного до інформації; забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації; створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства; забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень; створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування; постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів; забезпечення інформаційної безпеки України; сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору [2]. Однак варто враховувати, що за сучасних умов першочерговим завданням державної інформаційної політики України є стримування та протидія загрозам інформаційній безпеці України та нейтралізація інформаційної агресії, у тому числі спеціальних інформаційних операцій держави-агресора, спрямованих на підлив державного суверенітету, територіальної цілісності України, забезпечення інформаційної стійкості суспільства та держави, створення ефективної системи взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суспільством, а також розвиток міжнародної співпраці у сфері інформаційної безпеки на засадах партнерства та взаємної підтримки [3].

Вважаємо, що за таких умов питання адміністративно-правового захисту інформації набуває особливого значення, адже держава є центральним та основоположним актором, здатним організувати й забезпечити інформаційну стійкість, протидію загрозам і підтримання належних умов для безпечного функціонування інформаційного простору.

Матеріали та методи. Дослідження ґрунтується на використанні наукових публікацій вітчизняних вчених, що вивчали суміжні до аналізованої проблематики питання, як-от М. Вавринчук, О. Когут, Т. Перун, Н. Троцюк, Н. Петрина, О. Шарук, О. Коцовська, К. Гарбузюк, Л. Кожура, М. Шиленко, О. Єшук, В. Бєлєвцева, а також чинного адміністративного й інформаційного законодавства України. Обґрунтованість та цілісність його положень забезпечена завдяки комплексному застосуванню базових методів здійснення наукової роботи, серед яких методи аналізу та синтезу, узагальнення, діалектичний, системно-структурний і формально-юридичний.

Результати. Положеннями Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ передбачено, що під категорією «захист інформації» варто розуміти «сукупність правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації та належний порядок доступу до неї» [2].

Ми поділяємо думку Т. Перуна, що головну роль в ефективності захисту інформації має відігравати адміністративне право як право, яке регламентує управлінську діяльність суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки. Вчений зауважує, що «норми адміністративного права забезпечують реалізацію механізму управління в різних сферах життєдіяльності, встановлюють відповідні правові режими, які повинні стати ефективним інструментом державного управління в досліджуваній сфері» [4, с. 16].

Зауважимо, що з боку наукової доктрини термін «правовий захист» в адміністративному праві здебільшого зводиться до діяльності компетентних органів державної влади, органів управління й місцевого самоуправління [5, с. 116–117], яка об'єктивує реалізацію відповідних заходів. Спеціалізовано означена діяльність іменується як адміністративно-правовий захист [6, с. 25].

Однак варто зауважити, що національне законодавство й наукові джерела іноді використовують для позначення того самого явища різні терміни. До таких термінів належать терміни «охорона» та «захист». Як зазначає О. Коцовська, у законодавстві відсутнє тлумачення цих понять, до того ж інколи видається, що законодавець використовує ці терміни в одних випадках як синоніми, в інших – як різні за змістом. Тлумачні словники української мови також не дають чіткого визначення згаданих вище понять і переважно не розмежовують їх за змістом, а також не дають нам відповіді на питання про конкретний зміст та співвідношення понять «охорона» та «захист» [7, с. 270–271; 8, с. 38]. Тому цілком зрозуміло, чому наукові праці не містять єдиного погляду на розуміння правової категорії «адміністративно-правовий захист». Л. Кожура уточнює, що часто вказане поняття ототожнюється з такими термінами, як «адміністративно-правове забезпечення» чи навіть «адміністративно-правова охорона», а також використовується у вузькому та широкому розумінні з різним змістовним навантаженням [9, с. 119]. Приміром, М. Шиленко під час дослідження одного з видів адміністративно-правової охорони ототожнює її із захистом [10, с. 1193]. К. Гарбузюк стверджує, що аналіз дає змогу виділити у його дефініції об'єкт охорони (захисту) – суб'єкт малого підприємництва, а як суб'єкта охорони (захисту) – публічну адміністрацію [8, с. 38]. Натомість учена О. Єшук вважає, що адміністративно-правова охорона є широким поняттям, що охоплює дефініцію адміністративно-правового захисту [11, с. 53].

Варто вказати також те, що за загальним контекстом означений термін є застосовним до правовідносин захисту прав, свобод та законних інтересів особи (осіб) [6, с. 25]. Навіть законодавче визначення категорії «захист інформації» є тому підтвердженням. Проте його зміст виходить за межі лише інтересів окремих

фізичних чи юридичних осіб, оскільки охоплює і публічний інтерес, безпосередньо пов'язаний з безпекою інформаційного середовища.

Тому нам імпонує твердження, що адміністративно-правовий захист, як і адміністративно-правова охорона чи адміністративно-правове забезпечення, логічніше розглядати з позиції самостійних врегульованих процесів, що мають різні завдання та механізми реалізації. Узагальнено та схематично їх співвідношення можна представити так: забезпечення спрямовується на охорону та захист, а охорона та захист – реалізуються в тісній взаємодії. Причому саме визначення адміністративно-правового захисту має розглядатися з дуальної інтерпретації об'єктної складової. Мається на увазі, що, крім юридичного відношення особи до конкретного інтересу (зазвичай права на щось), має враховуватися його безпосередній стан із позиції убезпечення від зміни властивостей чи характеристик, руйнування або загалом знищення [12].

Така думка видається цілком обґрунтованою, адже, за влучними твердженнями Т. Перуна, як і будь-який інший товар, інформація має власника, який володіє правом розпоряджатися інформацією на свій розсуд, а її несанкціоноване використання тягне за собою матеріальні втрати для її правовласника, несанкціоновані дії з інформацією стають підставою для настання шкоди для держави, громадян, суб'єктів господарювання [4, с. 27]. Водночас, як зауважено попередньо, у сучасних умовах інформація стає стратегічним ресурсом, правий захист якої диктується необхідністю розвитку економіки, формування громадянського суспільства, забезпечення безпеки держави та громадян [4, с. 28].

Таким чином, адміністративно-правовий захист інформації визначаємо як різновид діяльності органів публічної адміністрації, що безпосередньо пов'язаний із забезпеченням стійкості інформаційного середовища індивідуального, колективного та національного рівнів через реалізацію заходів превентивного й оперативного характеру, спрямованих на запобігання порушенням, відновлення порушених прав та інтересів суб'єктів інформаційних відносин, а також створення умов для безпечного використання інформації як стратегічного ресурсу в публічних цілях.

Зауважимо, що індивідуальний, колективний та національний рівні інформаційного середовища є взаємопов'язаними, тому об'єктами адміністративно-правового захисту інформації є будь-які види інформації, з приводу якої суб'єкти права вступають у певні правовідносини та здійснюють свої права й обов'язки. Слід зазначити, що всі види інформації в Україні згідно із законодавством мають певний порядок доступу, що надає їй відповідний правовий статус. Так, відповідно до статті 20 Закону України «Про інформацію» за порядком доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом [2; 13, с. 127]. Отже, слід виокремлювати два базові різновиди адміністративно-правового захисту інформації, а саме об'єктом якого є відкрита інформація або інформація з обмеженим доступом.

Приміром, В. Белевцева адміністративно-правовий захист інформації з обмеженим доступом визначає як сукупність засобів попередження, припинення та примусу, які вживаються власниками інформації з обмеженим доступом або іншими суб'єктами, які мають адміністративно-юрисдикційні повноваження, з метою запобігання заподіяння шкоди інтересам власника інформації та її неконтрольованому використанню [13, с. 129]. Ми більш схильні до думки, що адміністративно-правовий захист інформації з обмеженим доступом має на меті гарантування прозорості діяльності держави та реалізацію права громадян на інформацію. Водночас адміністративно-правовий захист відкритої інформації стосується забезпечення реалізації конституційного права кожного на вільний доступ до інформації, а також на недопущення неправомірних обмежень чи ускладнень у користуванні нею.

Таким чином, можна стверджувати, що адміністративно-правовий захист інформації виступає ключовим механізмом реалізації державної інформаційної політики, забезпечуючи належне функціонування правового режиму доступу до відкритої та обмеженої інформації в безпековому контексті.

Висновки. За результатами проведеного дослідження видається можливим визначити такі ключові тези:

- адміністративне право в механізмі формування стійкого інформаційного середовища в Україні відіграє одну з ключових ролей, адже з-поміж того, що визначає порядок організації та функціонування органів публічної адміністрації, які здійснюють адміністративно-правовий захист інформації, також забезпечує організаційну основу для реалізації інших важливих заходів, пов'язаних із протидією інформаційним загрозам, безперервністю перебігу важливих інформаційних процесів, упровадженням цифрових рішень у буденність тощо;

- адміністративно-правовий захист інформації слід розглядати як самостійний різновид діяльності органів публічної адміністрації, спрямований на забезпечення стійкості інформаційного середовища різних рівнів. Його зміст охоплює комплекс превентивних, оперативних та відновлювальних заходів, що спрямовані як на гарантування інформаційних прав особи, так і на захист національних інтересів у сфері інформаційної безпеки;

- об'єктами адміністративно-правового захисту виступають усі види інформації, правовий режим доступу до яких визначений чинним законодавством.

Література:

1. Вавринчук М. П., Когут О. В. Інформаційна безпека держави. Правові засади організації та здійснення публічної влади : зб. тез II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Хмельницький, 2–8 травня 2019 р.). Хмельницький : ХУУП, 2019. С. 37–40.
2. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.
4. Перун Т. С. Адміністративно-правовий механізм забезпечення інформаційної безпеки в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2019. 268 с.
5. Троцюк Н. В., Петрина Н. О. Адміністративно-правовий захист авторського права та суміжних прав: теоретико-правовий аспект. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 115–118.
6. Шарук О. Г. Механізм адміністративно-правового захисту об'єктів критичної інфраструктури фінансового сектору України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2024. 244 с.
7. Коцовська О. Л. Зміст та сутнісні ознаки адміністративно-правової охорони прав споживачів. *Держава і право*. 2011. Вип. 54. С. 270–277.
8. Гарбузюк К. Г. До проблеми співвідношення термінів «адміністративно-правова охорона» й «адміністративно-правовий захист». *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. Харків, 2019. С. 38–40.
9. Кожура Л. О. Адміністративно-правовий захист та охорона: поняття та співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Серія ПРАВО. Вип. 35. Ч. І. Т. 2. С. 119–122.
10. Шиленко М. В. Поняття адміністративно-правової охорони малого підприємництва. *Форум права*. 2013. № 1. С. 1188–1193.
11. Єщук О. М. Адміністративно-правова охорона і адміністративно-правовий захист: ціле і частка. *Закон і життя*. 2013. С. 49–53.
12. Sharuk O. Essence of administrative and legal protection of critical infrastructure facilities of the financial sector of Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. No. 8. P. 76–80. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2023.8.08>.
13. Бєлєвцева В. В. Адміністративно-правовий захист інформації з обмеженим доступом: визначення та удосконалення. *Інформація і право*. 2016. № 2 (17). С. 127–133. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2016.2\(17\).272915](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2016.2(17).272915).

References:

1. Vavrynychuk, M.P., & Kohut, O.V. (2019). Informatsiina bezpeka derzhavy [Information security of the state. Pravovi zasady orhanizatsii ta zdiisnennia publichnoi vlad]. *Legal foundations of the organization and implementation of public authority*. In Zb. tez II Vseukrainskoi nauk.-prakt. internet-konf. (Khmelnyskyi, May 2–8, 2019) (pp. 37–40). Khmelnytskyi: KhUUP [in Ukrainian].
2. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 № 2657-XII [On Information: Law of Ukraine of October 2, 1992, No. 2657-XII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> [in Ukrainian].
3. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15 zhovtnia 2021 roku “Pro Stratehiiu informatsiinoi bezpeky”: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 28.12.2021 № 685/2021 [On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of October 15, 2021 “On the Information Security Strategy”: Decree of the President of Ukraine of December 28, 2021 No. 685/2021]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> [in Ukrainian].
4. Perun, T.S. (2019). Administratyvno-pravovyi mekhanizm zabezpechennia informatsiinoi bezpeky v Ukraini [Administrative and legal mechanism of ensuring information security in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Lviv: National University “Lviv Polytechnic” [in Ukrainian].
5. Trotsiuk, N.V., & Petryna, N.O. (2015). Administratyvno-pravovyi zakhyst avtorskoho prava ta sumizhnykh prav: teoretyko-pravovyi aspekt [Administrative and legal protection of copyright and related rights: theoretical and legal aspect]. *Porivnialno-analitychne pravo*, 2, 115–118 [in Ukrainian].
6. Sharuk, O.H. (2024). Mekhanizm administratyvno-pravovoho zakhystu ob'ektiv krytychnoi infrastruktury finansovoho sektoru Ukrainy [Mechanism of administrative and legal protection of critical infrastructure facilities of the financial sector of Ukraine]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Kotsovska, O.L. (2011). Zmist ta sutnisni oznaky administratyvno-pravovoi okhorony prav spozhyvachiv [The content and essential features of the administrative and legal protection of consumer rights]. *Derzhava i pravo*, 54, 270–277 [in Ukrainian].
8. Harbuziuk, K.H. (2019). Do problemy spivvidnoshennia terminiv “administratyvno-pravova okhorona” y “administratyvno-pravovyi zakhyst” [On the problem of correlation between the terms “administrative and legal

protection” and “administrative and legal safeguarding”. *Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku derzhavy* (pp. 38–40). Kharkiv [in Ukrainian].

9. Kozhura, L.O. (2015). Administratyvno-pravovyi zakhyst ta okhorona: poniattia ta spivvidnoshennia [Administrative and legal protection and safeguarding: concepts and correlation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo*, 35 (1, Vol. 2), 119–122 [in Ukrainian].

10. Shylenko, M.V. (2013). Poniattia administratyvno-pravovoi okhorony maloho pidpriemnytstva [The concept of administrative and legal protection of small business]. *Forum prava*, 1, 1188–1193 [in Ukrainian].

11. Yeshchuk, O.M. (2013). Administratyvno-pravova okhorona i administratyvno-pravovyi zakhyst: tsile i chastka [Administrative and legal safeguarding and administrative and legal protection: the whole and the part]. *Zakon i zhyttia*, 49–53 [in Ukrainian].

12. Sharuk, O. (2023). Essence of administrative and legal protection of critical infrastructure facilities of the financial sector of Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 8, 76–80. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2023.8.08> [in English].

13. Bielievitseva, V.V. (2016). Administratyvno-pravovyi zakhyst informatsii z obmezenym dostupom: vyznachennia ta udoskonalennia [Administrative and legal protection of restricted information: definition and improvement]. *Informatsiia i pravo*, 2 (17), 127–133. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2016.2\(17\).272915](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2016.2(17).272915) [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 30.09.2025

Дата прийняття статті: 04.11.2025

Опубліковано: 28.11.2025

УДК 340.134:341.645

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2\(41\)-3](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2(41)-3)

МОВА ПРАВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНТЕГРАЦІЇ ПРАКТИКИ ЄСПЛ У НАЦІОНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО УКРАЇНИ

Борщенко Владлена Валеріївна

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права та правосуддя,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9819-092X>

Караваєва Тетяна Леонідівна

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8755-8282>

У статті здійснено комплексне дослідження впливу практики Європейського суду з прав людини на формування стандартів судових рішень в Україні крізь призму мови права як інструменту інтеграції європейських правових принципів у національне судочинство. Проаналізовано особливості застосування практики ЄСПЛ при здійсненні правосуддя, окреслено проблеми перекладу та тлумачення таких ключових категорій, як fair trial, effective remedy, margin of appreciation і proportionality, які становлять основу захисту прав людини та верховенства права. Підкреслено, що судова оцінка рішень ЄСПЛ має не лише правовий, але й лінгвістичний вимір, оскільки точність відтворення термінів і смислів у перекладі безпосередньо впливає на якість судового рішення, його аргументованість і відповідність європейським стандартам. Особливу увагу приділено значенню мови права у формуванні правничої культури суддів і юристів, адже саме вона виступає інструментом комунікації між національним та європейським правовими просторами.

Показано, що інтеграція практики ЄСПЛ у вітчизняне правосуддя є багатоступеневим процесом, який поєднує правовий, концептуальний і мовний аспекти та потребує глибокого осмислення з боку науковців і практиків. Звертаймо увагу на важливість опанування правничої англійської як обов'язкового елементу сучасної юридичної освіти, що забезпечує правильне розуміння та застосування рішень ЄСПЛ у процесі судочинства. Акцентовано на необхідності розвитку навичок правничого письма серед суддів, оскільки саме чіткість, логічність і доступність викладу судових рішень сприяють реалізації принципу верховенства права та підвищенню довіри громадян до правосуддя. Зроблено висновок, що мова права виступає не лише технічним засобом правозастосування, а й важливим чинником гармонізації національної правової системи з європейськими стандартами.

Ключові слова: мова права, правнича англійська, переклад, судові рішення, судова оцінка, захист прав людини, застосування практики ЄСПЛ при здійсненні правосуддя, судочинство, верховенство права, правниче письмо.

Borshchenko Vladlena, Karavaieva Tetiana. The Language of Law as an Instrument for Integrating the Practice of the European Court of Human Rights into the National Judiciary of Ukraine

The article presents a comprehensive study of the impact of the European Court of Human Rights (ECHR) case law on the formation of judicial decision-making standards in Ukraine, emphasizing the language of law as a fundamental tool for integrating European legal principles into the national system of justice. The author examines the application of ECHR practice in the administration of justice, identifying key challenges in the translation and interpretation of legal concepts such as fair trial, effective remedy, margin of appreciation, and proportionality, which constitute the core of human rights protection and the rule of law. The study highlights that the judicial assessment of ECHR decisions has not only a legal but also a linguistic dimension, since the accuracy of legal translation directly affects the quality, reasoning, and compliance of judicial decisions with European standards. Special attention is given to the role of the language of law in shaping the professional and communicative culture of judges and lawyers, as it serves as a bridge between the national and European legal frameworks.

It is demonstrated that the integration of the ECHR case law into the Ukrainian judiciary is a complex and gradual process that combines legal, conceptual, and linguistic dimensions and requires scholarly, legislative, and practical engagement. The article emphasizes the importance of legal English as an essential component of modern legal education, enabling practitioners to properly understand and apply the ECHR jurisprudence in domestic proceedings. Furthermore, the development of legal writing skills among judges is underlined as a necessary condition for enhancing the clarity, coherence, and accessibility of judicial reasoning, which, in turn, promotes the realization of the rule of law and strengthens public trust in the judiciary. The findings confirm that the language of law functions not merely as a technical medium of legal practice but as a crucial instrument for harmonizing the national legal system with European human rights standards.

Key words: language of law, legal English, translation, judicial decision, judicial assessment, protection of human rights, application of the ECHR case law in the administration of justice, judiciary, rule of law, legal writing.

Вступ. Після проголошення незалежності Україна отримала унікальну можливість трансформувати власну правову систему, обравши за основу не радянські традиції, а принципово нову аксіологічну парадигму. Йдеться насамперед про зміщення акцентів від домінування колективного над приватним у бік визнання людини та її прав як центральної цінності суспільного та державного розвитку. Важливим досягненням стало закріплення пріоритету не формального закону, а права як універсальної категорії справедливості. Така концептуальна переорієнтація відобразилася і в змінах конституційних положень 1996 року та в намірі адаптувати національну судову практику до міжнародних стандартів.

Сьогодні можна констатувати, що зміни, закладені на етапі становлення державності, суттєво позначилися на критеріях оцінки й винесення судових рішень. Якщо раніше формалізм та пріоритет державних інтересів часто превалювали над правами особи, то нині в основу судочинства поступово покладаються стандарти, що забезпечують верховенство права, справедливість та дотримання фундаментальних прав людини. Не останню роль у цьому процесі відіграло визнання обов'язковості практики Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ), яка стала важливим орієнтиром для вітчизняних судів.

Водночас остаточну оцінку цим змінам може надати лише історична перспектива. Відкритим залишається питання, чи збереже Україна сталість курсу на інтеграцію стандартів ЄСПЛ у свою правозастосовну практику, чи можливі коливання, зумовлені політичними або суспільними трансформаціями. Однак уже сьогодні можна констатувати, що суди дедалі активніше застосовують концепцію верховенства права, керуються принципами справедливості, правової визначеності та захисту прав особи в розумінні саме європейської судової системи, що свідчить про глибинну зміну самої парадигми судочинства.

Протягом тривалого часу конституційні положення залишалися декларативними через традицію їх сприйняття лише як рамкових норм, що потребували конкретизації у підзаконних актах. Одним із чинників, який стимулював трансформацію національної правової системи у напрямі зміцнення гарантій прав людини, став Європейський суд з прав людини. Саме він здійснює контроль за дотриманням державами зобов'язань, визначених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Значущість його рішень для України підтверджується ухваленням у 2006 році Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», яким практика ЄСПЛ була визнана джерелом національного права. Важливим також є закріплення принципу верховенства права у прийнятих пізніше законах із приписом тлумачити цей принцип крізь призму практики ЄСПЛ.

Таким чином, саме практика ЄСПЛ поступово формує стандарти судових рішень в Україні та визначає напрями розвитку національного права. Однак питання системного вивчення впливу ЄСПЛ на формування цих стандартів залишається актуальним і потребує ґрунтового наукового аналізу.

Матеріали та методи. Проблематика діяльності Європейського суду з прав людини та її значення для формування стандартів судових рішень поступово набула особливого місця в сучасній українській правовій доктрині. У центрі уваги опинилися як правова природа рішень цього міжнародного інституту, так і механізми впливу на національне судочинство, зокрема в аспекті забезпечення верховенства права та дотримання конституційних гарантій прав людини. Протягом останнього десятиліття вітчизняні науковці значно поглибили розробку окресленої проблематики. Вагомий внесок у дослідження здійснили М. Бем, С. Головатий, Д. Гудима, В. Завгородній, М. Козюбра, М. Корнієнко, А. Кучук, О. Мірошніченко, О. Орлова, М. Савчин, Т. Фулей, С. Шевчук та інші, у працях яких ґрунтовно висвітлено теоретико-правові та прикладні аспекти застосування практики ЄСПЛ у національному правопорядку. Мета статті полягає у визначенні ролі та значення мови права як засобу інтеграції практики Європейського суду з прав людини у національне судочинство України. Методологія дослідження склали загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, а саме: формально-логічний, історичний, системного аналізу та юридичного прогнозування.

Результати. Попри визнання практики ЄСПЛ джерелом національного права, в Україні все ще існують значні труднощі із її ефективним застосуванням у судовій практиці. Проблема полягає у тому, що, з одного боку, закріплено обов'язок застосовувати практику ЄСПЛ, а, з іншого, на рівні правозастосування простежується нерівномірність та фрагментарність її використання судами різних інстанцій. Це свідчить про потребу наукового осмислення механізмів інтеграції практики ЄСПЛ у національне правосуддя.

Особливе значення для України має практика Європейського суду з прав людини. Вона стала своєрідним орієнтиром у процесі адаптації та гармонізації національного законодавства із загальноєвропейськими стандартами. Рішення ЄСПЛ поступово впливають на формування законодавчих положень, розвиток судової доктрини та зміну правосвідомості, утверджуючи ідеї пропорційності, справедливого балансу та ефективного засобу правового захисту. Водночас цей процес виявився набагато складнішим і тривалішим, ніж передбачалося на початковому етапі.

Труднощі інтеграції пояснюються не лише необхідністю докорінних правових реформ, а й відмінністю лексичних та концептуальних основ української та європейської правових систем, що мають різне історичне підґрунтя та культурні витоки. Гармонізація правничої термінології потребує значних зусиль, адже нерідко

однакові поняття мають відмінні смислові відтінки в українському та європейському контекстах. На етапі перших реформ важко було передбачити, наскільки масштабними виявляться виклики, пов'язані з необхідністю поєднання двох різних традицій.

Як вірно зазначає І. Шумило, «юридичний переклад, як будь-який інший вид спеціального перекладу, має ряд особливостей, з якими повинен бути обізнаним перекладач юридичного тексту, оскільки помилки у перекладі можуть призвести до конфлікту між сторонами юридичного дискурсу, судових позовів чи припинення співпраці. До особливостей юридичних текстів можна віднести такі: ... наявність скорочень, більшість яких зустрічається тільки в юридичних текстах (ALJ – Administrative Law Judge, MP-Member of Parliament, USJC – United States Judicial Code, cc. – chapters, CB – casebook, COA – court of Appeals, CIF – Coming into Force, J – Judge)» [1].

Одночасно «тексти міжнародних угод характеризуються запозиченнями з латинської (*lex lata*, *lex loci delictus*, *corpus delicti*, *absente reo*, *ex curia*, *lis pendens*) та французької мови (*appeal*, *plaintiff*, *lien*, *verdict*, *voir dire*, *profit a prendre*), які часто не перекладаються. В англomовних юридичних текстах вживаються слова давньоанглійського походження, які вийшли із загального вжитку (*hereinabove*, *therein*, *whereby*). У юридичних текстах часто використовуються дієслова у пасивному стані (*P. should be acquitted*, *the record was read out loud by the investigator*, *the criminal case was initiated by the Prosecutor's Office*)» [1].

Однією з характерних рис англійського юридичного тексту є «вживання модального дієслова «shall» для вираження наказу або зобов'язання. Наприклад, «The Parties shall take the necessary measures to...» («Сторони зобов'язуються вжити необхідних заходів...») [2].

Отже, першою і водночас однією з найскладніших проблем, що постає у процесі імплементації рішень Європейського суду з прав людини у судові стандарти України, є їх переклад українською мовою. Ця проблема має не лише технічний вимір, а й смисловий, оскільки від точності перекладу залежить правильність сприйняття змісту та його подальше застосування національними судами. Неправильне чи неточне відтворення ключових термінів може призвести до викривлення сутності правових стандартів, закріплених у практиці ЄСПЛ, і, як наслідок, до помилок у правозастосуванні.

Прикладом складності перекладу може слугувати справа «Совтрансавто-Холдинг проти України» (2002) [3], у якій ЄСПЛ констатував порушення права на справедливий судовий розгляд (*fair trial*). Спочатку українська правова доктрина трактувала цей термін вузько, як «право на судовий розгляд», без урахування комплексності гарантій: незалежності суду, рівності сторін, доступу до правосуддя. Лише завдяки подальшому тлумаченню і поступовій адаптації стало зрозуміло, що «*fair trial*» є багатогранною категорією, що втілює низку процесуальних гарантій.

У справі «Агрокомплекс проти України» [4] труднощі виникли з перекладом і розумінням концепції «*effective remedy*» («ефективний засіб правового захисту»). У національній практиці цей термін довгий час помилково ототожнювався лише з «правом на оскарження», тоді як ЄСПЛ вкладає у нього значно ширший зміст.

Аналогічні труднощі можна простежити і при перекладі концепції «*margin of appreciation*» («межі розсуду держави»). В українському контексті слово «розсуд» часто мало негативне забарвлення, асоціювалося зі свавіллям, тоді як у європейській доктрині йдеться про допустимий простір для держави у визначенні способів імплементації конвенційних гарантій. У справі «Веренцов проти України» [5] ЄСПЛ розглядав питання про обмеження права на свободу мирних зібрань. Українські органи влади заборонили проведення акції, посилаючись на відсутність спеціального закону, що регулює порядок проведення демонстрацій. Суд наголосив, що хоча держави дійсно володіють певним «простором для розсуду» у визначенні умов проведення зібрань, цей розсуд не може бути свавільним і має бути врівноважений чіткими законодавчими гарантіями.

ЄСПЛ підкреслив, що Україна не може посилаватися на власну законодавчу прогалину як на підставу для обмеження права. Отже, держава перевищила допустимі «межі розсуду», оскільки її дії не були передбачуваними та не ґрунтувалися на чіткій правовій базі. Цей випадок показав, що доктрина «*margin of appreciation*» не надає державам необмеженого права обмежувати конвенційні гарантії, а лише дозволяє враховувати національний контекст у межах чітких правових рамок. Для України справа «Веренцов проти України» стала важливим орієнтиром у розвитку законодавчого регулювання свободи мирних зібрань та у розумінні того, що державний «розсуд» завжди має бути виправданий, пропорційний і контрольований ЄСПЛ.

Ще одним прикладом є концепція «*proportionality*» («пропорційність»). В європейському контексті вона означає необхідність встановлення балансу між інтересами особи та суспільства. В українській практиці цей термін не завжди відображався коректно, часто замінюючись поняттями «співмірність» чи «відповідність», що не завжди передає зміст доктрини. Лише через системне використання рішень ЄСПЛ у постановках Верховного Суду поступово відбулося закріплення адекватного розуміння принципу пропорційності як критерію правової оцінки.

Отже, переклад рішень ЄСПЛ є тривалим, поетапним і багатоаспектним процесом, що потребує комплексної роботи перекладачів, правників і науковців. Також він пов'язаний із завданням гармонізації термінології, яка має різні культурні та історичні витоки.

В умовах глобалізації та зростаючої ролі міжнародних правозахисних інститутів особливого значення набуває вивчення іноземних мов, передусім англійської, яка є офіційною мовою Європейського суду з прав людини поряд із французькою. Однак звичайне володіння розмовною чи літературною англійською не забезпечує належного рівня професійної підготовки правника. Необхідним стає опанування юридичної англійської, яка має низку специфічних ознак: уніфікований термінологічний апарат, формалізовані синтаксичні конструкції, використання латинських виразів та особливих правових кліше.

З урахуванням вищевказаного включення курсу юридичної англійської до навчальних програм з перших курсів підготовки правників є важливою передумовою формування у здобувачів здатності працювати з автентичними текстами міжнародних судових рішень. Адже переклад практики ЄСПЛ потребує не лише мовних навичок, а й глибокого розуміння контексту, у якому вживаються правові категорії. Знання правничої англійської дозволяє уникати помилок при відтворенні таких ключових понять, як *«fair trial»*, *«effective remedy»*, *«margin of appreciation»*, *«proportionality»* тощо, які не мають однозначних відповідників в українському праві.

Юридична англійська мова в сучасних умовах постає не просто як засіб перекладу або технічний інструмент для роботи з текстами рішень ЄСПЛ, а як вагомий чинник формування нової правничої культури в Україні. Вона забезпечує не лише адекватне відтворення конвенційних термінів та правових доктрин, а й сприяє осмисленню глибинного змісту категорій, які історично склалися в англо-саксонській та континентальній правових традиціях. Саме завдяки володінню юридичною англійською правники отримують змогу інтегрувати ці концепти у національний правовий дискурс, долаючи мовні та культурні бар'єри.

Знання правничої англійської відкриває нові горизонти як для практиків, так і для науковців. Воно дозволяє формулювати аргументи у відповідності до європейських правових стандартів, брати активну участь у міжнародних академічних і професійних дискусіях, а також створює передумови для включення українського правового досвіду у ширший контекст європейської правової науки. Така взаємодія сприяє не лише підвищенню якості судової практики в Україні, але й формуванню професійної спільноти, здатної мислити у категоріях єдиного європейського правового простору.

Отже, систематичне вивчення юридичної англійської мови має стратегічне значення. Воно забезпечує не лише технічну можливість якісного перекладу та застосування рішень ЄСПЛ у національному судочинстві, а й формує новий стандарт юридичної освіти, що поєднує мовну компетентність із правовим світоглядом європейського зразка. Саме у такому вимірі юридична англійська стає інструментом глибинної інтеграції українського правопорядку у загальноєвропейський правовий простір і важливим елементом утвердження в Україні принципу верховенства права.

Проте саме поступове впровадження практики ЄСПЛ у судові рішення в нашій країні забезпечує розвиток єдиного правового простору, у якому рішення українських судів набувають не лише внутрішнього, а й міжнародного значення. Це довготривалий процес, що вимагає від правників, законодавця та наукової спільноти постійної праці, але водночас формує новий рівень правової культури.

У сучасній науковій доктрині судові рішення розглядається не лише як центральна категорія процесуального права, але й як комплексний соціально-правовий феномен. Воно уособлює ключові цінності та характеристики певного суспільства, відображає рівень розвитку його правової культури та правосвідомості.

Аудиторія адресатів судового рішення давно вийшла за межі безпосередніх учасників судового процесу, охоплюючи широке коло зацікавлених груп: науковців, представників громадськості, міжнародні інституції та засоби масової інформації. Все це зумовлює необхідність переосмислення вимог до судового рішення як акта правосуддя та водночас процесуального документа, а також формує потребу у розвитку в суддів спеціальних комунікативних навичок у сфері правничого письма.

У сучасних умовах особливого значення набуває оцінка суддею рішень ЄСПЛ як одного з ключових чинників формування національної правової доктрини. Зважаючи на те, що практика ЄСПЛ офіційно визнана джерелом права в Україні, судді покликані не лише формально посилатися на рішення, а й здійснювати їх змістовний аналіз, визначати релевантність правових позицій для конкретної справи та забезпечувати узгодженість національного правозастосування з європейськими стандартами. Саме через судову оцінку рішень ЄСПЛ відбувається перехід від декларативного рівня сприйняття міжнародних гарантій до їх фактичного утвердження у практиці правосуддя. Крім того, оцінка суддею рішень ЄСПЛ має забезпечувати інтеграцію загальноєвропейських принципів у національний контекст, формуючи нову культуру правосуддя. Саме на цьому етапі особливої ваги набуває якість правничого письма: від того, наскільки чітко, логічно

й аргументовано викладена позиція сторін та суду із застосуванням практики ЄСПЛ, залежить не лише правова сила конкретного рішення, а й рівень довіри суспільства до правосуддя загалом, і формування правової держави.

До того ж, в сучасних умовах одним із важливих завдань українського правосуддя є поступове впровадження тенденції до лексичного спрощення судових рішень. Це вимагає комплексного підходу, спрямованого на подолання надмірної формалізованості та мовної складності, що нерідко перешкоджає повноцінному розумінню тексту рішень не лише пересічними громадянами, а й самими учасниками процесу. Оптимізація стилю судових актів передбачає збереження необхідної точності правових формулювань, що забезпечує принцип правової визначеності, водночас наближаючи мову суду до доступних і зрозумілих мовних форм. Особливу роль у цьому процесі відіграє відмова від надмірного використання архаїзмів та латинських виразів, які, будучи традиційними для правничої науки, ускладнюють сприйняття тексту нефахівцями.

Доцільним є збереження лише тих латинізмів, що мають усталене значення й не мають точних відповідників українською, проте навіть у цьому випадку вони мають супроводжуватися стислим роз'ясненням. Важливою передумовою підвищення якості судових рішень стає також стандартизація юридичної термінології, що передбачає єдність у перекладі та застосуванні ключових понять, зокрема тих, які запозичуються з практики ЄСПЛ. Водночас необхідно приділяти увагу логічній структурованості тексту, адже чітке розмежування окремих частин судового рішення дозволяє забезпечити його прозорість і послідовність викладу. Важливим є й використання у мотивувальних частинах конкретних прикладів, які допомагають зрозуміти логіку судового міркування та його відповідність нормам права. Такий підхід дозволяє зробити судові акти більш відкритими для суспільства і сприяє підвищенню довіри громадян до правосуддя. Отже, поступова гармонізація стилю судових рішень із європейськими тенденціями, де простота і зрозумілість поєднуються з правовою точністю, має стати одним із пріоритетних напрямів розвитку національного судочинства, адже саме доступність мови судових актів є важливою умовою реалізації принципу верховенства права.

Висновки. Узагальнюючи, можна дійти висновку, що практика Європейського суду з прав людини має визначальний вплив на формування стандартів судових рішень в Україні, проте процес її інтеграції в національне судочинство залишається складним і багаторівневим. Попри закріплення у законодавстві обов'язок застосовувати практику ЄСПЛ як джерело права, правозастосування на національному рівні все ще характеризується нерівномірністю та фрагментарністю, що свідчить про необхідність вироблення єдиних методологічних підходів до її впровадження.

Однією з ключових проблем цього процесу є питання перекладу рішень ЄСПЛ українською мовою. Воно має не лише технічний, а й концептуальний характер, оскільки від точності відтворення змісту залежить правильність сприйняття і застосування конвенційних стандартів у вітчизняному правопорядку та інтеграція в європейське співтовариство. Не останню роль в цьому питанні відіграє саме оцінка суддею рішень ЄСПЛ. Аналіз практики засвідчує, що такі терміни, як «fair trial», «margin of appreciation», «proportionality» тощо потребували тривалого осмислення і поступової адаптації до українського контексту. Цей процес супроводжувався як лексичними труднощами, пов'язаними з відмінністю між англійською та українською правовими традиціями, так і доктринальними дискусіями щодо тлумачення зазначених категорій.

Не менш важливим чинником інтеграції стандартів ЄСПЛ є підвищення мовної компетентності українських правників. Володіння юридичною англійською дозволяє працювати з автентичними текстами рішень, уникати помилок при перекладі та глибше розуміти зміст правових доктрин. Тому включення курсу юридичної англійської мови до програм підготовки майбутніх юристів є необхідною умовою для ефективної гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами та утвердження принципу верховенства права.

Отже, судові рішення у сучасній правовій доктрині розглядаються не лише як процесуальний документ, а як соціально-правовий феномен, що уособлює ключові цінності суспільства. У цьому контексті актуальним завданням є забезпечення зрозумілості й доступності судових актів для широкого кола адресатів. Надмірна формалізованість, архаїчність чи переважання латинськими зворотами створює бар'єр між правосуддям і громадянами, підриваючи рівень довіри до судової системи. Тому необхідним є пошук балансу між правовою точністю та зрозумілістю викладу. Запровадження тенденції лексичного спрощення судових рішень сприятиме підвищенню прозорості та зміцненню авторитету судової влади.

Формування нових стандартів судових рішень в Україні на основі практики ЄСПЛ є тривалим і багатоплановим процесом, що охоплює як мовний, так і доктринальний, освітній та культурний виміри. Його успішна реалізація потребує системної роботи науковців, практиків і законодавця, спрямованої на гармонізацію термінології, удосконалення методики перекладу, підвищення якості юридичної освіти та адаптацію стилю судових актів до європейських вимог.

Література:

1. Шумило І., Т. Сніца Особливості перекладу юридичних текстів. *Філологічний дискурс*. 2016. Вип. 4. С. 266–272. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/fild_2016_4_30.
2. Чепурна О. В. Особливості методичної роботи над англomовними юридичними текстами у процесі перекладу. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Сер.: Філологічні науки*. 2013. № 2. С. 321–325. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduepf_2013_2_46
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Sovtransavto Holding v. Ukraine» (Application № 48553/99) від 25.07.2002. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60634>
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Агрокомплекс проти України» (Application № 23465/03) від 06.10.2011. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c25#Text
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Веренцов проти України» (Application № 20372/11) від 11.07.2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118393>

References:

1. Shumylo, I., & Snitsa, T. (2016). Osoblyvosti perekladu yurydychnykh tekstiv [Features of Legal Text Translation]. *Filolohichniy dyskurs*, (4), 266–272. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/fild_2016_4_30 [in Ukrainian].
2. Chepurna, O. V. (2013). Osoblyvosti metodychnoi roboty nad anhlo-movnymi yurydychnymi tekstamy u protsesi perekladu [Specifics of Methodological Work on English-Language Legal Texts in the Process of Translation]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya: Filolohichni nauky*, (2), 321–325. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduepf_2013_2_46 [in Ukrainian].
3. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi “Sovtransavto Holding v. Ukraine” (Application No. 48553/99) vid 25.07.2002 [Judgment of the European Court of Human Rights in the case of *Sovtransavto Holding v. Ukraine* (Application No. 48553/99) of 25 July 2002]. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60634> [in Ukrainian].
4. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi “Ahrokompleks proty Ukrainy” (Application No. 23465/03) vid 06.10.2011 [Judgment of the European Court of Human Rights in the case of *Agrokomplex v. Ukraine* (Application No. 23465/03) of 06 October 2011]. Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c25#Text [in Ukrainian].
5. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi “Verentsov proty Ukrainy” (Application No. 20372/11) vid 11.07.2013 [Judgment of the European Court of Human Rights in the case of *Verentsov v. Ukraine* (Application No. 20372/11) of 11 July 2013]. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118393> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 30.09.2025

Дата прийняття статті: 27.10.2025

Опубліковано: 28.11.2025

УДК 347.96(477)

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2\(41\)-4](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2(41)-4)

ЗАБОРОНА ОТОТОЖНЕННЯ АДВОКАТА З КЛІЄНТОМ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНИ

Городиський Іван Михайлович

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державного управління,

Заклад вищої освіти «Український католицький університет»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2187-7752>

Статтю присвячено комплексному аналізу проблеми ототожнення адвоката з клієнтом як однієї з ключових гарантій незалежної адвокатської діяльності. У роботі окреслено відсутність у радянський період належних гарантій професійної незалежності, що робить актуальним питання їх імплементації у сучасних умовах. Особлива увага приділяється міжнародним стандартам, зокрема проекту Конвенції Ради Європи про захист професії правника (2025 р.), які прямо забороняють ототожнення адвоката з його клієнтом та справами останнього. Проаналізовано законодавче закріплення відповідної норми в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (2012 р.), а також практичні проблеми її реалізації, зокрема в медійному та суспільному просторах. На основі статистичних даних Національної асоціації адвокатів України зроблено висновок, що кількість випадків публічного ототожнення зростає, і хоча ця проблема стосується невеликої кількості адвокатів, але має високу етичну та репутаційну вагу. Окремо досліджено положення Закону № 4547-IX, ухваленого Верховною Радою у липні 2025 р., яким передбачено адміністративну відповідальність за публічне ототожнення адвоката з клієнтом. У статті виявлено низку проблемних аспектів: надмірно широкі та невизначені формулювання норм, потенційний «охолоджувальний ефект» для свободи слова й діяльності медіа та правозахисників, відсутність належного публічного обговорення, а також невідповідність європейській логіці реформування адвокатури. Сформульовано висновок про потребу в збалансованому підході, що передбачає коригування ст. 185¹⁶ КУпАП, врахування практики ЄСПЛ, проведення відкритих консультацій із професійною та громадянською спільнотами, а також синхронізацію запропонованих змін із процесом європейської інтеграції України.

Ключові слова: адвокатура, ототожнення адвоката з клієнтом, гарантії адвокатської діяльності, свобода вираження поглядів, адміністративна відповідальність, європейська інтеграція, практика ЄСПЛ.

Horodyskyi Ivan. Prohibition of Identifying a Lawyer with a Client: Problems of Legal Regulation in Ukraine

The article provides a comprehensive analysis of the problem of identifying a lawyer with their client as one of the key guarantees of independent legal practice. It highlights the lack of proper guarantees of professional independence during the Soviet period, which makes their effective implementation in modern conditions particularly relevant. Special attention is given to international standards, in particular the draft Council of Europe Convention on the Protection of the Profession of Lawyer (2025), which explicitly prohibits the identification of lawyers with their clients or clients' cases. The article examines the legislative enshrinement of this guarantee in the Law of Ukraine "On the Bar and Advocacy" (2012), as well as practical challenges of its implementation, especially in the media and public sphere. Based on statistical data from the Ukrainian National Bar Association, the study concludes that the number of cases of public identification is increasing. Although the issue affects a relatively small percentage of lawyers, it carries significant ethical and reputational implications. Particular attention is paid to the provisions of Law No. 4547-IX, adopted by the Verkhovna Rada in July 2025, which introduces administrative liability for public identification of a lawyer with their client. The article identifies several problematic aspects: overly broad and vague wording of the law, the potential "chilling effect" on freedom of expression and the work of the media and human rights defenders, the lack of sufficient public consultation, and inconsistencies with the European framework for legal profession reform. It concludes that a balanced approach is required, involving the revision of Article 185¹⁶ of the Code of Administrative Offenses, consideration of ECtHR practice, open consultations with professional and civil society stakeholders, and synchronization of the proposed changes with Ukraine's European integration process.

Key words: legal profession, identification of lawyer with client, guarantees of legal profession, freedom of expression, administrative liability, European integration, ECtHR practice.

Вступ. Адвокатура є одним із ключових стовпів демократичного суспільства та гарантією верховенства права. Без незалежної та професійної адвокатури неможливими є ні справедливість у державі, ні успішне майбутнє України.

Реформа адвокатури визначена серед передумов вступу України до Європейського Союзу, що закріплено в Дорожній карті з верховенства права, затвердженій Кабінетом Міністрів України 14 травня 2025 року [1]. Вона охоплює вирішення низки викликів, які стоять перед українською адвокатурою сьогодні. Одним із ключових є питання ототожнення адвоката з його клієнтом. Заборона такого ототожнення є важливою гарантією незалежної адвокатської діяльності.

Водночас законодавчі механізми, запропоновані для вирішення цього питання, викликали активні й неоднозначні дискусії як у професійному середовищі, так і в українському суспільстві. Це створює потребу в критичному аналізі запропонованих рішень і розробці шляхів їх удосконалення.

Матеріали та методи. Проблематика заборони ототожнення адвоката з клієнтом широко досліджувалася у вітчизняній правовій доктрині. Зокрема, можна відзначити праці О. В. Антонюк [2], Н. М. Бакайнової [3], І. І. Комарницької [4] та ін. Проте є потреба в дослідженні цієї проблеми крізь призму останніх законодавчих ініціатив та змін і викликів європейської інтеграції України.

У статті застосовано формально-юридичний і порівняльно-правовий методи та метод системного аналізу з використанням практики ЄСПЛ, міжнародних стандартів, національного законодавства й експертних оцінок.

Метою статті є здійснення комплексного аналізу проблеми ототожнення адвоката з клієнтом у контексті професійних гарантій адвокатської діяльності, оцінка запропонованих законодавчих рішень та визначення їхнього впливу на свободу вираження поглядів і процес реформування адвокатури в Україні в умовах європейської інтеграції, а також вироблення рекомендацій щодо оптимальних шляхів врегулювання цієї проблеми.

Результати. Адвокатура в сучасному розумінні в Україні сформувалася лише після проголошення незалежності в 1991 році. Адвокатуру радянського періоду, зокрема часів УРСР, неможливо вважати незалежною чи такою, що відповідає міжнародним стандартам, оскільки вона перебувала під партійним і бюрократичним контролем. Багато професійних інститутів і гарантій адвокатської діяльності, визнаних у демократичних державах, у СРСР або взагалі не існували, або мали декларативний характер і фактично не застосовувалися. Серед них – і заборона ототожнення адвоката з клієнтом, яка радянським законодавством про адвокатуру не була передбачена.

Неототожнення адвоката з клієнтом належить до ключових гарантій адвокатської діяльності, визнаних на міжнародному рівні. Зокрема, Основні положення про роль адвокатів, ухвалені VIII Конгресом ООН із запобігання злочинам у серпні 1990 року, передбачають, що «Адвокати не повинні ідентифікуватися з клієнтами та їх справами у зв'язку з виконанням професійних обов'язків» [5]. А у ст. 6 Конвенції про захист професії правника, запропонованої Радою Європи у 2025 році, наголошено, що «Сторони повинні забезпечити, щоб адвокати не зазнавали негативних наслідків унаслідок ототожнення їх із клієнтами або справою їхніх клієнтів» [6]. В Україні ж відповідна норма з'явилася лише після прийняття у 2012 році Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність», у п. 16 ч. 1 ст. 23 якого прямо встановлено, що «забороняється ототожнення адвоката з клієнтом» [7].

Водночас подібна ситуація спостерігалася й у сфері свободи слова та преси, яка відновилася лише після падіння комуністичного режиму. У радянський період не існувало ані суспільних, ані етичних стандартів щодо висвітлення адвокатської діяльності в медіа, зокрема стосовно заборони ототожнення адвоката з клієнтом. Із розвитком соціальних мереж і цифрових медіа ці проблеми набули особливої гостроти.

Слід зазначити, що проблема публічного ототожнення адвоката з клієнтом нині актуальна насамперед для обмеженого кола захисників, які беруть участь у найрезонансніших процесах. Вона не завжди прямо пов'язана з професійною діяльністю, проте у випадках, коли подібні асоціації набувають негативної конотації, вони можуть призводити до стигматизації адвоката та порушення законодавчих гарантій його діяльності.

У Звіті Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ зазначено, що протягом останніх трьох років кількість звернень адвокатів із цього питання становила: 59 заяв (13 підтверджених порушень) у 2022 році, 98 заяв (21 порушення) у 2023 році та 86 заяв (28 порушень) у 2024 році [8]. Очевидно, що це не охоплює всі випадки публічного ототожнення в медіа та суспільному просторі. Водночас, зважаючи на кількість адвокатів в Україні станом на кінець 2024 року – 70 152 особи [9], проблема зачіпає менш ніж 1 % адвокатів.

Разом із тим оцінювати її слід не лише в кількісному, а й в етичному вимірі. Існує ризик зростання таких випадків у майбутньому, особливо з огляду на відсутність чіткого механізму реалізації норми про заборону ототожнення, закріпленої у Законі України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність». Поєднання законодавчих вимог, статистичного виміру та суспільної чутливості цього питання, яке також стосується свободи слова, потребує максимально збалансованих підходів до його врегулювання.

16 липня 2025 року Верховна Рада України ухвалила законопроект № 12320, який станом на дату написання цієї статті перебуває на підписі у Президента як Закон № 4547-IX (далі – Закон № 4547-IX) [10]. Його положення покликані врегулювати окреслені проблеми, однак водночас породжують нові системні виклики як у сфері адвокатської діяльності, так і в контексті забезпечення свободи слова.

Отже, постає питання про баланс між масштабом проблеми, задекларованими цілями, запропонованими законодавчими рішеннями та загальною логікою реформування адвокатури.

Закон № 4547-IX передбачає доповнення Кодексу України про адміністративні правопорушення новою ст. 185¹⁶, згідно з якою:

«1. Публічне, у тому числі через медіа, журналістів, громадські об'єднання, професійні спілки, ототожнення особою адвоката і клієнта, якому таким адвокатом надається професійна правнича допомога, вчинене без мети перешкодити виконанню адвокатом передбачених законом повноважень зі здійснення захисту,

представництва та надання інших видів правничої допомоги особі, – тягне за собою накладення штрафу на громадян від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за таке саме порушення, – тягнуть за собою накладення штрафу від чотирьохсот до шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [10].

Також проєкт статті містить примітку, згідно із якою ототожнення адвоката з клієнтом – це будь-яка ідентифікація (асоціація, пов'язування) адвоката з клієнтом, що впливає на незалежний статус адвоката та (або) чинить негативний тиск під час здійснення адвокатської діяльності та (або) порушує гарантії адвокатської діяльності та (або) перешкоджає реалізації прав адвоката, передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [10].

Також передбачається внесення змін до ст. 255 КУпАП, згідно з якими правом складати протоколи за порушення, передбачені ст. 185¹⁶ та ст. 225³ (порушення права на інформацію у частині надання відповіді на адвокатські запити), наділяються «голова ради адвокатів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя або уповноважений радою член ради адвокатів» [10].

Реакція на ухвалення законопроєкту виявилася неоднорідною серед різних стейкхолдерів. Національна асоціація адвокатів України (НААУ) підтримала документ ще в перші тижні після його внесення [11], а після ухвалення привітала це рішення та висловила подяку парламенту й авторам ініціативи [12]. Водночас представники громадянського суспільства переважно розкритикували закон, зокрема Рух «Чесно» [13], Фондація DEJURE [14], Центр прав людини ZMINA [15] та інші організації.

Критичні зауваження прозвучали і в парламенті. Головне науково-експертне управління Верховної Ради у своєму висновку зазначило, що не може погодитися «із запропонованим у поданому проєкті механізмом вирішення описаної вище проблеми (шляхом встановлення адміністративної відповідальності за ототожнення адвоката та клієнта з визначенням у примітці терміна “ототожнення”)» [10]. Негативну позицію висловили також голова Комітету з питань свободи слова Ярослав Юрчишин [16] та голова Комітету з питань антикорупційної політики Анастасія Радіна [17].

Справді, положення, закріплені в Законі № 4547-IX, викликають низку зауважень і дискусій. Основними проблемними аспектами та викликами, які породжує цей закон, є такі:

1. Надмірно широкі формулювання. Запропоноване формулювання ст. 185¹⁶ КУпАП у поєднанні з приміткою не відповідає критеріям правової визначеності та передбачуваності, що ставить під сумнів ефективність її застосування. Норма є надто загальною, не містить чітких критеріїв для визначення того, що саме й у яких випадках може трактуватися як «ототожнення». Це створює можливості для вибіркового застосування, ускладнює відмежування правомірної поведінки від протиправної та породжує ризики довільного тлумачення й зловживань.

2. Вплив на свободу вираження поглядів. Запропонована ст. 185¹⁶ КУпАП може створити ризики втручання у свободу вираження поглядів, гарантовану ст. 10 Європейської конвенції з прав людини. Хоча встановлення відповідальності формально може переслідувати «легітимну мету», виникають сумніви щодо дотримання критеріїв ЄСПЛ, а саме: чи таке втручання є «передбаченим законом» і чи воно є «необхідним у демократичному суспільстві» [18]. У проєкті Конвенції Ради Європи про захист професії правника у ст. 6 прямо зазначено: «...ця стаття застосовується без шкоди для свободи вираження поглядів, захищеної Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та національним законодавством» [6].

Хоча санкції, передбачені законом, не є критично високими (максимально – 5100 грн, близько 110 євро за курсом на серпень 2025 року) [10], проблема полягає не лише в їхньому розмірі. Застосування норми може мати «охолоджувальний ефект» (англ. chilling effect) на висвітлення судових процесів і адвокатської діяльності в медіа та правозахисними організаціями, які з міркувань безпеки можуть вдаватися до самоцензури. Схожі ризики втручання у свободу вираження поглядів, які можуть призвести до «охолоджувального ефекту» ЄСПЛ уже відзначав, зокрема, у справах «Гудвін проти Об'єднаного Королівства» (1996) [19] та «Угорська Гельсінкська Спілка проти Угорщини» (2016) [20]. Оскільки проблема ототожнення адвоката з клієнтом в Україні існує, але не має системного характеру, суспільний інтерес радше полягає у гарантуванні відкритого й безпечного висвітлення судових процесів.

3. Відсутність публічного обговорення. Законопроєкт було внесено до Верховної Ради й ухвалено нею без належних попередніх консультацій із професійною спільнотою та громадськістю. З огляду на важливість пропонованих змін доцільним було б провести публічні обговорення чи консультації з професійними об'єднаннями (НААУ, Асоціацією правників України), медійними організаціями (наприклад, Незалежною медійною радою) та правозахисними структурами.

4. Наділення НААУ додатковими повноваженнями. Ухвалення закону передбачає розширення повноважень органів адвокатського самоврядування. В умовах європейської інтеграції України це питання слід розглядати комплексно та системно – у межах нового законодавства про адвокатуру, ухвалення якого

передбачено Дорожньою картою з верховенства права до кінця IV кварталу 2026 року. Лише після обрання нових органів адвокатського самоврядування згідно з оновленим законом такі повноваження можуть бути реалізовані в належний спосіб [1].

Висновки. Можна констатувати, що проблема реалізації гарантії щодо заборони ототожнення адвоката з клієнтом у професійній діяльності існує, однак вона не є критичною. Підхід до її врегулювання, закладений у Законі № 4547-IX, ухваленому Верховною Радою України 16 липня 2025 року, не можна визнати оптимальним, оскільки він потребує суттєвого доопрацювання. Це зумовлено такими чинниками:

- надмірно широкими та розпливчастими формулюваннями, які пропонується закріпити у ст. 185¹⁶ КУпАП;

- необхідністю забезпечення балансу між реалізацією гарантій адвокатської діяльності та свободою вираження поглядів, зокрема в контексті практики ЄСПЛ, щоб уникнути «охолоджувального ефекту»;

- відсутністю належного публічного обговорення законодавчих змін із залученням адвокатської, медійної та правозахисної спільнот;

- потребою у синхронізації таких змін із процесом реформування адвокатури в межах євроінтеграційних зобов'язань України.

На цій підставі доцільно сформулювати такі рекомендації:

- внести зміни до ст. 185¹⁶ КУпАП (у разі підписання Закону № 4547-IX Президентом України) або підготувати нову редакцію цієї норми (у разі його непідписання), забезпечивши дотримання принципу правової визначеності та правомірності застосування відповідних механізмів гарантування неототожнення адвоката з клієнтом;

- гарантувати баланс між реалізацією гарантій адвокатської діяльності та свободою вираження поглядів, врахувавши практику ЄСПЛ за ст. 10 Європейської конвенції та положення ст. 6 проєкту Конвенції Ради Європи про захист професії правника;

- організувати відкриті публічні консультації щодо запропонованих законодавчих змін і механізмів їх реалізації;

- забезпечити синхронізацію нових положень із процесом реформування адвокатури та розробленням нового закону «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» як вимоги європейської інтеграції України.

Література:

1. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС». Дорожня карта з верховенства права : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 № 475-р. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/475-2025-%D1%80>.

2. Антонюк О. В. Процесуальні особливості, проблематика і негативні тенденції зростання порушення професійних прав адвокатів та гарантій їх діяльності. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2020. № 1 (1). С. 148–155.

3. Бакаянова Н. М. Про проблему ототожнення адвоката з клієнтом в умовах воєнного стану. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень*: у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Юридика, 2023. Т. 2. С. 121–124.

4. Комарницька І. І. Сучасні проблеми ототожнення адвоката з клієнтом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 114–117.

5. Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_835.

6. Convention for the Protection of the Profession of Lawyer: CM(2024)191-add1final. 12 March 2025. Council of Europe. URL: <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Frm.coe.int%2Fnatike%2F0900001680b4c020&wdOrigin=BROWSELINK>.

7. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 5076-12. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.

8. Звіт Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ щодо ототожнення адвокатів з клієнтами на території України у період дії воєнного стану. 28.08.2025. Національна асоціація адвокатів України. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/Zvit_ZPA.pdf.

9. Офіційно: в Україні більше 70 тис. адвокатів. Національна асоціація адвокатів України. 13 грудня 2024 р. URL: <https://unba.org.ua/news/9799-oficijno-v-ukraini-bil-she-70-tis-advokativ.html>.

10. Проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності» : законопроект № 12320 від 16.12.2024. *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45435>.

11. Відповідальність за порушення гарантій адвокатської діяльності конкретизують – проєкт. Національна асоціація адвокатів України. 24 грудня 2024 р. URL: <https://unba.org.ua/news/9818-vidpovidal-nist-zaporushennya-garantij-advokats-koi-diyal-nosti-konkretizuyut-proekt.html>.

12. Тих, хто ототожнює адвокатів з клієнтами, штрафуватимуть – ухвалено закон. Національна асоціація адвокатів України. 29 серпня 2025 р. URL: <https://unba.org.ua/news/10548-tih-hto-ototozhnyue-advokativ-z-klientami-shtrafuvatimut-uhvaleno-zakon.html>.

13. Закликаємо народних депутатів нейтралізувати загрози закону про відповідальність за ототожнення адвоката з клієнтом. *Рух Чесно*. 21 червня 2025 р. URL: <https://www.chesno.org/post/6513/>.

14. Звіт про ототожнення адвокатів з клієнтами: маніпуляція, яка підштовхує Президента підписати небезпечний закон. *Фундація DEJURE*. 5 вересня 2025 р. URL: <https://dejure.foundation/zvit-pro-ototozhnennya-advokativ-z-kliientamy-manipulyacziya-yaka-pidshtovhuye-prezydenta-pidpysaty-nebezpechnyj-zakon>.

15. Поладов А. Публічне ототожнення адвоката з клієнтом: можливі ризики для громадянського суспільства. *ZMINA*. 21 липня 2025 р. URL: <https://zmina.info/columns/publiche-ototozhnennya-advokata-z-kliientom-mozhlyvi-ryzyky-dlya-hromadyanskoho-suspilstva/>.

16. Закон про ототожнення адвоката з клієнтом суперечить законодавству ЄС – Юрчишин. *ZMINA*. 4 вересня 2025 р. URL: <https://zmina.info/news/zakon-pro-ototozhnennya-advokata-z-kliientom-superechyt-zakonodavstvu-yes-yurchyshyn/>.

17. Мамченко Н. Анастасія Радіна заблокувала підписання Русланом Стефанчуком закону про заборону ототожнення адвоката з клієнтом. *Судово-юридична газета*. 17 липня 2025 р. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/336235-anastasiya-radina-zablokirovala-podpisanie-ruslanom-stefanchukom-zakona-o-zaprete-otozhdestvleniya-advokata-s-klientom>.

18. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. *Урядовий кур'єр*. № 3. 10.01.2001.

19. Judgment in the case of *Goodwin v. The United Kingdom* of 27 March 1996, application no. 17488/90. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57974>.

20. Judgment in the case of *Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary* of 8 November 2016, application no. 18030/11. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-168769>.

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2025, May 14). *Deiaki pytannia zabezpechennia perehovornoho protsesu pro vstup Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu za klasterom 1 "Osnovy protsesu vstupu do YeS"*. Dorozhnia karta z verkhovenstva prava: Rozporiadzhennia vid 14.05.2025 № 475-r [Some issues of ensuring the negotiation process on Ukraine's accession to the European Union under cluster 1 "Fundamentals of the accession process". Rule of Law Roadmap: Order No. 475-r of May 14, 2025]. *Zakonodavstvo Ukrainy*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/475-2025-%D1%80> [in Ukrainian].

2. Antoniuk, O.V. (2020). Protseesualni osoblyvosti, problematyka i nehatyvni tendentsii zrostantia porushennia profesiinykh prav advokativ ta harantii yikh diialnosti [Procedural features, problems, and negative trends in the violation of professional rights of lawyers and guarantees of their activities]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriia "Pravo"*, 1 (1), 148–155 [in Ukrainian].

3. Bakaiianova, N.M. (2023). Pro problemu ototozhnennia advokata z kliientom v umovakh voiennoho stanu [On the problem of identifying a lawyer with a client under martial law]. In S.V. Kivalov (Ed.), *Ievropeiski oriientyry rozvytku Ukrainy v umovakh viiny ta hlobalnykh vyklykiv XXI stolittia: Synerhiia naukovykh, osvitynikh ta tekhnolohichnykh rishen: Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (Vol. 2, pp. 121–124). Yurydyka [in Ukrainian].

4. Komarnytska, I.I. (2024). Suchasni problemy ototozhnennia advokata z kliientom [Current problems of identifying a lawyer with a client]. *Iurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 2, 114–117 [in Ukrainian].

5. United Nations (1990). *Basic principles on the role of lawyers: Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime, August 1990*. *Zakonodavstvo Ukrainy*. https://zakon.rada.gov.ua/go/995_835 [in Ukrainian].

6. Council of Europe. (2025, March 12). *Convention for the protection of the profession of lawyer: CM(2024)191-add1final*. <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Frm.coe.int%2Fnative%2F0900001680b4c020&wdOrigin=BROWSELINK> [in English].

7. Verkhovna Rada of Ukraine (1992, October 2). *Zakon Ukrainy "Pro informatsiiu" vid 02.10.1992 № 5076-12* [Law of Ukraine "On information" of 02.10.1992 No. 5076-12]. *Zakonodavstvo Ukrainy*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> [in Ukrainian].

8. National Bar Association of Ukraine (2025, August 28). *Zvit Komitetu zakhystu prav advokativ ta harantii advokatskoi diialnosti NAAU shchodo ototozhnennia advokativ z kliientamy na terytorii Ukrainy u period dii voiennoho stanu* [Report of the Committee on the Protection of Lawyers' Rights and Guarantees regarding the identification of lawyers with clients in Ukraine during martial law]. https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/Zvit_ZPA.pdf [in Ukrainian].

9. National Bar Association of Ukraine (2024, December 13). *Ofitsiino: v Ukraini bilshе 70 tys. advokativ* [Official: In Ukraine there are more than 70 thousand lawyers]. <https://unba.org.ua/news/9799-oficijno-v-ukraini-bil-she-70-tis-advokativ.html> [in Ukrainian].
10. Verkhovna Rada of Ukraine (2024, December 16). *Proekt Zakonu Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia, Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo zabezpechennia dotrymannia harantii advokatskoi diialnosti"*: № 12320 vid 16.12.2024 [Draft Law of Ukraine "On amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses, Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine to ensure compliance with guarantees of legal practice": No. 12320 of 16.12.2024]. <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45435> [in Ukrainian].
11. National Bar Association of Ukraine (2024, December 24). *Vidpovidalnist za porushennia harantii advokatskoi diialnosti konkretyzuiut – proiekt* [Liability for violations of guarantees of legal practice is specified – draft]. <https://unba.org.ua/news/9818-vidpovidal-nist-za-porushennya-garantij-advokats-koi-diyal-nosti-konkrety-zuyut-proekt.html> [in Ukrainian].
12. National Bar Association of Ukraine (2025, August 29). *Tykh, khto ototozhniue advokativ z kliientamy, shtrafuvatymut – ukhvaleno zakon* [Those who identify lawyers with clients will be fined – law adopted]. <https://unba.org.ua/news/10548-tih-hto-ototozhnyue-advokativ-z-kliientami-shtrafuvatymut-uhvaleno-zakon.html> [in Ukrainian].
13. Chesno Movement (2025, June 21). *Zaklykaemo narodnykh deputativ neitralizuvaty zahrozy zakonu pro vidpovidalnist za ototozhnennia advokata z kliientom* [We call on MPs to neutralize the threats of the law on liability for identifying a lawyer with a client]. <https://www.chesno.org/post/6513/> [in Ukrainian].
14. DEJURE Foundation (2025, September 5). *Zvit pro ototozhnennia advokativ z kliientamy: manipuliatsiia, yaka pidshovkhuie Prezydenta pidpysaty nebezpechnyi zakon* [Report on the identification of lawyers with clients: A manipulation pushing the President to sign a dangerous law]. <https://dejure.foundation/zvit-pro-ototozhnennya-advokativ-z-kliientamy-manipulyacziya-yaka-pidshovkhuie-prezydenta-pidpysaty-nebezpechnyj-zakon> [in Ukrainian].
15. Poladov, A. (2025, July 21). *Publichne ototozhnennia advokata z kliientom: mozhyvi ryzyky dlia hromadianskoho suspilstva* [Public identification of a lawyer with a client: Possible risks for civil society]. *ZMINA*. <https://zmina.info/columns/publichne-ototozhnennya-advokata-z-kliientom-mozhlyvi-ryzyky-dlya-hromadyanskoho-suspilstva/> [in Ukrainian].
16. ZMINA (2025, September 4). *Zakon pro ototozhnennia advokata z kliientom superechyt zakonodavstvu YeS – Yurchyshyn* [The law on identifying a lawyer with a client contradicts EU law – Yurchyshyn]. <https://zmina.info/news/zakon-pro-ototozhnennya-advokata-z-kliientom-superechyt-zakonodavstvu-yes-yurchyshyn/> [in Ukrainian].
17. Mamchenko, N. (2025, July 17). *Anastasija Radina zablokyruvala podpisanye Ruslanom Stefanchukom zakona o zaprete ototzhdestvleniia advokata s klientom* [Anastasiya Radina blocked Ruslan Stefanchuk's signing of the law banning the identification of a lawyer with a client]. *Sudovo-iurydychna hazeta*. <https://sud.ua/uk/news/publication/336235-anastasiya-radina-zablokyrovala-podpisanie-ruslanom-stefanchukom-zakona-o-zaprete-ototzhdestvleniya-advokata-s-klientom> [in Ukrainian].
18. Council of Europe (1950, November 4). *Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms*. *Uriadovyi kurier*, (3), 10 January 2001 [in English].
19. European Court of Human Rights (1996, March 27). *Judgment in the case of Goodwin v. the United Kingdom* (Application No. 17488/90). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57974> [in English].
20. European Court of Human Rights (2016, November 8). *Judgment in the case of Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary* (Application No. 18030/11). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-168769> [in English].

УДК 347.4

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2\(41\)-5](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2(41)-5)

ПРИПИНЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ВНАСЛІДОК ВІДМОВИ ВІД ПРАВА ВИМОГИ І ПРОЩЕННЯ БОРГУ

Задорожний Андрій Миколайович

адвокат, аспірант програми ОНП «Право»,

Приватний заклад вищої освіти «Київський міжнародний університет»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-8278-6618>

Статтю присвячено порівняльному аналізу припинення зобов'язання в разі відмови кредитора від права вимоги і припинення зобов'язання внаслідок звільнення боржника від його обов'язків шляхом прощення боргу. Відмічено, що українські науковці останнім часом схильні вбачати в конструкції прощення боргу єдину можливу форму вчинення відмови від права вимоги. Наслідком цього є необґрунтоване, на думку авторів статті, перенесення односторонньої за своєю природою ознаки відмови від права вимоги на правочин із прощення боргу, який у континентальних цивілістичних системах переважно вважається двостороннім. Пропонується думка, що в основі ототожнювання відмови від права вимоги і прощення боргу лежить обов'язкоцентричний погляд на механізм припинення зобов'язання, за якого припинення зобов'язання розглядається суто з позицій припинення обов'язку боржника у зобов'язанні. Зазначається, що такий підхід не враховує взаємозв'язаності права вимоги й обов'язку як необхідних елементів змісту цивільного зобов'язання, коли зникнення одного з елементів з огляду на системну побудову цивільного зобов'язання руйнує юридичний зв'язок між сторонами зобов'язання, припиняє існування останнього і всіх інших його елементів зобов'язання. Відмічається значення аспекту прийняття кредитором виконаного для припинення зобов'язання належним виконанням, що свідчить про задоволення інтересу кредитора. За допомогою запропонованої у працях А. В. Коструби концепції «зворотного» виконання обґрунтовується механізм припинення цивільного зобов'язання шляхом відмови кредитора від права вимоги, за якого припинення кореспондуючого вимозі обов'язку боржника є прямим наслідком припинення вимоги кредитора. Зазначається, що, відмовляючись від права вимоги, кредитор здійснює належне йому суб'єктивне зобов'язальне право для цілей задоволення свого інтересу. Отже, відмовитися можливо лише від «зрілої» вимоги, яка може бути негайно пред'явлена до виконання, тоді як прощення боргу можливе налюбій стадії життєвого циклу права вимоги. Вказується, що предметом правочину з прощення боргу є обов'язки боржника, а не право вимоги, що бачиться критерієм розмежування відмови від права вимоги і прощення боргу як окремих правочинів.

Ключові слова: відмова від права вимоги, прощення боргу, обов'язок боржника, припинення зобов'язання, інтерес кредитора.

Zadorozhnyi Andrii. Extinguishment of a civil obligation by waiver of a claim and debt relief

The article is dedicated to the comparative analysis of the extinguishment of civil obligation by waiver of a claim and by relieving of the debtor of their duties under a debt relief. It is pointed out that Ukrainian scholars now tend to consider the legal construction of debt relief as the only possible way to bindingly waive a claim. The article suggests that such approach leads to a situation when a natural unilaterality of a waiver of claim is groundlessly attributed to a debt pardoning, which is considered as an agreement by the most continental civil law systems. It is further suggested that the idea of equating of waiver of claim with debt relief is based upon a view when the debtor's duty is put in the very center of the mechanism of obligation extinguishment; and the obligation's extinguishment is solely regarded from the standpoint of termination of that debtor's duty. Such approach seems not properly taking into account that a claim is tightly connected with the duty, and both are the elements necessary for the existence of the civil obligation. Due to the fact a civil obligation is constructed as a system of interrelated elements, if any element disappears, the legal bond that once united the parties to the obligation vanishes, thus terminating the existence of the obligation and of all other its elements. The creditor's acceptance of performance of the debtor of their duty must not be ignored since it evidences that the creditor's interest underlying their claim is satisfied. Using a concept of the "reverse performance", which was initially introduced by A. Kostruba, the article explains a mechanism of extinguishment of a civil obligation by waiver of a claim, under which the debtor's duty is terminated as a direct result of the termination of the waived claim. It is noted that by waiving their claim, the creditor executes the subjective right in the obligation for the purpose of satisfying their interest. Therefore, only a "mature" claim, which may be immediately executed, can be waived, in contrast to the debt relief, which could be done at any moment of the lifespan of a claim. It is also noted that the subject of a debt relief shall be the duties of the debtor and not the claim. That may be viewed as a possible criterion of distinguishing a waiver of claim from a debt relief as separate kinds of deals.

Key words: waiver of a claim, debt relief, debtor's duty, extinguishment of the obligation, interest of the creditor.

Вступ. Цивільне зобов'язання є без перебільшення наріжним каменем цивілістики, інструментом, за допомогою якого суб'єкти цивільних правовідносин встановлюють між собою зв'язки, необхідні їм для доступу до благ з метою задоволення власних інтересів. Інституції Юстиніана (3.13, pr.) вбачали у зобов'язанні правові окови (*obligatio est juris vinculum*), які пов'язують особу необхідністю виконати те, що вимагається від неї

правом [1, с. 319]. Образність порівняння цивільного обов'язку з оковами, кайданами відповідає історичній реальності часів розквіту Римської імперії: зобов'язання незримо зв'язує свободу вільної людини подібно до того, як заліза оковують невольника. Зміна ціннісної парадигми щодо свободи людини, що відбулася за минулі півтори тисячі років, мало вплинула на сприйняття сутності цивільного зобов'язання. І дотепер цивільне зобов'язання насамперед бачиться правнику-практику саме як обов'язок особи, її «борг» у широкому сенсі, який охоплює не лише зміст дії, що вимагається від боржника, але й нормативний припис вчинити таку дію на користь кредитора. У такому баченні припинення зобов'язання пов'язується із зникненням боргу, тобто припиненням обов'язку боржника (виконанням або через інші належні причини).

Нормативною підставою припинення цивільного зобов'язання, серед іншого, є звільнення кредитором боржника від його обов'язків – прощення боргу (ст. 605 Цивільного кодексу України; далі по тексту – ЦК України). Однак змістом зобов'язання є не лише обов'язок боржника вчинити певні дії, а й право кредитора вимагати від боржника виконання його обов'язку (ч. 1 ст. 509 ЦК України). За загальним правилом особа може відмовитися від свого майнового права (ч. 3 ст. 12 ЦК України), а отже, від права вимоги, яке є майновим правом. Право вимоги кредитора та кореспондуючий йому обов'язок боржника є відображенням однієї сутності, але з різних перспектив. Тож виникає закономірне питання: чи є відмова від права вимоги та прощення боргу різними сторонами того самого процесу припинення зобов'язання або ж, можливо, вони є різними підставами припинення зобов'язання, із своїм власним механізмом припинення кожна? Проблема має відчутний практичний вимір – відмова особи від права є за визначенням її одностороннім актом, тоді як щодо одно- чи двосторонності правочину прощення боргу в українській правовій науці дотепер існують протилежні погляди.

Матеріали та методи. Теоретичні проблеми припинення суб'єктивних цивільних прав досліджувалися А. О. Ганжерлі, Д. В. Горбасем, Н. Ю. Голубєвою, Ю. О. Гладьо, О. О. Котом, М. О. Стефанчуком, С. І. Шимон та ін. У працях А. В. Коструби та В. Я. Погребняка детально досліджувалися аспекти відмови від права вимоги та прощення боргу в контексті припинення цивільного зобов'язання. Проте науковці переважно ототожнюють відмову від права вимоги і прощення боргу, внаслідок чого аналіз юридичних наслідків відмови від права вимоги для чинності зобов'язання фактично зводиться до аналізу наслідків для чинності зобов'язання лише прощення боргу. Отже, виникає потреба дослідити динаміку зобов'язання за відмови від права вимоги порівняно з прощенням боргу. Методами цього дослідження є порівняльний, а також формально-логічний і системно-юридичний.

Метою статті є дослідження механізму припинення цивільного зобов'язання через відмову від права вимоги порівняно з механізмом припинення зобов'язання прощенням боргу з метою визначення теоретичної і практичної доцільності розрізнення відмови від права вимоги та прощення боргу як різних підстав припинення зобов'язання. Це дослідження є подальшим розвитком тез нашої доповіді на XXIX Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми формування демократичних цінностей у світовому просторі» [2, с. 192–200].

Результати. Цивільне зобов'язання насамперед характеризується правовим зв'язком, що виникає між кредитором і боржником в силу договору або закону. Зникнення такого зв'язку логічно вважати ознакою припинення зобов'язання, тобто моментом припинення певного цивільного правовідношення, яке раніше поєднувало кредитора та боржника, вирізняло їх один для одного з маси інших осіб, створювало особливі правові можливості для кредитора щодо боржника й особливий обов'язок останнього щодо кредитора. Згідно з усталеним в українській цивілістиці підходом, цивільне зобов'язання складається з трьох основних елементів: суб'єктів, об'єкта та змісту [3, с. 468]. Кожному з елементів може бути зіставлена пов'язана з таким елементом підстава припинення зобов'язання. Зобов'язання може за певних умов припинитися внаслідок смерті або ліквідації кредитора, відповідно – фізичної або юридичної особи (суб'єкта зобов'язання). Або ж зобов'язання припиняється через неможливість виконання, коли вчинення боржником дій, які від нього вимагаються (об'єкт зобов'язання), є об'єктивно неможливим. Нарешті, зобов'язання припиняється з підстав, пов'язаних із припиненням права вимоги кредитора та кореспондуючого йому обов'язку боржника, повнота яких становить зміст зобов'язання.

З огляду на побудову правовідношення як системи на причинно-наслідкову відповідність, у якій перебувають її елементи, припинення будь-якого з елементів правовідношення припиняє всі інші його елементи, а також правовідношення загалом [4, с. 148; 5, с. 133–134]. За всієї різноманітності підстав припинення зобов'язання кожна з них, незалежно від того, якого елемента зобов'язання вона безпосередньо стосується, тягне за собою однаковий результат – зникнення відповідного цивільного правовідношення як особливого правового зв'язку між сторонами зобов'язання.

Підстави припинення зобов'язання належать до юридичних фактів, дій або подій – обставин реальності. Суб'єкт та об'єкт зобов'язання також належать до світу наявного буття, і пов'язані з ними підстави припинення зобов'язання стосуються безпосередньо такого суб'єкта чи об'єкта. Натомість такого не можна

сказати про підстави припинення, які впливають на зміст зобов'язання (права вимоги як суб'єктивного зобов'язального права й кореспондуючого йому обов'язку). Суб'єктивне зобов'язальне право за своєю природою існує не у світі речей, а в структурі зобов'язального відносного правового зв'язку [6, с. 79]. Правовий зв'язок пов'язує суб'єктів зобов'язання та його об'єкт в автономну динамічну систему, змістом якої є наявні у кредитора правові можливості (варіанти можливої поведінки), що, зі свого боку, моделюють дії боржника щодо виконання кореспондуючого вимозі обов'язку. Цей зв'язок є абстракцією, щодо якої на підставі наявних обставин дійсності боржника та кредитора правильним є одне з двох взаємовиключних тверджень: зв'язок або є, або його немає. Обставина, яка позбавляє зобов'язання змісту, попри наявність дійсних і правоздатних суб'єктів зобов'язання і досяжність об'єкта останнього, має безпосереднім наслідком таку зміну обставин щодо кредитора і боржника, за якої більше не можна стверджувати про існування зобов'язального зв'язку між ними. Отже, зміст зобов'язання є вичерпаним, оскільки у кредитора не залишається передбачених правом вимоги правових можливостей, а у боржника – кореспондуючого вимозі обов'язку.

Звичайно, правоприпиняюча обставина, пов'язана із суб'єктом або об'єктом зобов'язання, а не з його змістом, також припиняє зобов'язальний правовий зв'язок, проте це припинення є насамперед наслідком зміни об'єктивного стану суб'єкта або об'єкта, які більше не можуть бути елементами дійсного зобов'язання.

Вичерпання змісту зобов'язання насамперед відбувається у випадку належного його виконання, коли обов'язок боржника виконується й вимога припиняється внаслідок задоволення інтересу кредитора. Утім, в інтересах кредитора може бути відмова від вимоги до боржника, наслідком якої є припинення її юридичного існування. Йдеться не про відмову від здійснення права вимоги, яка не є предметом цього дослідження, а про відмову від права вимоги як *спосіб здійснення суб'єктивного майнового цивільного права в порядку ч. 3 статті 12 ЦК України*.

Стаття 12 ЦК України, судячи з назви та змісту інших її частин, визначає загальні підстави здійснення цивільних прав. Цього, звичайно, недостатньо для обґрунтування відмови від цивільного майнового права (під категорією якого є суб'єктивне зобов'язальне право, тобто право вимоги) як форми здійснення права. Проте уявлення про суб'єктивне право як міру правових можливостей його носія [5, с. 36, 39] або ж як доступні останньому моделі правової поведінки [7, с. 21] передбачає, на нашу думку, саме таке розуміння суті відмови від права. Відмовляючись від свого права, особа використовує пов'язану з таким правом правову можливість або ж втілює відповідну модель поведінки. Отже, відмову від права вимоги слід віднести до способу здійснення суб'єктивного цивільного права [8, с. 43].

За логікою побудови зобов'язання як взаємопов'язаної системи його елементів припинення права вимоги має припинити і зобов'язання загалом. Тому слід встановити наслідковий зв'язок між здійсненням права вимоги та його припиненням.

Здійснення суб'єктивного зобов'язального права обумовлюється виконанням боржником кореспондуючого цьому праву обов'язку [9, с. 43]. Така очевидна й незаперечна залежність права вимоги від обов'язку, однак, може стати основою для дискусійного, на нашу думку, міркування про неможливість припинення права вимоги його здійсненням [10, с. 50]. «Обов'язкоцентричний» погляд на припинення зобов'язання його виконанням вбачає виконання обов'язку юридичним фактом, який припиняє зобов'язання загалом; боржник виконує свій обов'язок у наперед обумовлений строк, а кредитор приймає належне виконання. З позиції «обов'язкоцентричної» інтерпретації для того, щоб відмова від права вимоги мала наслідком припинення зобов'язання, дії кредитора повинні безпосередньо впливати на обов'язок боржника, припиняючи його. Звільнення боржника від обов'язків передбачається правовою конструкцією прощення боргу (ст. 605 ЦК України). Із цього прибічниками такої інтерпретації пропонується висновок, що прощення боргу є за своєю природою відмовою від права вимоги [5, с. 295; 11, с. 113]. Ототожнювання відмови від права вимоги з прощенням боргу як однієї підстави припинення зобов'язання дійсно могло б сприяти більш ефективному правовому регулюванню відповідних правовідносин, якщо мало б наслідком встановлення чітких, простих та однозначних правил такого регулювання. Проте такий підхід не досягає зазначеної мети, створюючи натомість додаткову правову невизначеність стосовно меж і порядку звільнення боржника від свого обов'язку. Проілюструємо цю нашу думку таким аналізом.

Виходячи зі змісту статті 202 ЦК України, зазначимо, що здійснення майнового права шляхом відмови від нього відповідає формальним ознакам правочину. Особа здійснює *своє* право, отже, відмова від суб'єктивного права вимоги є правочином одностороннім у сенсі ч. 3 ст. 202 ЦК України.

Прощення боргу слід вважати правочином із таких самих причин. Проте яким правочином воно є – одностороннім чи двостороннім? Чи є необхідною згода боржника на припинення свого обов'язку для того, щоб правочин із прощення боргу вважався укладеним? Поставлене питання, напевно, входить до переліку чи не найбільш дискусійних у сучасній українській цивілістиці. Формулювання статті 605 ЦК України не дає змоги однозначно визначити правову природу прощення боргу, допускаючи тлумачення як на користь односторонності прощення, так і на необхідність отримання згоди боржника [12, с. 43-44]. У продовження

класичної традиції римського права системи цивільного права континентальної Європи переважно передбачають необхідність отримання в тій чи іншій формі згоди боржника на прощення його боргу. Так, стаття 1350 французького Цивільного кодексу після реформування у 2016 році законодавчого інституту прощення боргу (фр. – *remise de dette*) однозначно вказує на його договірну підставу: «Прощення боргу є договором, яким кредитор звільняє боржника від його обов'язку» (*La remise de dette est le contrat par lequel le créancier libère le débiteur de son obligation*) [13]. Схоже регулювання інституту прощення боргу містить законодавство і інших країн цивільного права [14, с. 158–159]. Аналогічна логіка тлумачення інституту прощення боргу як такого, що вимагає згоди боржника, домінувала і в українській цивілістиці, щонайменше деякий час після уведення інституту прощення боргу Цивільним кодексом 2003 року [15, с. 23–24; 16, с. 30]. Основним (хоча і до певної міри формальним) аргументом на користь двосторонності правочину з прощення боргу є те, що юридична дія із прощення кредитором боргу боржника змінює обсяг цивільних прав та зобов'язань останнього, а тому не може бути кваліфікована як односторонній правочин [12, с. 44]. Двосторонність правочину з прощення боргу не залишає розумної можливості для його отожднювання з відмовою особи від права. Остання, як ми вже зазначили, є односторонньою за визначенням. З урахуванням цього лише за умови обґрунтування безумовно односторонньої природи правочину з прощення боргу існувала б гіпотетична можливість вважати його формою здійснення відмови від права вимоги.

Аргументи більшості прихильників односторонності правочину прощення боргу не вповні стосуються теоретичного розв'язання проблеми, яким чином одностороннє рішення кредитора змінює обсяг прав та обов'язків боржника. Натомість односторонність правочину прощення боргу обґрунтовується, наприклад, наявністю у кредитора ініціативи самостійно реалізувати право вимоги як елемента зобов'язання в силу диспозитивного характеру цивільних правовідносин, а позбавлення кредитора такої можливості унеможливорює реалізацію його права позбутися безнадійної заборгованості [17, с. 20–21]. Схожа теза пропонується і у варіанті аргументації *a contrario*: визначення прощення боргу як двостороннього правочину суперечило б конструкції відмови кредитора від суб'єктивного цивільного права, оскільки суб'єктивне цивільне право є мірою правової можливості особи, здійснення якої залежить тільки від останньої; обумовлення такої відмови згодою кредитора створило б неприпустиму ситуацію, а відсутність згоди боржника на прощення за давнього боргу взагалі може привести до набуття його обов'язком характеру натурального [5, с. 294–295].

Насправді, такі аргументи безпосередньо не стосуються обґрунтування прощення боргу як одностороннього правочину. За логікою запропонованої аргументації, оскільки власник майнового права має повноваження від нього відмовитися, будь-які правочини щодо такої відмови є односторонніми; інше б унеможливило б таку відмову. Отже, якщо вважати прощення боргу єдиною формою існування відмови від права вимоги, таке прощення теж мало б бути одностороннім правочином. Ця логіка, на нашу думку, має внутрішню ваду, яка прямо впливає на обґрунтованість запропонованого висновку. Можливість припинення права вимоги безпосередньо його здійсненням (відмовою) як окремим правочином поза конструкцією прощення боргу заперечується тут посиланням на *особливість* права вимоги, його залежність від стану обов'язку боржника, на *відмінність* суб'єктивного зобов'язального права від майнового права взагалі як епістемологічної категорії. Водночас одностороннє повноваження кредитора звільнити боржника від права вимоги обґрунтовується, навпаки, *загальною* належністю права вимоги до категорії майнових прав. Однак, якщо право вимоги є особливим, спеціальним видом майнового права, на чому ґрунтується припущення, що загальний порядок відмови від майнового права превалюватиме над спеціальним порядком припинення права вимоги шляхом прощення боргу? Звісно, неможливо заперечувати у власника будь-якого абсолютного чи зобов'язального майнового права повноваження відмовитися від нього. Проте навіть гіпотетично складно уявити відмову від абсолютного майнового права, наприклад права власності, через прощення боргу. Посиланням на апіорну односторонність відмови від майнового права можливо довести односторонність правочину прощення боргу, лише якщо вважати, що саме відмова від права вимоги є наявною формою існування прощення боргу, але не навпаки.

Своє бачення формально-теоретичного обґрунтування механізму припинення обов'язку боржника через односторонню відмову кредитора від права вимоги шляхом прощення боргу пропонує А. В. Коструба. Він висловлює ідею існування двох порядків припинення зобов'язального обов'язку: прямого і зворотного. Прямим порядком пропонується вважати виконання обов'язку, а зворотний полягає у припиненні в особи кореспондуючого обов'язку цивільного права [18, с. 199–200]. У разі припинення зобов'язання виконанням (у «прямому порядку». – А.З.) сторонами здійснюються суб'єктивні права й виконуються обов'язки, а також задовольняються спільні інтереси учасників [19, с. 111–112]. Зворотний порядок здійснюється шляхом прощення боргу у формі одностороннього правочину, який з огляду на свою безумовність не залежить від позиції боржника щодо такого прощення. Тож законна відмова від права вимоги припиняє обов'язок боржника. Сам факт прощення боргу підтверджує, що інтерес кредитора задоволено. Зі свого боку, задоволення інтересу кредитора створює презумпцію повного виконання зобов'язання [18, с. 199–200].

Концепція А. В. Коструби базується на трьох твердженнях. Першим є цілком обґрунтоване твердження, що відмова від суб'єктивного зобов'язального права безпосередньо позбавляє суб'єкта цього свого права, наслідком чого вже є припинення кореспондуючого обов'язку. Це узгоджує односторонність правочину з відмови від права вимоги з формальними вимогами до одностороннього правочину, про які нами згадувалося вище. Другим – надзвичайно важливим, на наш погляд, – є ідея еквівалентності виконання обов'язку та відмови від суб'єктивного зобов'язального права з огляду на задоволення інтересу кредитора в обох випадках. Ми вважаємо, що саме інтерес кредитора легітиміє напрям здійснення останнім свого права вимоги – до виконання обов'язку або до припинення останнього через відмову від права вимоги.

Але третім засновком концепції, який, на нашу думку, логічно не впливає з двох перших засновків, є вже згадана нами вище теза «обов'язкоцентричності», коли припинення зобов'язання розглядається з позиції припинення обов'язку кредитора. Предметом правочину з прощення боргу пропонується вважати вимогу кредитора, його зобов'язальне суб'єктивне право [14, с. 160]. Отже, концепцією постулюється повне отожднювання відмови від права вимоги з прощенням боргу і, як наслідок, безумовна односторонність останнього, його повна незалежність від позиції боржника. Дивним чином, неможливістю для кредитора припинити зобов'язання здійсненням свого права вимоги доводиться теоретична неможливість боржника заперечити проти припинення його обов'язку в будь-який час, навіть негайно після виникнення зобов'язання! Безмежна свобода кредитора виливається в безмежну несвободу боржника, внаслідок чого права боржника у зобов'язанні, передбачені статтею 613 ЦК України, ігноруються.

Запропонована А. В. Кострубою концепція не враховує, що кредитор може здійснити своє право не раніше моменту, коли в нього з настанням тієї чи іншої обставини виникає відповідна правова можливість, яка входить до складу його права вимоги. Презюмована еквівалентність прямого та зворотного порядку виконання зобов'язання, на нашу думку, має передбачати однакові передумови існування; якщо для припинення зобов'язання виконанням такою умовою є настання строку виконання обов'язку – «зрілість» вимоги кредитора, то такою самою передумовою має бути обумовлено і право кредитора відмовитися від права вимоги. Таким чином, без згоди боржника кредитор може відмовитися лише від «зрілої» вимоги, тоді як правочин із прощення боргу вочевидь може бути укладено в будь-який момент життєвого циклу цивільного зобов'язання. Зазначене, ми вважаємо, є істотним аргументом проти отожднювання будь-якої відмови від права вимоги з прощенням боргу.

Утім, наведений вище аргумент не вирішує питання шляху та наслідків відмови кредитора від «зрілої» вимоги. Слід визначитись із тим, чи дійсно для припинення зобов'язання відмова від права вимоги має обов'язково здійснюватися через правочин із прощення боргу? Оскільки єдиним доводом на підтримку зазначеної позиції є вже неодноразово згадана нами теза «обов'язкоцентричності» припинення зобов'язання виконанням, для пошуку відповіді потрібно проаналізувати здійснення права вимоги та виконання обов'язку в динаміці припинення цивільного зобов'язання. «Обов'язкоцентричний» погляд на таку динаміку фактично розділяє здійснення суб'єктивного права й виконання обов'язку на окремі, хронологічні послідовні етапи: спочатку кредитор вчиняє дії, спрямовані на реалізацію правової можливості, передбаченої його суб'єктивним правом, а у відповідь боржник виконує обов'язок, що вважається правоприпиняючим юридичним фактом щодо цивільного зобов'язання загалом. Здійснення права вимоги зводиться до стохастичного процесу: кредитор нібито натискає вибрану ним кнопку (вибирає модель поведінки), чим завершує етап здійснення права, і чекає на результат. Припинення зобов'язання нібито більше не залежить від кредитора, а залежить тільки від боржника, від виконання ним свого обов'язку. Простір здійснення суб'єктивного права штучно звужується.

«Обов'язкоцентричний» підхід ми не вважаємо обґрунтованим. Якщо боржник виконує своє зобов'язання належним чином і в обумовлений строк, кредитор взагалі не вчинює жодних спеціальних дій, спрямованих на спонукання боржника до виконання обов'язку, але приймає належне виконання. Натомість, коли боржник виконав зобов'язання неналежним чином, кредитор не приймає виконання і захищає своє порушене право. Виконання обов'язку боржником має бути *прийняте* кредитором. Прийняття кредитором виконання (або презумпція такого прийняття у випадку прострочення кредитора, наприклад, відповідно до ст. 537 ЦК України) є підтвердженням факту *задоволення інтересу* кредитора, пов'язаного із зобов'язанням. Прийняття виконання слід вважати частиною процесу здійснення кредитором свого права вимоги. Інший погляд вимагав би існування особливого суб'єктивного права кредитора щодо обов'язку боржника, яке лежало б *за межами* змісту зобов'язання. Але тоді обов'язок боржника (і саме право вимоги як віддзеркалювання цього обов'язку) був би об'єктом такого суб'єктивного права, а здійснення останнього – прийняття кредитором належного виконання – не вичерпувало б обов'язок, а тому й не припиняло б ні право вимоги, ні зобов'язання загалом.

Здійснення права завершується лише тоді, коли належний праву вимоги інтерес кредитора є задоволеним, незалежно від того, чи йдеться про виконання обов'язку чи відмову від права вимоги. Саме задоволення інтересу, як зазначалося вище, створює презумпцію виконання зобов'язання «прямим» чи «зворотним» шляхами, а отже, припиняє його дію. Фокус на задоволенні інтересу, а не механістичному виконанні обов'язку дає

можливість розглядати здійснення права вимоги як процес, який охоплює весь час існування права вимоги, починаючи від моменту набуття вимогою «зрілості» (настання строку виконання обов'язку). Відмова від «зрілої» вимоги, яка, беззаперечно, є одностороннім актом кредитора, припиняє саму вимогу й зобов'язання загалом; обов'язок боржника зникає як *наслідок* руйнування зобов'язання. Натомість прощення боргу, за визначенням цивільного закону, має своїм предметом звільнення боржника від його обов'язків (але не від кореспондуючого праву вимоги зобов'язального обов'язку! – див. формулювання ст. 605 ЦК України). Отже, у випадку прощення боргу право вимоги не є *предметом* правочину з прощення боргу, і припиняється воно внаслідок руйнування зобов'язання, а не безпосередньою відмовою кредитора від нього. Предмети правочинів із відмови від права вимоги і прощення боргу є різними, як відмінними є і передумови вчинення таких правочинів. Відмова від права вимоги породжує юридичні наслідки у вигляді припинення зобов'язання без необхідності використання для цього інструмента правочину з прощення боргу.

Запропоновані міркування дають змогу інакше поглянути на актуальну судову практику Верховного Суду у справах про анулювання боргу за простроченими кредитами. У відповідній категорії спорів Верховний Суд виходить із того, що за загальним правилом прощення боргу є одностороннім правочином, чим обґрунтовує одностороннє право кредитора-фінансової установи анулювати боржнику – фізичній особі прострочений борг [20; 21]. Спільною обставиною таких справ є прострочення виконання зобов'язального обов'язку, що визнається боржником (спори стосуються податкових наслідків анулювання боргу для боржника), тобто вимога є «зрілою». Можна припустити, що в цих випадках слід говорити про цілком правомірну односторонню відмову кредитора від права вимоги, радше ніж про прощення боргу. Зазначене не вплинуло б на практику вирішення аналогічних спорів (право кредитора анулювати прострочений борг є обґрунтованим), проте дало б можливість увести розмежування випадків, коли таке анулювання потребує згоди боржника.

Висновки. Виходячи з вищенаведеного, ми не вбачаємо теоретичних підстав для необхідного ототожнювання відмови від права вимоги з правочином із прощення боргу. Право «зрілої» вимоги припиняється односторонньою відмовою, яка є способом здійснення кредитором свого суб'єктивного зобов'язального права. Припинення вимоги, зі свого боку, припиняє цивільне зобов'язання загалом, без необхідності прямого звернення кредитора до обов'язку боржника. До моменту виникнення у кредитора права вимагати від боржника виконання, тобто до моменту досягнення вимогою «зрілості» (із врахуванням права кредитора звернутися за виконанням до настання строку – наприклад, у випадку припинення боржника-юридичної особи), кредитор не може здійснити право вимоги, а отже, і відмовитися від нього з наслідками у вигляді негайного припинення зобов'язання. Прощення боргу, натомість, є окремим правочином, предметом якого є звільнення кредитором боржника від обов'язків останнього і який може бути укладено в будь-який момент існування зобов'язання. Ми вважаємо також, що у світлі запропонованого розрізнення відмови від права вимоги і прощення боргу відсутні переконливі теоретичні аргументи вважати прощення боргу одностороннім правочином. Утім, останнє питання виходить за межі предмета цього дослідження й потребує окремого аналізу.

Література:

1. Sandars, Thomas Collett. The Institutes of Justinian, with English Introduction, Translation and Notes. New York Longmans, Green, 1922. URL: <https://archive.org/details/institutesofjus00sanduoft> (дата звернення 20.07.2025).
2. Задорожний А. М. Співвідношення категорій відмови від права вимоги та прощення боргу. *Сучасні проблеми формування демократичних цінностей у світовому просторі* : матеріали XXIX Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 21–22 квітня 2024 р. Київ, 2024. Вип. № 32, т. 2. С. 192–200.
3. Голубева Н. Ю. Характеристика елементів зобов'язання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 59. С. 468–474.
4. Коструба А. В. Наслідки правоприпиняючих юридичних фактів у цивільному праві України. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 147–151.
5. Погребняк В. Я. Виникнення, перехід та припинення суб'єктивних цивільних прав : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2021. 445 с.
6. Голубева Н. Ю. Співвідношення понять «зобов'язання» та «обов'язок». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Ужгород : Говерла, 2012. Вип. 18. С. 76–79.
7. Шимон С. І. Майнові права як об'єкти цивільних правовідносин (теоретичні та практичні аспекти) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2014. 450 с.
8. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2006. 202 с.
9. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики : монографія. Київ : Алерта, 2017. 494 с.

10. Погребняк В. Я. Правова природа припинення суб'єктивного цивільного права. *Правові горизонти*. 2020. Вип. 20 (33). С. 47–52.
11. Гладь Ю. О. Право вимоги як об'єкт цивільних прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2013. 223 с.
12. Шимко А. Ф. Основні ознаки прощення боргу, як правочину. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015. № 16. Т. 2. С. 43–46.
13. Code civil : вебсайт. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/ (дата звернення 20.07.2025).
14. Коструба А. В. Прощення боргу як правоприпиняючий юридичний факт в цивільному праві. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 158–161.
15. Цивільний кодекс України. Коментар / Під загальною редакцією Є. Харитонова, О. Калітенко. Одеса : Юридична література, 2003. 1080 с.
16. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України / За редакцією О. Дзери, Н. Кузнецової, В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2011. Т. 1. 808 с.
17. Єфімов О. М., Єфімов С. А. Тлумачення податкового законодавства на прикладі прощення боргу. *Економіка. Фінанси. Право*. 2018. № 9 (1). С. 16–23. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2018_9\(1\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2018_9(1)_6) (дата звернення 20.07.2025).
18. Коструба А. В. Юридичні факти в механізмі правоприпинення цивільних відносин : монографія. Київ : Ін Юре, 2014. 376 с.
19. Коструба А. В. Теоретичні аспекти припинення договірних зобов'язань у цивільному праві України. *Право України*. 2017. Вип. 7. С. 109–123.
20. Постанова Верховного Суду від 11.01.2023 у справі № 758/2990/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108360663> (дата звернення 22.07.2025).
21. Постанова Верховного Суду від 23.09.2020 у справі № 497/1085/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91958372> (дата звернення 22.07.2025).

References:

1. Sandars, T.C. (1922). *The Institutes of Justinian, with English Introduction, Translation and Notes*. New York Longmans, Green. Retrieved July 20, 2025 from <https://archive.org/details/institutesofjus00sanduoft> [in English].
2. Zadorozhnyi, A. (2024, April 21–22). Spivvidnoshennia katehorii vidmovy vid prava vymohy ta proshchennia borhu [Correlation between the categories of waiver of claim and of debt relief] [conference presentation abstract]. Twenty-nine International academic and research conference in Kyiv, 2024. Kyiv, 2024. Issue no. 32, vol. 2, pp. 192–200 [in Ukrainian].
3. Golubeva, N. (2011). Kharakterystyka elementiv zoboviazannia [The characteristics of the elements of obligation]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, 59, 468–474 [in Ukrainian].
4. Kostuba, A. (2011). Naslidky pravoprypyniaichykh yurydychnykh faktiv u tsyvilnomu pravi Ukrainy [The consequences of the legal facts in civil law of Ukraine]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 3, 147–151 [in Ukrainian].
5. Pohrebniak, V. (2021). Vynyknennia, perekhid ta prypynennia subiektyvnykh tsyvilnykh prav [Creation, transfer and termination of the subjective civil rights]. *Doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
6. Golubeva, N. (2012). Spivvidnoshennia poniat "zoboviazannia" ta "oboviazok" [Correlation between the terms "obligation" and "duty"]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo*, 18, 76–79 [in Ukrainian].
7. Shymon, S. (2014). Mainovi prava yak obiekty tsyvilnykh pravovidnosyn (teoretychni ta praktychni aspekty) [Property rights viewed as object of civil relationship (theoretical and practical aspects)]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Stefanchuk, M. (2006). Mezhi zdiisnennia subiektyvnykh tsyvilnykh prav [Limits of execution of civil rights]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Kot, O. (2017). Zdiisnennia ta zakhyst subiektyvnykh tsyvilnykh prav: problemy teorii ta sudovoi praktyky [Execution and protection of the subjective civil rights : theoretical and court application problems]. *Monohrafiia*. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].
10. Pohrebniak, V. (2020). Pravova pryroda prypynennia subiektyvnogo tsyvilnoho prava [The juridical nature of termination of subjective civil right]. *Pravovi horyzonty*, 20 (33), 47–52 [in Ukrainian].
11. Gladys, Yu. (2013). Pravo vymohy yak obiekty tsyvilnykh prav [Claim as object of the civil rights]. *Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
12. Shymko, A. (2015). Osnovni oznaky proshchennia borhu, yak pravochynu [The main characteristics of debt relief, as a legal deal]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Series: Yurysprudentsiia*, 16 (2), 43–46 [in Ukrainian].

13. Code civil (n.d.) Retrieved July, 20, 2025 from https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/ [in French].
14. Kostruba, A. (2012). Proshchennia borhu yak pravoprypyniaiuchy yurydychnyi fakt v tsyvilnomu pravi [Debt relief as a right-terminated fact in civil law]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 2, 158–161 [in Ukrainian].
15. Civil Code of Ukraine commented (2003). Edited by Kharytonov, Y., Kalitenko, O. Odessa: Yurydychna literatura [in Ukrainian].
16. Scientific and practical commentary on the Civil Code of Ukraine (2011). Edited by Dzera, O., Kuznetsova, N., Luts, V. Kyiv: Yurincominter, vol. 1 [in Ukrainian].
17. Yefimov, O., Yefimov, S. (2018). Tlumachennia podatkovoho zakonodavstva na prykladi proshchennia borhu [Interpretation of tax law in the instance of debt relief]. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, 9 (1), 16–23 Retrieved July, 20, 2025 from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2018_9\(1\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2018_9(1)_6) [in Ukrainian].
18. Kostruba, A. (2014). Yurydychni fakty v mekhanizmi pravoprypynennia tsyvilnykh vidnosyn [Legal facts in the mechanism of termination of civil relations]. Monohrafiia. Kyiv: In Yure [in Ukrainian].
19. Kostruba, A. (2017). Teoretychni aspekty prypynennia dohovirnykh zobov'язan u tsyvilnomu pravi Ukrainy [The theoretical aspects of termination of contractual obligations in civil law of Ukraine]. *Pravo Ukrainy*, 7, 109–123 [in Ukrainian].
20. Unified State Register of Court Rulings. *Supreme Court's order of January 11, 2023 in the case No.758/2990/17* Retrieved July, 22, 2025 from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108360663> [in Ukrainian].
21. Unified State Register of Court Rulings. *Supreme Court's order of September 23, 2020 in the case No.497/1085/16-4* Retrieved July, 22, 2025 from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91958372> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 22.09.2025
Дата прийняття статті: 29.10.2025
Опубліковано: 28.11.2025

УДК 342.951:3.077:351.817:004

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2\(41\)-6](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2(41)-6)

ОНТОЛОГІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Захаров Володимир Олегович

аспірант,

Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0286-8535>

Статтю присвячено підтвердженню або спростуванню висунутого твердження про те, що інформаційна парадигма виступає не лише філософсько-методологічним підходом, а й практичним інструментом забезпечення збалансованого розвитку.

Констатується, що парадигмальні зрушення в інформаційних процесах сприяють новій інтерпретації сутності інформації. За сучасних умов це засіб та результат взаємодії, що є основою формування нових наукових і соціальних практик та цілком об'єктивно спроможний інтегрувати природничі, соціальні, економічні та технічні знання й надати нові орієнтири для осмислення глобальних процесів. З'ясовано, що інформаційна парадигма не має усталеного категоріально-понятійного визначення. Виявлена її поліструктурність – вона розгортається в культурній, технологічній, мережевій, комунікативній сферах. При цьому особливе значення має в економічному контексті. Разом із тим зазначений перелік площин визначено невичерпним, що свідчить про її універсальний характер.

Проведені розвідки узагальнено висновком, що інформаційна парадигма досі перебуває на етапі свого формування, проте вже використовується для пояснення складних процесів у природі, економіці, суспільстві та техносфері. Вона постає не як статична модель, а як динамічна система поглядів і методологічних підходів, що розвивається у відповідь на виклики глобальної інформатизації. У контексті глобальних викликів та концепції сталого розвитку інформаційна парадигма виявляє свій потенціал як теоретико-філософський конструкт, проте не обмежується ним, адже здатна забезпечити нові орієнтири для гармонійного співіснування людини, суспільства і природи в практичному прояві завдяки створенню ефективних моделей управління інформаційними потоками та впровадженню інноваційних технологій, зокрема до практики публічного адміністрування. Отже, це не лише абстрактна ідея, а й дієвий інструмент регуляції суспільних процесів.

Ключові слова: глобалізація, глобальна інформатизація, інформаційна парадигма, інформація, публічне адміністрування, сталий розвиток.

Zakharov Volodymyr. Ontology of the Information Paradigm in the Context of Sustainable Development

The article is devoted to confirming or refuting the assertion that the information paradigm serves not only as a philosophical and methodological approach but also as a practical tool for ensuring balanced development.

It is stated that paradigm shifts in information processes contribute to a new interpretation of the essence of information. Under modern conditions, information acts as both a means and a result of interaction, forming the basis for new scientific and social practices, and is objectively capable of integrating natural, social, economic, and technical knowledge while providing new guidelines for comprehending global processes. It has been established that the information paradigm does not have a fixed categorical and conceptual definition. Its polystructural nature has been revealed – it unfolds within cultural, technological, network, and communicative spheres. At the same time, it acquires particular significance in the economic context. However, this list of dimensions is not exhaustive, which indicates its universal character.

The conducted research has been summarized by the conclusion that the information paradigm is still in the stage of formation, but is already used to explain complex processes in nature, the economy, society, and the technosphere. It emerges not as a static model, but as a dynamic system of views and methodological approaches that evolves in response to the challenges of global informatization. In the context of global challenges and the concept of sustainable development, the information paradigm reveals its potential as a theoretical and philosophical construct, but it is not limited to this, as it can provide new guidelines for the harmonious coexistence of humans, society, and nature in practice by creating effective models of information flow management and introducing innovative technologies, particularly into the practice of public administration. Accordingly, it is not only an abstract idea but also an effective tool for regulating social processes.

Key words: global informatization, globalization, information paradigm, information, public administration, sustainable development.

Вступ. На початку постнеокласичного етапу розвитку людства була неминуча поява нового розуміння Природи, розширення знання про неї. На цій основі виникли нові концепції та технології, що сприяють вирішенню тих проблем, які вважалися нерозв'язними, і формують передумови виникнення нової парадигми, сутність якої зводиться до «інформаційного» бачення світового порядку, а інформаційна складова всіх матеріальних систем є джерелом процесів розвитку, що відбуваються в них [1].

Водночас однією з ключових у глобальному дискурсі другої половини XX – початку XXI століття стала концепція сталого розвитку, яка визнана всіма країнами, що входять до складу ООН, як одного з пріоритетів людства, перехід до якого має відбуватися на національному та глобальному рівнях [2]. Загалом її поява виникла у відповідь на бурхливий розвиток світової економіки, адже якщо на ранніх етапах розвитку втручання людини в природу мало переважно локальний характер і не викликало незворотного руйнування природного середовища, то останні два століття з орієнтацією економічної політики провідних країн світу на теорію економічного зростання втручання людини стало системним і призвело до нестачі та часткового вичерпання невідновних природних ресурсів. У цей же час з'явилися перші ознаки глобальних криз (екологічної та соціальної), пов'язаних із забрудненням довкілля та загостренням суспільних проблем [3, с. 265]. Тому не дивно, що в Україні термін «сталий розвиток» усе частіше вживається бізнес-спільнотою, використовується в корпоративних виданнях, фігурує в офіційних політичних і економічних документах різного рівня [4], відображаючи перехід від суто економічного бачення прогресу до інтегрованого підходу, що поєднує економічні, соціальні й екологічні чинники.

Отже, висуваємо припущення, що в цьому контексті інформаційна парадигма постає не лише як теоретична основа нового наукового світогляду, а і як практичний інструмент забезпечення збалансованого розвитку.

Мета дослідження. Висунута наукова гіпотеза потребує перевірки й емпіричного підтвердження, у зв'язку із чим існує необхідність підтвердження або спростування висунутого твердження про те, що інформаційна парадигма виступає не лише філософсько-методологічним підходом, а й практичним інструментом забезпечення збалансованого розвитку.

Матеріали та методи. Цілісність дослідження, системність викладу основного матеріалу, обґрунтованість його висновків та узагальнень досягається сукупним використанням провідних методів здійснення наукових пошуків. Серед таких провідними є методи аналізу й синтезу, індукції та дедукції, порівняльно-правовий і системно-структурний. Водночас емпіричну основу дослідження становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених (наприклад, таких як І. Ханін, Л. Мельник, Є. Голуб, В. Почерняєв, В. Гладких, Н. Сивкова, М. Кириченко, М. Максименюк, Т. Кравченко, В. Нікітенко та деяких інших).

Результати. Загалом парадигмальне моделювання має велике значення для осмислення сучасних цивілізаційних трансформацій, адже дає змогу виявляти фундаментальні закономірності розвитку складних систем та окреслювати шляхи їхнього гармонійного функціонування. Зокрема, існує думка, що розуміння сутності парадигм, уміння розпізнавати зародження нової парадигми і вчасно знаходити їй застосування – здібність, котру потрібно розвивати кожній людині [5, с. 3].

Зауважимо, що кожній базовій моделі суспільного процесу відповідає конкретна наукова парадигма, що в перекладі з давньогрецької означає «взірець». У філософію науки це поняття було введено позитивістом Г. Бергом, але більш ширше тлумачення та застосування воно одержало після виходу в 1962 році праці американського вченого Т. Куна [6], де під терміном «парадигма» розуміли визнання тих наукових відкриттів, які давали можливість науковій спільноті побудувати модель вирішення конкретних проблем. Учений довів, що на стадії стабільного наукового розвитку дослідники працюють у межах існуючої парадигми, застосовуючи її до всіх дослідницьких фактів та випадків. Коли парадигма виявляється непридатною для пояснення нових фактів, вона вичерпує себе, й тоді виникає криза в науці, що завершується зміною парадигми. Наукові революції він представляв як дискретні зрушення, епістемологічну зміну парадигми, тоді як панування парадигми визначається станом «нормальної науки» [7, с. 270].

Так, за твердженнями Є. Голуб, інформаційна парадигма лежить в основі філософсько-методологічного підходу до пояснення найактуальніших наукових проблем сучасності. Це обумовлюється тим, що поняття «інформація» є одним з основних у діалектиці й методології наукового пізнання, оскільки характеризує найважливіші процеси еволюції об'єктивної дійсності. Воно все більше набуває самостійного філософського статусу, виконуючи важливу світоглядну й методологічну функції. Як зауважує вчена, на основі аналізу еволюції інформації та характеру інформаційних взаємодій на різних рівнях структурної організації матерії, з урахуванням її складності, можна дійти висновку, що суть усіх можливих взаємодій систем різної природи можна інтерпретувати з позицій інформаційного підходу (як методу наукового дослідження для побудови фундаменту нової наукової картини світу), який отожднюється з інформаційною парадигмою (на методологічному рівні). Цією парадигмою стає «інформаційне» бачення світового порядку; її сутність полягає в тому, що інформаційна складова всіх матеріальних систем є джерелом процесів розвитку, що відбуваються в них [8].

Водночас В. Почерняєв, В. Гладких та Н. Сивкова стверджують, що «парадигма в теорії інформації є фундаментальним поняттям, яке приводить до розуміння інформації [9; 10; 11]. Парадигма являє собою набір принципів і методологію, що визначають розуміння інформації. На сьогодні в теорії інформації немає такої парадигми. Загалом відсутність інформаційної парадигми може зумовлюватися різними факторами, включно з обмеженістю досліджень у цій галузі науки. Однак на цей час уже зроблено висновок, що в галузі

інформаційних технологій і комп'ютерних наук інформаційна парадигма відіграє ключову роль, оскільки заснована на обробці, збереженні та передачі інформації [12, с. 53]. За результатами наукового аналізу поняття «інформація» вчені пропонують інформаційну парадигму у вигляді таких тверджень: 1) твердження існує незалежно від матерії; 2) твердження набуває змісту та бере участь у цілеспрямованій взаємодії тільки в інформаційних системах, які доповнюють цей тип знання; 3) твердження завжди представлене в закодованому вигляді, але його зміст не змінюється залежно від типу коду; 4) інформаційний обмін між матеріальними інформаційними системами відбувається за допомогою фізичних взаємодій, пов'язаних із передачею кодів; 5) створення нових тверджень можливе лише всередині інформаційної системи; 6) інформація може бути пов'язана з інформаційними системами, які існують в інших реальностях і фізично не взаємодіють із нашим матеріальним всесвітом [12, с. 57].

Зазначений матеріал дає розуміння того, що інформаційна парадигма ще перебуває на стадії становлення й концептуального осмислення, а її категоріально-понятійний апарат не є остаточно усталеним. Водночас вона поступово набуває статусу методологічної основи для пояснення складних процесів, які відбуваються в природі, суспільстві та техносфері.

Тому доречною є думка Ф. Власенка, що інформаційну парадигму детермінують не тільки наявна система цінностей, яка використовує цю парадигму як засіб легалізації, легітимзації, організації, мобілізації власних положень, що характеризують її як «настрій епохи», але і як реалізацію загальнолюдського потенціалу певної спрямованості, що сприяє формуванню віртуальної реальності як простору соціалізації індивіда [13, с. 208–217; 14, с. 38].

Тож цілком логічним видається, що наразі паралельно розвиваються, приміром:

- культурно-інформаційна парадигма, вивчення якої, за твердженнями І. Березного та А. Савич, продовжує залишатися пріоритетним у контексті оцінки сучасних практик розвитку людства та появи нових каналів поширення інформації (суспільної, економічної, професійної, історичної, екологічної тощо) [15, с. 30];

- інформаційно-технологічна парадигма, яку М. Кириченко в контексті ідеології інформаційного суспільства ідентифікує через дві характеристики 1) парадигма, яка базується на машинних інформаційних технологіях, що властиве ідеології технократичного світогляду; 2) парадигма, яка базується на колективному інтелекті, що є співзвучним із гуманістичним мисленням [14, с. 39]. Важливим твердженням науковця є, зокрема, те, що саме держава повинна забезпечити гуманістичний шлях розвитку ідеології інформаційного суспільства: оптимальне співвідношення витрат і якості в усіх сферах освіти й науки, щоб розвивати технологічну парадигму ідеології інформаційного суспільства. Для цього повинна бути запланована необхідність упровадження в систему освіти нових організаційно-економічних механізмів, які забезпечать ефективне використання ресурсів, а також сприятимуть залученню додаткових засобів, оновленню структури, змісту та технологій навчання. Таким чином, інформаційна парадигма ідеології інформаційного суспільства – це система цінностей, що формує загальнолюдський потенціал і ґрунтується на гуманістичних принципах [16];

- інформаційно-мережева парадигма, що є концептуально-когнітивним засобом інтерпретації та організації соціальної дійсності інформаційної ери. Існує думка, що ця парадигма є зразком організації соціальної діяльності в постіндустріальному суспільстві та соціальної дійсності взагалі. Їй загалом уявляється як теоретична модель побудови суспільства, заснованого на мережевому способі взаємодії. Перехід до цієї парадигми був ознаменований інформаційно-комп'ютерною революцією в 70-х роках XX ст., під час якої виникли комп'ютерна наука й інформаційно-комп'ютерні соціальні мережі, ядром яких є мережа Інтернет. Цей феномен пояснюється тим, що зазначений період часу характеризується стрімким розвитком високих технологій, конвергенцією NBICS, що зумовлює якісні зміни насамперед у соціально-економічній сфері життя суспільства [17, с. 54–55];

- інформаційно-комунікативна парадигма сучасного суспільства, яка значною мірою спрямована на виявлення інформаційної природи суспільства, у рамках якої формується управлінська праця [18, с. 267].

Отже, маємо підтвердження поліструктурності інформаційної парадигми – вона розгортається в культурній, технологічній, мережевій, комунікативній сферах. При цьому особливе значення має в економічному контексті. Разом із тим зазначений перелік площин не є вичерпним, що свідчить про її універсальний характер.

Зокрема, нам імпонує думка, що інфосфера являє собою результат гуманістично орієнтованого процесу інформатизації у глобальному масштабі, який повинен слугувати не тільки підвищенню інтелектуального потенціалу суспільства, але й створенню матеріально-технічної бази, необхідної для появи сукупного «надрозуму» цивілізації, що допоможе вирішити глобальні проблеми цивілізації у контексті раціонально-гуманістичної перебудови [14, с. 42]. Тож цілком логічно, що інформаційна парадигма постає не як статична модель, а як динамічна система поглядів і методологічних підходів, що розвивається у відповідь на виклики глобальної інформатизації.

Висновки. Парадигмальні зрушення в інформаційних процесах сприяють новій інтерпретації сутності інформації. За сучасних умов це засіб та результат взаємодії, що виступає основою формування нових наукових і соціальних практик та цілком об'єктивно спроможний інтегрувати природничі, соціальні, економічні та технічні знання й надати нові орієнтири для осмислення глобальних процесів.

Проведені розвідки спонукають до висновку, що інформаційна парадигма досі перебуває на етапі свого формування, проте вже використовується для пояснення складних процесів у природі, економіці, суспільстві та техносфері. У контексті глобальних викликів і концепції сталого розвитку вона виявляє свій потенціал як теоретико-філософський конструкт, проте не обмежується ним, адже здатна забезпечити нові орієнтири для гармонійного співіснування людини, суспільства та природи в практичному прояві завдяки створенню ефективних моделей управління інформаційними потоками та впровадженню інноваційних технологій, зокрема до практики публічного адміністрування. Отже, це не лише абстрактна ідея, а й дієвий інструмент регуляції суспільних процесів.

Література:

1. Ханін І. Г. Онтологія інформаційної парадигми в сучасних концепціях розвитку світової економіки. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2012. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1766>.
2. Філіпішина Л. М. Еволюція концептуальних підходів до формування стратегії сталого економічного розвитку промислових підприємств. *Вісник Приазовського державного технічного університету*. Сер.: Економічні науки. 2017. Вип. 34. С. 172–180.
3. Хаустова В. Є., Омаров Ш. А. Концепція сталого розвитку як парадигма розвитку суспільства. *Проблеми економіки*. 2018. № 1 (35). С. 265–273.
4. Зайцева Л. О. Складові концепції сталого розвитку. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2019. № 11. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.11.55.
5. Семенова А. Розвиток творчих здібностей учнів в аспекті парадигмального моделювання. *Наукові записки*. Серія: Педагогіка. 2007. № 9. С. 3–9.
6. Кун Т. Структура наукових революцій. Київ : Port-Royal, 2001. 228 с.
7. Мельник Л. Ю. Парадигмальне моделювання дослідження формування економіки знань в інформаційному суспільстві. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2017. № 2. С. 269–279. DOI: 10.21272/mmi.2017.2-25.
8. Голуб Є. С. Синергетична інтерпретація сучасної інформаційної парадигми (методологічний аспект) : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.09 ; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. Київ, 2007. 18 с.
9. Brillouin L. Science and information theory. London : Academic Press Inc., 1962. 392 p.
10. Norbert Wiener. Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine. *The MIT Press*. 2019. 328 p.
11. Werner Heisenberg. Physics and Philosophy: The Revolution in Modern Science. *Harper & Row*. 1962. 213 p.
12. Почерняєв В., Гладких В., Сивкова Н. Інформаційна парадигма. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2025. № 1 (37). С. 52–59. DOI: 10.511369/2707-7276-2024-1(37)-5.
13. Власенко Ф. П. Віртуальна реальність як простір соціалізації індивіда. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2014. Вип. 56. С. 208–217.
14. Кириченко М. Інформаційно-технологічна та гуманістична парадигма ідеології інформаційного суспільства доби глобалізації та інформаційної революції. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Філософія. Філософські перипетії». 2018. № 58. С. 37–45. DOI: <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2018-58-4>.
15. Bezina I., Savych A. Cultural and Informational Paradigm of the Modern Period of Society Development: Historical and Ecological Aspect. *Dnipro Academy of Continuing Education Herald. Series: Philosophy, Pedagogy*. 2025. № 1 (1). С. 25–31. DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-7013-2025-1-3>
16. Максименюк М. Ю. Концептуалізація розвитку інформаційного суспільства в контексті глобалізації: методологія постмодерністського дискурсу. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. 68. С. 78–88.
17. Кравченко Т. О. Аксиологічний аспект інформаційно-мережевої парадигми. *Філософія науки: традиції та інновації*. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. № 1 (9). С. 53–63.
18. Максименюк М. Ю., Нікітенко В. О. Формування парадигми інформаційно-комунікативного суспільства як різновиду складної соціальної системи і взаємодії. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2016. № 66. С. 266–278.

References:

1. Khanin, I.H. (2012). Ontologhiia informatsiinoi paradyhmy v suchasnykh kontseptsiiakh rozvytku svitovoi ekonomiky [Ontology of the information paradigm in modern concepts of world economic development]. *Efektivna ekonomika*, 10. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1766> [in Ukrainian].

2. Filipishyna, L.M. (2017). Evoliutsiia kontseptualnykh pidkhodiv do formuvannia stratehii staloho ekonomichnoho rozvytku promyslovyykh pidpriemstv [Evolution of conceptual approaches to the formation of a strategy for sustainable economic development of industrial enterprises]. *Visnyk Pryazovskoho Derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, 34, 172–180 [in Ukrainian].
3. Khaustova, V.Ye., & Omarov, Sh.A. (2018). Kontseptsii staloho rozvytku yak paradyhma rozvytku suspilstva [The concept of sustainable development as a paradigm of social development]. *Problemy ekonomiky*, 1 (35), 265–273 [in Ukrainian].
4. Zaitseva, L.O. (2019). Skladovi kontseptsii staloho rozvytku [Components of the concept of sustainable development]. *Efektivna ekonomika*, 11. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.11.55 [in Ukrainian].
5. Semenova, A. (2007). Rozvytok tvorchykh zdibnostei uchniv v aspekti paradyhmalnoho modeliuvannia [Development of students' creative abilities in the aspect of paradigmatic modeling]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedagogika*, 9, 3–9 [in Ukrainian].
6. Kuhn, T. (2001). Struktura naukovykh revoliutsii [The structure of scientific revolutions]. Kyiv: Port-Royal [in Ukrainian].
7. Melnyk, L.Yu. (2017). Paradyhmalne modeliuvannia doslidzhennia formuvannia ekonomiky znan v informatsiinomu suspilstvi [Paradigmatic modeling of the study of the formation of a knowledge economy in the information society]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*, 2, 269–279. DOI: 10.21272/mmi.2017.2-25 [in Ukrainian].
8. Holub, Ye.S. (2007). Synerhetychna interpretatsiia suchasnoi informatsiinoi paradyhmy (metodolohichniy aspekt) [Synergetic interpretation of the modern information paradigm (methodological aspect)]. Extended abstract of Candidate's thesis. Kyiv: Instytut filosofii im. H. S. Skovorody NAN Ukrainy [in Ukrainian].
9. Brillouin, L. (1962). Science and information theory. London: Academic Press Inc. [in English].
10. Wiener, N. (2019). Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine. Cambridge, MA: The MIT Press [in English].
11. Heisenberg, W. (1962). Physics and Philosophy: The Revolution in Modern Science. New York: Harper & Row [in English].
12. Pocherniaiev, V., Hladkykh, V., & Sykova, N. (2025). Informatsiina paradyhma [Information paradigm]. *Informatsiina bezpeka liudyny, suspilstva, derzhavy*, 1 (37), 52–59. DOI: 10.511369/2707-7276-2024-1(37)-5 [in Ukrainian].
13. Vlasenko, F.P. (2014). Virtualna realnist yak prostir sotsializatsii indyvida [Virtual reality as a space for individual socialization]. *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, 56, 208–217 [in Ukrainian].
14. Kyrychenko, M. (2018). Informatsiino-tekhnolohichna ta humanistychna paradyhma ideolohii informatsiinoho suspilstva doby hlobalizatsii ta informatsiinoi revoliutsii [Information-technological and humanistic paradigm of the ideology of the information society in the era of globalization and the information revolution]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Serii "Filosofia. Filosofske perypetii"*, 58, 37–45. DOI: <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2018-58-4> [in Ukrainian].
15. Bezna, I., & Savych, A. (2025). Cultural and Informational Paradigm of the Modern Period of Society Development: Historical and Ecological Aspect. *Dnipro Academy of Continuing Education Herald. Series: Philosophy, Pedagogy*, 1 (1), 25–31. DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-7013-2025-1-3> [in Ukrainian].
16. Maksymeniuk, M.Yu. (2017). Kontseptualizatsiia rozvytku informatsiinoho suspilstva v konteksti hlobalizatsii: metodolohiia postmodernistskoho dyskursu [Conceptualization of the development of the information society in the context of globalization: methodology of postmodern discourse]. *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, 68, 78–88 [in Ukrainian].
17. Kravchenko, T.O. (2014). Aksiolohichniy aspekt informatsiino-merezhevoi paradyhmy [Axiological aspect of the information-network paradigm]. *Filosofia nauky: tradytsii ta innovatsii*, 1 (9), 53–63. Sumy: SumDPU im. A.S. Makarenka [in Ukrainian].
18. Maksymeniuk, M.Yu., & Nikitenko, V.O. (2016). Formuvannia paradyhmy informatsiino-komunikatyvnoho suspilstva yak riznovydu skladnoi sotsialnoi systemy i vzaємodii [Formation of the paradigm of the information-communicative society as a type of complex social system and interaction]. *Humanitarnyi visnyk ZDIA*, 66, 266–278 [in Ukrainian].

УДК 344.22

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2\(41\)-7](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2(41)-7)

ПРОБЛЕМАТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕПОКОРИ

Морозюк Назарій Сергійович

аспірант кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права,

Донецький національний університет імені Василя Стуса;

старший викладач кафедри права,

Вінницький національний аграрний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8273-8727>

У статті досліджується кримінально-правова характеристика непокори як одного з найбільш суспільно небезпечних військових кримінальних правопорушень, передбачених ст. 402 КК України. Особлива увага приділяється впливу правового режиму воєнного стану на кваліфікацію цього злочину, оскільки в умовах активних бойових дій невиконання наказу може створювати безпосередню загрозу обороноздатності держави та життю військовослужбовців. У роботі розкриваються об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину, аналізуються проблеми розмежування непокори від дисциплінарних проступків, а також співвідношення кримінальної та дисциплінарної відповідальності за невиконання наказу. Важливе місце відведено аналізу судової практики, зокрема позиції Верховного Суду, який підкреслює суспільну небезпеку непокори під час воєнного стану. Стаття ґрунтується на статистичні дані, що свідчать про стрімке зростання кількості проваджень за ст. 402 КК України у 2022–2024 рр., що зумовлено масштабами війни та труднощами дотримання військової дисципліни. Особливо відзначається те, що злочин, передбачений ст. 402, є формальним, тобто закінченням його слід вважати з моменту вчинення діяння. Особливо акцентується увага на законопроекті № 13452, яким пропонується посилення санкцій за непокору, що водночас актуалізує ризики надмірної криміналізації. У статті сформульовано пропозиції щодо вдосконалення правозастосування й індивідуалізації відповідальності, які дадуть можливість забезпечити баланс між суворістю військової дисципліни та дотриманням прав військовослужбовців, а також підвищити ефективність протидії цьому злочину в умовах війни. Підкреслюється необхідність удосконалення правозастосування для забезпечення балансу між суворістю військової дисципліни та дотриманням прав військовослужбовців.

Ключові слова: злочин, військовий злочин, насильницькі військові злочини, правова кваліфікація, непокора.

Moroziuk Nazarii. The problem of the criminal-legal characteristics of disobedience

The article examines the criminal law characteristics of insubordination as one of the most socially dangerous military criminal offenses under Article 402 of the Criminal Code of Ukraine. Particular attention is paid to the impact of the legal regime of martial law on the classification of this crime, since in conditions of active combat operations, failure to comply with an order may pose a direct threat to the state's defense capability and the lives of military personnel. The paper reveals the objective and subjective signs of the crime, analyzes the problems of distinguishing disobedience from disciplinary offenses, as well as the relationship between criminal and disciplinary liability for failure to comply with orders. An important place is given to the analysis of judicial practice, in particular the position of the Supreme Court, which emphasizes the social danger of insubordination during martial law. The article is based on statistical data showing a sharp increase in the number of proceedings under Article 402 of the Criminal Code of Ukraine in 2022–2024, which is due to the scale of the war and the difficulties in maintaining military discipline. It is separately noted that the crime provided for in Article 402 is formal, i.e., it should be considered complete from the moment the act is committed. Separate attention is focused on draft law No. 13452, which proposes to strengthen sanctions for disobedience, which at the same time raises the risks of excessive criminalization. The article formulates proposals for improving law enforcement and individualising responsibility, which will ensure a balance between the severity of military discipline.

Key words: crime, war crime, violent war crimes, legal classification, insubordination.

Вступ. Умови правового режиму воєнного стану вимагають особливої уваги до кримінально-правової оцінки дій, оскільки в цей період можуть виникати ситуації, що потребують термінових і рішучих заходів для захисту національної безпеки та порядку. В умовах дії правового режиму воєнного стану особливої актуальності набуває питання забезпечення військової дисципліни, оскільки від чіткого та своєчасного виконання наказів безпосередньо залежить боєздатність військових підрозділів, ефективність оборони держави та захист життя військовослужбовців. У цих обставинах кримінально-правова характеристика таких діянь, як непокора, потребує поглибленого аналізу, адже невиконання наказу може призвести до серйозних негативних наслідків як у масштабах окремого підрозділу, так і для безпеки держави загалом.

Проблематика кваліфікації непокори ускладнюється низкою чинників: динамічними змінами кримінального законодавства, необхідністю розмежування між формальним складом злочину і суспільною небезпекою конкретного діяння, а також особливостями воєнного стану. Крім того, на практиці виникають труднощі у встановленні умислу військовослужбовця, визначенні ступеня суспільної небезпеки непокори

та відмежуванні її від дисциплінарних проступків чи адміністративних правопорушень. У сучасних умовах збройної агресії Російської Федерації питання кримінально-правової характеристики непокори набуває стратегічного значення.

Матеріали та методи. Проблематика кримінально-правової характеристики військових насильницьких кримінальних правопорушень, у тому числі непокори, є актуальною темою для досліджень в Україні, особливо в контексті російсько-української війни.

До числа вчених і науковців, які досліджували вказану тематику, належать: С. І. Дячук, В. П. Бодаєвський, М. І. Карпенко, Т. Ю. Касько, А. М. Ониськів, М. І. Панов, М. М. Синько, М. С. Туркот, М. І. Хавронюк та ін.

Метою дослідження є окреслення кримінально-правової характеристики непокори та виокремлення проблем і перспектив вдосконалення законодавства в цьому напрямі.

Результати. Статистичні дані свідчать про суттєве зростання кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних із непокорою в умовах збройної агресії Російської Федерації. Так, у довоєнний період (2021 рік) за ознаками злочину, передбаченого ст. 402 КК України, було зареєстровано лише 19 кримінальних проваджень. У 2022 році кількість таких проваджень різко зросла до 1574, у 2023 році – до 1678, а у 2024 році – до 1869. При цьому лише у 2024 році до суду було скеровано 405 обвинувальних актів.

Окремої уваги заслуговує статистика щодо кримінальних проваджень за ознаками невиконання наказу та наслідків їх досудового розслідування. У 2021 році було зареєстровано 3 провадження (жодного не передано до суду), у 2022 році – 28 (жодного не передано до суду), у 2023 році – 32 (жодного не передано до суду), а у 2024 році – 38 проваджень, з яких також жодного не було скеровано до суду [1].

Аналіз наведених показників свідчить про кілька важливих тенденцій. По-перше, фіксується різке зростання кількості злочинів, кваліфікованих за ст. 402 КК України, що корелює з активною фазою бойових дій та об'єктивними труднощами дотримання військової дисципліни у воєнний час. По-друге, спостерігається практично повна відсутність судових вироків у справах про невиконання наказу, що може свідчити як про складність збирання належних доказів та доведення вини, так і про проблеми із чітким розмежуванням кримінальної та дисциплінарної відповідальності.

Таким чином, наведена статистика підтверджує актуальність проблематики кримінально-правової характеристики непокори, адже зростання кількості таких злочинів у поєднанні з обмеженою ефективністю досудового розслідування створює суттєві виклики для забезпечення військової дисципліни.

Так, відповідно до норм статті 401 Кримінального кодексу України, військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені цим розділом кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів [2].

Відповідно до ст. 402 Кримінального кодексу України, непокора визначається як відкрита відмова виконати наказ начальника, а також інше умисне невиконання наказу [2].

Відповідно до п. 37 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України про виконання або невиконання наказу військовослужбовець зобов'язаний доповісти командирові (начальникові), який віддав наказ, і своєму безпосередньому командирові (начальникові), а також вказати причини невиконання наказу або його несвоєчасного (неповного) виконання. Якщо військовослужбовець розуміє, що він неспроможний виконати наказ своєчасно та в повному обсязі, він про це зобов'язаний доповісти вищезазначеним особам негайно [3].

Статтею 11 Статуту ВС ЗСУ регламентовано, що необхідність виконання завдань оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, а також завдань, визначених міжнародними зобов'язаннями України, покладає на військовослужбовців, зокрема, такі обов'язки: свято і непорушно додержуватися Конституції України та законів України, Військової присяги, віддано служити Українському народові, сумлінно і чесно виконувати військовий обов'язок; беззастережно виконувати накази командирів (начальників) і захищати їх у бою, як святиню оберігати Бойовий Прапор своєї частини; виявляти повагу до командирів (начальників) і старших за військовим званням, сприяти їм у підтриманні порядку і дисципліни [3].

Відповідно до статті 16 Статуту ВС ЗСУ кожний військовослужбовець зобов'язаний виконувати службові обов'язки, що визначають обсяг виконання завдань, доручених йому за посадою. Ці обов'язки визначаються статутами Збройних Сил України, а також відповідними посібниками, порадиниками, положеннями, інструкціями.

Сутність військової дисципліни, обов'язки військовослужбовців, а також військовозобов'язаних та резервістів під час проходження навчальних (перевірочних) і спеціальних зборів щодо її додержання, види заохочень та дисциплінарних стягнень, права командирів щодо їх застосування, а також порядок подання та розгляду заяв, пропозицій і скарг визначені Дисциплінарним статутом ЗСУ.

Відповідно до статей 4–6 Дисциплінарного статуту військова дисципліна зобов'язує кожного військовослужбовця: додержуватися Конституції та законів України, Військової присяги, неухильно виконувати вимоги статутів Збройних Сил України, накази командирів; бути пильним, зберігати державну таємницю; додержуватися визначених статутами Збройних Сил України правил взаємовідносин між військовослужбовцями, зміцнювати військове товариство; виявляти повагу до командирів і один до одного, бути ввічливими та додержуватися військового етикету; поводитися з гідністю та честю, не допускати самому і стримувати інших від негідних вчинків; не вживати під час проходження військової служби (крім медичного призначення) наркотичні засоби, психотропні речовини чи їх аналоги, а також не вживати спиртні напої під час виконання обов'язків військової служби. За стан військової дисципліни у з'єднанні, військовій частині (підрозділі), закладі й установі відповідає командир. Інтереси захисту Вітчизни зобов'язують командира постійно підтримувати військову дисципліну, вимагати її додержання від підлеглих, не залишати поза увагою жодного дисциплінарного правопорушення [4].

Непокора, навіть за відсутності конкретних тяжких наслідків, про які зазначає захисник, є діянням, яке характеризується всіма ознаками складу злочину, передбаченого ч. 4 ст. 402 КК України, та, безсумнівно, становить притаманну злочину суспільну небезпеку [5].

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 402 КК України, полягає у вчиненні діяння у вигляді відкритої відмови виконати законний наказ начальника (непокора), коли підлеглий відкрито та категорично заявляє, що не виконуватиме наказ, або у вчиненні іншого умисного невиконання наказу.

Склад цього кримінального правопорушення є формальним, тобто закінченням його слід вважати з моменту вчинення діяння, а саме з моменту відкритої відмови виконати наказ або з моменту умисного його невиконання.

Суб'єктивна сторона непокори характеризується виною у формі прямого умислу. Умисел на невиконання наказу може виникнути у винної особи як у момент отримання наказу, так і пізніше. Ставлення винного до наслідків непокори (ч. 2 ст. 402 КК України) характеризується, зокрема, і необережністю. Мотиви можуть бути різними і для кваліфікації цього кримінального правопорушення значення не мають [6].

Безпосереднім об'єктом злочину є установлений порядок підлеглості. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, затверджений Законом України від 24 березня 1999 р., дає визначення понять «начальники» та «підлеглі», «старші та молодші за військовим званням».

З об'єктивної сторони цей злочин вчиняється шляхом відкритої відмови виконати наказ начальника (непокори) або в іншому умисному невиконанні наказу.

Існують випадки, коли у зв'язку з порушенням підлеглим загальних вимог військової служби начальник видає наказ про припинення правопорушення та виконання ним своїх обов'язків. Невиконання такого наказу підпадає під ознаки ст. 402 КК.

Як вбачається з постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 23 травня 2024 р. у справі № 185/4595/22, непокора військовослужбовця є злочином із формальним складом, а отже, кримінальна відповідальність за його вчинення не залежить від настання суспільно небезпечних наслідків [7].

Крім того, Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду, розглянувши справу, зробив висновок, що непокора, кримінальна відповідальність за яку передбачена ст. 402 КК України, порушує закріплений у військових статутах порядок керування військами, який встановлюється з метою забезпечення їхньої постійної бойової готовності, перешкоджає нормальному виконанню військовими частинами та підрозділами покладених на них завдань. Це діяння заподіює істотну шкоду суспільним відносинам у сфері встановленого порядку несення військової служби, що охороняються кримінальним законом, та здатне створити реальну загрозу спричинення такої шкоди, що й визначає його суспільну небезпеку. Таким чином, скоєна засудженим в умовах воєнного стану непокора, навіть за відсутності конкретних тяжких наслідків, є діянням, яке характеризується всіма ознаками складу злочину, передбаченого ч. 4 ст. 402 КК України, та, безсумнівно, становить притаманну злочину суспільну небезпеку [7].

Відповідно до вищезазначеної постанови, на наявність у діях особи складу злочину, передбаченого ч. 4 ст. 402 «Непокора» КК, указує відкрита відмова військовослужбовця в умовах воєнного стану виконати наказ начальника, який є реальним для виконання, законним, сформульованим виразно, чітко й зрозуміло та не допускає подвійного тлумачення. Сама собою непокора в період воєнного стану є небезпечним військовим злочином, який посягає на встановлений порядок підлеглості та військової честі й породжує неорганізованість і безладдя у військових частинах, а отже, негативно позначається на боєготовності та боєздатності військових формувань, що унеможливорює малозначність цього діяння в розумінні ч. 2 ст. 11 КК.

Крім того, законопроект № 13452 передбачає, що за вчинення військовослужбовцем непокори, тобто відмову виконати наказ командира, а також інше умисне невиконання наказу суд не зможе призначити більш м'яке покарання, ніж від 5 до 10 років в'язниці, або покарання з іспитовим строком. Хоча члени комітету

й рекомендували видалити певні норми, законопроекти приймаються за основу в тому вигляді, у якому вони внесені, а поправки можливі лише на стадії другого читання [8].

Метою проекту Закону є вдосконалення механізму застосування до військовослужбовців адміністративних стягнень та кримінальних покарань за окремі види правопорушень з урахуванням індивідуального характеру притягнення до юридичної відповідальності, ступеня тяжкості правопорушення, форми вини й мотивів його вчинення.

Отже, вищезазначеним проектом пропонується включення кримінальних правопорушень, передбачених статтею 402 КК України, до переліку діянь, за які не може бути призначене більш м'яке покарання, ніж передбачено санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України, та за які не може бути застосоване звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що в умовах воєнного стану надзвичайно важливим є суворе дотримання дисципліни та виконання наказів, однак у практиці правозастосування нерідко виникають ситуації, коли непокоря не тягне за собою істотної шкоди бойовій готовності чи функціонуванню військового підрозділу. У таких випадках доцільним є розширення можливостей застосування саме дисциплінарних заходів замість кримінальної відповідальності, що дасть змогу більш індивідуально підходити до оцінки конкретних обставин.

Індивідуалізація покарання у справах про непокору має враховувати характер і ступінь суспільної небезпеки діяння, мотиви поведінки військовослужбовця, обстановку, в якій було вчинено правопорушення, а також особистість винного. В одних випадках непокоря може становити пряму загрозу життю та безпеці військовослужбовців, унеможливити виконання бойового завдання й потребувати суворої кримінальної відповідальності. Така гнучкість у підходах до кваліфікації та призначення покарання відповідає принципу справедливості, сприяє підтриманню балансу між інтересами військової служби та правами військовослужбовця, а також дає можливість не притягувати до кримінальної відповідальності, уникати надмірної криміналізації поведінки, яка не має суттєвої суспільної небезпеки.

Висновки. Непокоря як кримінальне правопорушення є одним із найбільш небезпечних діянь проти встановленого порядку несення військової служби, оскільки безпосередньо посягає на основоположний принцип військової дисципліни – беззастережне виконання наказів. Склад злочину є формальним, а отже, наявність суспільно небезпечних наслідків не є обов'язковою умовою для притягнення до відповідальності. В умовах воєнного стану непокоря набуває особливої суспільної небезпеки, оскільки створює загрозу бойовій готовності військових частин і може призвести до тяжких наслідків для обороноздатності держави.

Судова практика підтверджує, що навіть за відсутності тяжких наслідків факт відкритої відмови або умисного невиконання наказу утворює склад злочину. Норми про відповідальність за непокору тісно пов'язані з вимогами законів та підзаконних нормативно-правових актів, що визначає межі законності наказів. Додаткових викликів додає активне оновлення законодавства, у тому числі законопроект № 13452, яким пропонується посилення санкцій за непокору. З одного боку, це відповідає вимогам часу та потребам національної безпеки, з іншого – актуалізує ризик надмірної криміналізації та обмеження прав військовослужбовців.

Таким чином, удосконалення кримінального законодавства у сфері військових правопорушень має здійснюватися з урахуванням забезпечення суворості та безумовної військової дисципліни як гарантії обороноздатності держави та дотримання конституційних прав і свобод військовослужбовців, включно з їх правом на законність наказів, що віддаються. Подальші наукові дослідження та законодавчі ініціативи повинні бути спрямовані на вироблення збалансованого підходу, що поєднає потребу в жорсткому реагуванні на факти непокори з вимогами верховенства права та міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини.

Література:

1. Звіт про зареєстровані кримінальні провадження та наслідки їх досудового розслідування : статистичні дані Офісу Генерального прокурора за 2021–2024 рр. URL: <https://www.gp.gov.ua> (дата звернення 03.09.2025).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 р. № 548-XIV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/548-14>.
4. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 р. № 551-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/551-14>.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 23 травня 2024 р. у справі № 185/4595/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119331794>.

7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 20 березня 2024 р. у справі № 233/1446/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117884068>.
8. Законопроект № 13452. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/56717> (дата звернення: 17.09.2025).

References:

1. Office of the Prosecutor General of Ukraine (2021–2024). Zvit pro zareiestrovani kryminalni provadzhennia ta naslidky yikh dosudovoho rozsliduvannia: statystychni dani [Report on registered criminal proceedings and the results of their pre-trial investigation: statistical data]. Retrieved September 3, 2025, from <https://www.gp.gov.ua> [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2001, April 5). Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r. № 2341-III [Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 5, 2001, No. 2341-III]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].
3. Verkhovna Rada of Ukraine (1999, March 24). Pro Statut vnutrishnoi sluzhby Zbroinykh Syl Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 24 bereznia 1999 r. № 548-XIV [On the Internal Service Regulations of the Armed Forces of Ukraine: Law of Ukraine of March 24, 1999, No. 548-XIV]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/548-14> [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada of Ukraine (1999, March 24). Pro Dytsiplinarnyi statut Zbroinykh Syl Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 24 bereznia 1999 r. № 551-XIV [On the Disciplinary Statute of the Armed Forces of Ukraine: Law of Ukraine of March 24, 1999, No. 551-XIV]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/551-14> [in Ukrainian].
5. Melnyk, M.I., & Khavroniuk, M.I. (Eds.). (2019). Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine] (11th ed., rev. and enl.). Kyiv: Dakor [in Ukrainian].
6. Supreme Court of Ukraine (2024, May 23). Postanova u spravi № 185/4595/22 [Ruling in case No. 185/4595/22]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119331794> [in Ukrainian].
7. Supreme Court of Ukraine (2024, March 20). Postanova u spravi № 233/1446/22 [Ruling in case No. 233/1446/22]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117884068> [in Ukrainian].
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2025). Zakonoproiekt № 13452 [Draft Law No. 13452]. Retrieved September 17, 2025, from <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/56717> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 22.09.2025

Дата прийняття статті: 03.11.2025

Опубліковано: 28.11.2025

УДК 343.232

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2\(41\)-8](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2(41)-8)

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Павлова Тетяна Олександрівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2558-823X>Web of Science Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/ADI-6059-2022>

У статті досліджуються теоретичні та практичні проблеми, пов'язані з об'єктивною стороною кримінального правопорушення, яка є одним із ключових елементів складу кримінального правопорушення. Визначається місце об'єктивної сторони у структурі складу кримінального правопорушення та її значення для встановлення суспільної небезпеки та кваліфікації кримінально-протиправного діяння. Висловлюється власна позиція щодо визначення змісту обов'язкових і факультативних ознак, зокрема суспільно небезпечного діяння, суспільно небезпечних наслідків, причинно-наслідкового зв'язку, способу, місця, часу, знаряддя (засобу) вчинення кримінального правопорушення й обстановки вчинення кримінального правопорушення.

Особливу увагу приділено дискусійним питанням, які виникають у правозастосуванні, як-от встановлення моменту закінчення кримінального правопорушення залежно від законодавчої конструкції складу кримінального правопорушення; складнощі доведення причинно-наслідкового зв'язку між суспільно небезпечним діянням і наслідками; відмежування кримінального правопорушення від інших видів правопорушень за об'єктивними критеріями; вплив оціночних понять на встановлення ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення та кваліфікацію. Наголошується на потребі в удосконалення законодавчих конструкцій Кримінального кодексу України та вироблення єдиної правозастосовної практики. Авторка дійшла висновку, що системний підхід до дослідження об'єктивної сторони кримінального правопорушення має не лише теоретичне, а й суттєве практичне значення для забезпечення законності, справедливості та кримінально-правової кваліфікації.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, склад кримінального правопорушення, кримінально-правова охорона, кримінально-правові відносини, кримінально-правова кваліфікація, об'єктивна сторона кримінального правопорушення, ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Pavlova Tetiana. Objective Element of a Criminal Offense: Theoretical Foundations and Challenges of Law Enforcement

The article explores theoretical and practical issues related to the objective element of a criminal offense, which constitutes a fundamental component of the corpus delicti. The study defines the place of the objective aspect within the structure of a criminal offense and highlights its significance for determining the degree of social danger and ensuring the proper legal qualification of a criminally unlawful act. The author presents a reasoned position regarding the interpretation of mandatory and optional elements, in particular socially dangerous conduct, socially dangerous consequences, causal relationship, as well as the method, place, time, instrument (means) of committing a criminal offense, and the circumstances under which the offense is committed.

Particular attention is devoted to the controversial issues arising in law enforcement practice: determining the moment of completion of a criminal offense depending on the legislative construction of its corpus delicti; the difficulties of proving a causal relationship between socially dangerous conduct and its consequences; distinguishing a criminal offense from other types of offenses on the basis of objective criteria; as well as the impact of evaluative concepts on establishing the elements of the objective aspect of a criminal offense and its qualification. The necessity of improving the legislative constructions of the Criminal Code of Ukraine and developing a unified law enforcement practice is emphasized. The author concludes that a systematic approach to studying the objective element of a criminal offense has not only theoretical but also significant practical importance for ensuring legality, justice, and proper criminal law qualification.

Key words: criminal law, criminal responsibility, criminal offense, corpus delicti of a criminal offense, criminal law protection, criminal law relations, criminal law qualification, objective element of a criminal offense, features of the objective element of a criminal offense.

Вступ. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення є одним із ключових елементів складу, ознаки якого впливають на кримінально-правову кваліфікацію. Саме ознаки об'єктивної сторони дають можливість надати юридичну оцінку поведінці суб'єкта та відмежувати кримінально каране діяння від інших видів правопорушень. Зміст об'єктивної сторони кримінального правопорушення охоплює зовнішні прояви кримінально протиправної поведінки – суспільно небезпечне діяння (дію або бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки, причинно-наслідковий зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними

наслідками, а також факультативні ознаки складу, які в разі їх закріплення в диспозиції норми Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) визнаються обов'язковими та мають значення для кримінально-правової кваліфікації.

Актуальність цього дослідження зумовлена постійними змінами Кримінального кодексу України, необхідністю його гармонізації з європейськими стандартами, а також складністю практичного застосування норм, які регламентують об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення через велику кількість оціночних понять. У правозастосовній діяльності нерідко виникають проблеми в доведенні причинно-наслідкового зв'язку, визначенні моменту закінчення кримінального правопорушення, розмежуванні суміжних складів кримінальних правопорушень, що безпосередньо впливає на забезпечення принципів законності та справедливості в кримінальному процесі.

Матеріали та методи. Правову природу та кримінально-правове значення об'єктивної сторони кримінального правопорушення й суміжних із нею понять досліджували такі вчені, як А. А. Андрушко, Д. О. Балобанова, Л. П. Брич, В. І. Борисов, І. Б. Газдайка-Василишин, С. В. Гонтарь, В. К. Гришук, Ю. А. Дорохіна, О. О. Дудоров, Ю. В. Орлов, В. К. Матвійчук, М. І. Панов, А. В. Савченко, В. В. Сташис, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, М. І. Хавронюк, І. О. Харь та інші науковці. Слід зазначити, що більша частина наукових досліджень об'єктивної сторони кримінального правопорушення відбувається через правовий аналіз певних складів кримінальних правопорушень чинного Кримінального кодексу України, тому потребують додаткового осмислення та розгляду теоретичні засади й основні проблеми правозастосування об'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення розглядається у статті через призму таких методів наукового пізнання: діалектичного, догматичного (юридичного), системного аналізу, порівняльно-правового тощо.

Метою статті є узагальнене дослідження теоретичних та практичних аспектів об'єктивної сторони кримінального правопорушення, визначення змісту її обов'язкових та факультативних ознак, а також вироблення пропозицій щодо вдосконалення законодавчих конструкцій Кримінального кодексу України з метою забезпечення єдності правозастосування.

Результати. Поняття об'єктивної сторони кримінального правопорушення не передбачено чинним Кримінальним кодексом України (далі – КК України), а розробляється наукою кримінального права. Традиційно в науці кримінального права під об'єктивною стороною кримінального правопорушення розуміють сукупність ознак, що характеризують зовнішній прояв кримінального правопорушення, яке посягає на суспільні відносини, що охороняються Кримінальним кодексом України.

Слід відрізнити об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення як законодавчу модель кримінально протиправного діяння певного виду (наприклад, законодавчу модель крадіжки – ст. 185 КК України [1]) від об'єктивної сторони певного кримінального правопорушення як явища реальної дійсності, що об'єктивується через кримінальну протиправну поведінку суб'єкта.

Науковці, досліджуючи зміст об'єктивної сторони кримінального правопорушення, надають різні визначення, які відрізняються здебільшого редакційно, зберігаючи вказівку на зовнішній прояв (зовнішню характеристику, зовнішню сторону тощо) кримінального правопорушення. Наприклад, професор М. І. Панов пише, що «об'єктивна сторона кримінального правопорушення – це зовнішня сторона (зовнішнє вираження) кримінального правопорушення, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення кримінального правопорушення» [2, с. 111]. Також учені надають визначення об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення: зокрема, Д. О. Балобанова та І. Б. Газдайка-Василишин вважають, що «це сукупність встановлених кримінальним законом ознак кримінального правопорушення, що характеризують зовнішній процес кримінально протиправного діяння» [3, с. 8].

Теоретична конструкція об'єктивної сторони кримінального правопорушення має такі ознаки: суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки, причинно-наслідковий зв'язок, місце, час, спосіб, знаряддя (засоби), обстановка вчинення кримінального правопорушення. Об'єктивна сторона проявляється через вчинення кримінального правопорушення, визначення та форми (види) якого закріплені в ст. 11, 12 КК України, а саме: «Кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення» [1, ч. 1 ст. 11]. Відповідно до ч. 1 ст. 12 КК України, «кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини». Указаний поділ має важливе правове значення та впливає на кваліфікацію та призначення покарання. Але на практиці під час диференціації кримінального правопорушення на форми (види) – кримінальний проступок та злочин – виникають складнощі у праворозумінні та правозастосуванні, оскільки ні в Загальній частині, ні в Особливій частині чинного Кримінального кодексу України не розкривається зміст

та види покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, яке виступає одним із критеріїв розмежування вказаних форм. Виходячи із змісту положень розділу X та розділу XV Загальної частини КК України, вважаємо, що до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, слід віднести покарання, які не пов'язані з ізоляцією засудженого.

Будь-яке кримінальне правопорушення завжди вчиняється в певному місці, у певний час, у конкретній обстановці, певним способом і нерідко з використанням різних знарядь або засобів. Ці об'єктивні ознаки можуть бути як зазначені, так і не зазначені в кримінальному законі для опису відповідної форми (виду) кримінально протиправної поведінки. Причому місце, час, обстановка вчинення кримінального правопорушення різним чином співвідносяться із суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю). Вони характеризують його із зовнішньої сторони і свідчать про те, у якому місці, протягом якого часу, у якій об'єктивній обстановці вчинено кримінально протиправну дію (бездіяльність). Інше значення для характеристики суспільно небезпечного діяння мають спосіб і знаряддя (засоби) вчинення кримінального правопорушення. Вони належать самій дії (бездіяльності) та властиві їй. Спосіб указує на те, які прийоми та методи застосовував суб'єкт. Знаряддя або засоби свідчать про те, які предмети матеріального світу використав суб'єкт для виконання дії (бездіяльності), спрямованої на заподіяння шкоди об'єкту, який охороняється кримінальним законом. Суб'єкт їх може застосувати, але може й не застосувати, тобто використовує їх вибірково.

Ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення залежно від їх опису в диспозиції певної норми Особливої частини Кримінального кодексу України поділяються на дві групи: обов'язкові та факультативні. Вважаємо, що такий поділ ознак в межах об'єктивної сторони певного складу кримінального правопорушення залежить від законодавчої конструкції складу.

Наука кримінального права виділяє такі види складів за законодавчою конструкцією: усічені, формальні, матеріальні. Точне визначення виду складу за законодавчою конструкцією має надважливе правове значення, оскільки дає змогу встановити момент закінчення вчиненого кримінального правопорушення та, як наслідок, правильно його кваліфікувати, що впливає на формулу кримінально-правової кваліфікації. Розглянемо момент закінчення кожного із вказаних видів складів за законодавчою конструкцією. Так, момент закінчення усіченого складу переноситься, умовно кажучи, на час готування до кримінального правопорушення, таких складів у чинному Кримінальному кодексі України небагато, вони мають підвищену суспільну небезпеку, наприклад: ст. 129 КК (погроза вбивством); ст. 187 КК України (розбій); ст. 255 КК України (створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній) тощо. Моментом закінчення кримінального правопорушення з формальним складом вважається час вчинення суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності), наприклад: ст. 146 КК України (незаконне позбавлення волі або викрадення людини); ст. 148 КК України (підміна дитини); ст. 296 КК України (хуліганство) тощо. Моментом закінчення кримінального правопорушення з матеріальним складом вважається час настання суспільно небезпечних наслідків, які визначені в певному складі, що передбачений диспозицією норми Особливої частини Кримінального кодексу України, наприклад: ст. 115 КК України (умисне вбивство); ст. 194 КК України (умисне знищення або пошкодження майна); ст. 237 КК України (невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення) тощо.

З викладеного слід зробити висновок, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення з формальним складом є суспільно небезпечне діяння. Вчинення будь-якого кримінального правопорушення тягне за собою певні негативні зміни в суспільних відносинах, на які було здійснено посягання, але в цьому особливому випадку, на думку законодавця, для притягнення суб'єкта до кримінальної відповідальності достатньо встановити лише факт вчинення самого суспільно небезпечного діяння, яке визначено в конкретній диспозиції норми Особливої частини Кримінального кодексу України.

У разі вчинення кримінального правопорушення з матеріальним складом обов'язковими ознаками об'єктивної сторони є: суспільно небезпечне діяння, яке було вчинено суб'єктом кримінального правопорушення, суспільно небезпечні наслідки певного виду (наприклад, смерть, тяжкі наслідки, вказівка на великі розміри шкоди тощо) та причинно-наслідковий зв'язок, який обов'язково встановлюється між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками, що настали внаслідок вчинення кримінального правопорушення певного виду.

Тобто обов'язковими ознаками об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення слід визнати такі ознаки, без яких неможлива кваліфікація вчиненого суспільно небезпечного діяння як кримінального правопорушення певного виду, тобто вказані ознаки мають бути обов'язково встановлені за кожним кримінальним провадженням, оскільки закріплені в диспозиції та впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення.

Віднесення певних ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення до факультативних є умовним, оскільки виділяється в межах наукової моделі складу. Вказані ознаки потрібні для виокремлення певних ознак об'єктивної дійсності з метою їх теоретичного визначення. Якщо будь-яка з так званих

факультативних ознак передбачена в певному складі диспозиції норми Особливої частини Кримінального кодексу України, вона стає обов'язковою та впливає на кваліфікацію. Це означає, що факультативні ознаки є науковим теоретичним явищем, яке може реалізуватися практично, коли законодавець закріплює проаналізовані ознаки в певному складі, що допомагає в такому випадку розмежовувати склади кримінальних правопорушень між собою.

До основних проблем правозастосування в процесі встановлення ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення слід віднести такі: доведення причинно-наслідкового зв'язку; оцінка наслідків у разі вчинення кримінальних правопорушень із матеріальним складом через різне розуміння моменту закінчення кримінального правопорушення; недостатня уніфікація судової практики.

Однією з найскладніших проблем правозастосування під час встановлення об'єктивної сторони кримінального правопорушення є доведення причинно-наслідкового зв'язку. Наука кримінального права не створює своєї теорії причинності, а ґрунтується на теорії причинності або каузальності (лат. *causa* – «причина»), що розроблена філософією. Філософські категорії «причина» та «наслідок» відображають об'єктивно існуючі причинно-наслідкові зв'язки об'єктивного світу. Ці зв'язки мають універсальний характер. У них одне явище (подія, процес) виступає причиною іншого явища (слідства), тобто перше передуює другому в часі й перше є необхідною умовою або підставою виникнення, зміни або розвитку другого. Таким чином, причина породжує наслідок. Філософське розуміння об'єктивності причинного зв'язку є передумовою для вирішення питання про причинність у кримінальному праві.

Причина – це філософська категорія, що відображає одну з форм загального об'єктивного зв'язку, взаємозалежності та взаємозумовленості предметів, явищ, процесів. Під причиною розуміється явище, що закономірно породжує інше явище, розглянуте як слідство.

У науці кримінального права виділяються такі критерії визначення причинно-наслідкового зв'язку: а) діяння за часом повинне передувати наслідкам; б) заподіяна шкода (кримінально протиправний результат) має бути закономірним результатом вчиненого суспільно небезпечного діяння; в) діяння має бути головною причиною наслідків, що настали; г) діяння має з неминучістю викликати настання саме цього кримінально протиправного результату; д) суб'єкт має усвідомлювати хід розвитку причинно-наслідкового зв'язку, який повинен бути прямим і об'єктивно обумовленим.

У судовій практиці нерідко виникають труднощі з відмежуванням причинно-наслідкового зв'язку від звичайного збігу зовнішніх обставин. Так, у постанові Великої Палати ВС від 21.08.2019 у справі № 682/956/17 (провадження № 13-31ксі9) вказано, що для кваліфікації суспільно небезпечного діяння за ст. 286 КК України потрібно встановити ті порушення правил дорожнього руху, які перебувають у причинному зв'язку з наслідками, а не будь-які інші [4].

Під час кваліфікації кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я (ст. 115–121 КК України) виникає проблема доведення, що саме дії обвинуваченого призвели до смерті чи тяжких тілесних ушкоджень. У випадках, коли смерть настала внаслідок поєднання кількох обставин (наприклад, побиття та наявні хвороби), визначальною є юридично значуща причина – та, що спричинила наслідки, навіть якщо інші обставини були допоміжними. Це встановлюється в кожному кримінальному провадженні шляхом призначення відповідних експертиз і збирання доказів.

У разі кваліфікації крадіжки (ст. 185 КК України) часто виникає питання, чи має діяння суспільну небезпеку настільки, щоб визнаватися кримінально протиправним, чи воно має розглядатись як адміністративне правопорушення (дрібне викрадення майна – ст. 51 КУпАП). Вирішальне значення у кваліфікації правопорушень проти власності мають вартість викраденого майна, спосіб вчинення правопорушення, спрямованість умислу.

Ще однією проблемою є відсутність єдиного підходу до тлумачення й оцінки ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення, що призводить до помилок у кваліфікації у судовій практиці. Так, розбій (ст. 187 КК України) передбачає напад з метою заволодіння майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я. Суди по-різному оцінюють ступінь небезпеки застосованого насильства – іноді навіть легкі удари визнаються достатніми для кваліфікації як розбій, іноді ж лише як грабіж (ст. 186 КК України). У вказаних випадках, крім ознак об'єктивної сторони, важливе кримінально-правове значення мають також ознаки суб'єктивної сторони, насамперед вина, які проявляються через принцип суб'єктивного ставлення та їх опис у диспозиціях норм Особливої частини Кримінального кодексу України.

Не менш складною проблемою правозастосування є велика кількість оціночних понять у Кримінальному кодексі України для опису об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, що призводить до різного тлумачення тих самих об'єктивних ознак кримінального правопорушення у судовій практиці. Верховний Суд України намагається виробити єдині підходи до їх розуміння, проте на рівні місцевих та апеляційних судів існує значна різниця в їх застосуванні. Вирішення цієї проблеми нами вбачається насамперед через підвищення рівня законодавчої техніки й уникнення оціночних понять на законодавчому рівні.

Висновки. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення має важливе кримінально-правове значення та характеризує зовнішній прояв кримінального правопорушення. Точне встановлення ознак об'єктивної сторони впливає на встановлення моменту закінчення кримінального правопорушення, має істотне значення для кваліфікації кримінального правопорушення, допомагає відмежувати суміжні склади кримінальних правопорушень, дає можливість суду в кожному конкретному випадку правильно визначити характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого кримінального правопорушення та вибрати справедливий та достатній захід кримінально-правового впливу. До основних проблем правозастосування в процесі встановлення ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення слід віднести такі: доведення причинно-наслідкового зв'язку; оцінка наслідків кримінальних правопорушень із матеріальним складом через різне розуміння моменту закінчення кримінального правопорушення; наявність оціночних понять у Кримінальному кодексі України для опису об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення; недостатня уніфікація судової практики; недосконалість законодавчої техніки.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 17.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Панов М. І., Зінченко І. О., Володіна О. О. Основи кваліфікації злочинів : навч. посіб. Харків : 2019. 378 с.
3. Балобанова Д. О., Газдайка-Василишин І. Б. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2025. 60 с.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду України від 21.08.2019 у справі № 682/956/17: провадження № 13-31к19. URL: https://zakon.cc/court/document/read/84153057_1e751faa.

References:

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III. [The Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine from 05 April 2001]. Data onovlennia: 17.05.2025. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
2. Panov, M.I., Zinchenko, I.O., Volodina, O.O. (2019). Osnovy kvalifikatsii zlochyniv [Fundamentals of Crime Qualification]. Navch. posib. Kharkiv. 378 p. [in Ukrainian].
3. Balobanova, D.O. & Hazdaika-Vasylyshyn, I.B. (2025). Obiektivna storona kryminalnoho pravoporushenia [Objective element of a criminal offense]. Navch. posib. Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. 60 p. [in Ukrainian].
4. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 21.08.2019 u spravi № 682/956/17: provadzhennia № 13-31ks19. Retrieved from: https://zakon.cc/court/document/read/84153057_1e751faa [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 30.09.2025

Дата прийняття статті: 28.10.2025

Опубліковано: 28.11.2025

УДК 343.1

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2\(41\)-9](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2(41)-9)

RATIO DECIDENDI VS OBITER DICTUM У ПОСТАНОВАХ КОЛЕГІЙ СУДДІВ ТА СУДОВИХ ПАЛАТ КАСАЦІЙНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ У СКЛАДІ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Шугалевич Ігор Васильович

аспірант кафедри кримінального процесу,

Національний університет «Одеська юридична академія»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-3542-2959>

У статті досліджуються питання структури судових рішень колегій суддів та судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, викладених у відповідних постановах.

Попри те що ні на рівні національного законодавства немає законодавчо закріплених понять *ratio decidendi* та *obiter dictum*, ні загалом вести мову про вказані категорії у їх класичному вигляді в нашій правовій системі неможливо, автором аналізуються своєрідні аналоги вказаних понять серед структури судових рішень Верховного Суду, які підпадають під категорію судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України.

З огляду на аналіз судової практики та норм національного законодавства автором робиться висновок, що своєрідним аналогом категорії *ratio decidendi* в структурі постанов колегій суддів і судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду є правовий висновок щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, тоді як під категорією *obiter dictum* слід розуміти додаткові аргументи у формулюванні такого правового висновку.

З метою забезпечення ясності та передбачуваності судових рішень суду касаційної інстанції автором пропонується чітко виокремити в постановах колегій суддів та судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду висновок щодо застосування норм права в подібних правовідносинах і водночас вказується на відсутність необхідності такого виділення щодо додаткових аргументів, котрі не становлять правового висновку для конкретної справи.

Як результат, автором пропонуються відповідні законодавчі зміни, котрі сприятимуть утвердженню судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України, а також дадуть можливість судам чітко розмежувати, що слід враховувати для подальшого вирішення справ у межах подібних правовідносин.

Ключові слова: постанова, судовий прецедент, Верховний Суд, *ratio decidendi*, *obiter dictum*.

Shuhalevich Ihor. Ratio decidendi vs obiter dictum in the decisions of the boards of judges and court chamber of the court of cassation in the Supreme Court

The article examines the issues of the structure of judicial decisions of panels of judges and judicial chambers of the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court, set out in the relevant resolutions.

Despite the fact that neither at the level of national legislation does the legally enshrined concepts of *ratio decidendi* and *obiter dictum* exist, nor in general is it possible to talk about these categories in their classical form in our judicial system, the author analyzes peculiar analogues of these concepts among the structure of judicial decisions of the Supreme Court, which fall under the category of judicial precedent as a source of criminal procedural law of Ukraine.

Given the analysis of judicial practice and norms of national legislation, the author concludes that a kind of analogue of the *ratio decidendi* category in the structure of the resolutions of the panels of judges and judicial chambers of the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court is a legal conclusion on the application of legal norms in similar legal relations, while the *obiter dictum* category should be understood as additional arguments when formulating such a legal conclusion.

In order to ensure clarity and predictability of judicial decisions of the court of cassation, the author proposes a clear correction in the resolutions of the panels of judges and judicial chambers of the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court of the conclusion on the application of legal norms in similar legal relations, and at the same time indicates the need for such a decision regarding additional arguments that do not constitute a legal conclusion for a specific case.

As a result, the author proposes relevant legislative changes that will contribute to the establishment of judicial precedent as a source of criminal procedural law in Ukraine, and will also allow courts to clearly distinguish what should be taken into account in the subsequent resolution of such legal relations.

Key words: ruling, court precedent, Supreme Court, *ratio decidendi*, *obiter dictum*.

Вступ. Із часу проголошення незалежності нашої країни тривають судові реформи, покликані сприяти утвердженню справедливого правосуддя, яке гарантуватиме дотримання прав і свобод громадян.

Своє окреме значення в механізмі забезпечення досягнення означеної мети відіграє категорія судового прецеденту.

Попри те що судовий прецедент притаманний правовій системі загального права, своє відображення вказане правове явище знаходить і в романо-германській правовій сім'ї.

Так, що стосується правової системи України загалом і сфери кримінального судочинства зокрема, судовий прецедент знаходить своє відображення в постановах колегій суддів, судових палат, об'єднаної палати та Великої Палати Верховного Суду.

Однак для того щоб забезпечити реальну практичну цінність і значення судового прецеденту, структура тих судових рішень, які підпадають під таку категорію, повинна бути чіткою та зрозумілою.

Оскільки існуюча судова практика в питаннях структури постанов колегій суддів і судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду не містить єдності, наведене обумовлює потребу в додатковому дослідженні зазначених питань із метою вдосконалення їх законодавчого врегулювання.

Матеріали та методи. Вивченням питань судового прецеденту загалом і його структури зокрема займалися Берназюк О. О., Дашковська О. Р., Дрішлюк А. І., Кухнюк Д. В., Луць Л. А., Малишев Б. В., Пільков К. М., Шевчук С. В., Майданик Р. А.

Проведення цього дослідження обумовило використання загальнонаукових і спеціальних юридичних методів, а саме: загального діалектичного методу наукового пізнання явищ та їх зв'язків, формально-правового, порівняльного та методу узагальнення.

Метою дослідження є аналіз структури постанов колегій суддів і судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду з тим, щоб запропонувати законодавчі зміни, які покликані сприяти утвердженню судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України та які дадуть можливість судам чітко розмежувати, що слід враховувати для вирішення справ у межах подібних правовідносин.

Результати. За англійською доктриною права найбільш істотним елементом судового рішення, його обов'язковим прецедентом (з погляду доктрини прецеденту) є саме мотивувальна частина – *ratio decidendi*, яка є нормативно значимою частиною судового рішення, на відміну від інших складових цього судового рішення [1].

Прецедентні рішення є обов'язковими не в повному обсязі, а лише в частині *ratio decidendi*. Решта прецедентного рішення, зокрема і правові позиції, сформульовані судом «між іншим» (мають назву *obiter dictum*), не є обов'язковою [2].

З викладеного видається, що структура судового прецеденту у його загальному вигляді складається з *ratio decidendi* та *obiter dictum*.

А втім, чи наявні *ratio decidendi* та *obiter dictum* в українському судовому прецеденті як джерелі кримінального процесуального права України, слід з'ясувати.

Очевидно, що на рівні національного законодавства немає ані законодавчо закріплених понять *ratio decidendi* та *obiter dictum*, ані загалом ми не можемо вести мову про вказані поняття у їх класичному вигляді з огляду на законодавчо закріплений стан речей у частині необов'язкового характеру постанов Верховного Суду.

Однак наведене не свідчить про те, що вказані категорії не знаходять свого відображення в судовій практиці, як і не свідчить про відсутність своєрідних аналогів означених понять серед структури судових рішень, які підпадають під категорію судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України.

Зокрема, у постанові колегії суддів Третьою судовою палатою Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 січня 2021 року у справі № 233/8772/19 зазначено: «Хоча в названій постанові Верховний Суд України дійсно посилався на цю норму права, але це було зроблено в якості додаткового аргументу (*obiter dictum*) на користь зробленого ВСУ тлумачення попередньої редакції ч. 2 ст. 389 КК України». Це не тільки впливає зі змісту постанови загалом, але і є пряма вказівка на це в постанові: «На користь такого висновку (щодо тлумачення ч. 2 ст. 389 КК України) говорять і положення частини 5 статті 52 Кримінального кодексу України» [3].

Варто зауважити, що наведена категорія *obiter dictum* нерідко зустрічається в практиці інших касаційних судів, а саме в практиці Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду.

Так, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 5 березня 2025 року у справі № 910/13175/23 зазначено: «Разом з тим колегія суддів об'єднаної палати КГС ВС зауважила, що у постанові від 01.03.2024 у справі № 910/17615/20 висновок щодо порушення судом апеляційної інстанції приписів частини третьої статті 195 ГПК України був зроблений об'єднаною палатою фактично *obiter dictum*. Це порушення було визначено лише як додаткова (не самостійна) підстава для скасування ухвали суду апеляційної інстанції про зупинення провадження у справі. Однак у справі № 902/368/16, № 910/15380/21 та № 914/2150/18 висновки щодо застосування частини третьої статті 195 ГПК України робилися не *obiter dictum*» [4].

Як видається з наведеної судової практики, фактично *obiter dictum* розглядається як додатковий аргумент у здійсненні тлумачення відповідної норми права, який, між тим, відіграє не ключову, а радше допоміжну роль у формулюванні відповідного правового висновку.

Видається, що необхідності якогось конкретного виділення в мотивувальній частині постанови колегій суддів і судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду наведених додаткових аргументів (*obiter dictum*) немає, оскільки вони не становлять правового висновку для конкретної справи, який у подібних правовідносинах повинен братися до уваги судами в майбутньому.

Проте не вбачаємо й жодних негативних наслідків у випадку, коли судді Верховного Суду чітко виокремлюватимуть наведену частину судового рішення (*obiter dictum*).

Між тим у будь-якому разі вважаємо, що це більше питання юридичної техніки конкретного судді, ніж потреба в подальших змінах у Кримінальному процесуальному кодексі України.

Однак як бути з категорією *ratio decidendi* і чи наявна така категорія в практиці суду касаційної інстанції?

Передусім, знову ж таки, слід зауважити, що допоки приписи кримінального процесуального закону України, а також Закону України «Про судоустрій і статус суддів» не зазнають відповідних видозмін, загалом вести мову на рівні національного законодавства та судової практики про категорію *ratio decidendi* буде досить складно.

Наразі яскравим прикладом наведених слів є існуюча судова практика Верховного Суду, серед якої лише в одній постанові серед усіх судів касаційної інстанції йдеться про категорію *ratio decidendi*, та й то – у розрізі рішень Європейського суду з прав людини.

Зокрема, у постанові колегії суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 23 липня 2020 року у справі № 522/18121/16-а зазначено: «За таких умов, на думку колегії суддів, суди попередніх інстанцій правильно уважали, що Одеська міська рада зобов'язана була в своїй діяльності врахувати вказані положення Конвенції та правові висновки Європейського суду з прав людини, головним аспектом (*ratio decidendi*) яких є положення про те, що не може залишатися невиконаним рішення суду, яке набрало законної сили» [5].

А втім, на рівні судової практики та національного законодавства існує категорія, яка містить багато спільного і є найбільш близькою до *ratio decidendi* у структурі судового прецеденту.

Вказана категорія зводиться до висновку щодо застосування норм права, викладеному в постановах Верховного Суду.

Так, якщо ми говоримо про судовий прецедент як джерело кримінального процесуального права України, то в цьому випадку маємо на увазі постанови колегій суддів, судових палат, об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та Великої Палати Верховного Суду.

Оскільки стосовно об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та Великої Палати Верховного Суду наведене питання є більш менш врегульованим і на практиці особливих непорозумінь не викликає, у межах цього дослідження більш детальну увагу слід приділити постановам колегій суддів і судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.

Зокрема, якщо звернутися безпосередньо до Кримінального процесуального кодексу України, а саме приписів частини 1 статті 442 цього кодифікованого акта, то видається, що постанова суду касаційної інстанції складається з вступної, мотивувальної та резолютивної частин, кожна з яких додатково повинна містити відповідні реквізити [6].

Практичну цінність у цьому випадку становить з'ясування того, яка конкретно частина постанови колегій суддів і палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду може підпадати під аналог категорії *ratio decidendi* та де безпосередньо вона знаходить та/або повинна знаходити своє відображення у змісті постанови суду касаційної інстанції.

Зокрема, якщо звернутися до судової практики Касаційного кримінального суду, то ми можемо спостерігати, що чітко сформульованих і виділених висновків щодо застосування норм права відповідні постанови суду касаційної інстанції не містять.

Зазвичай у самому тексті мотивувальної частини постанови суду касаційної інстанції без будь-якого виокремлення робиться висновок про те, як саме повинна застосовуватися відповідна норма права.

Для прикладу, в постанові колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 26 березня 2025 року у справі № 746/448/21 зазначено: «Обов'язковою умовою настання кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення є встановлення у ньому вимоги зобов'язального чи забороняючого характеру, адресованої для виконання певним особам. Причому така вимога повинна стосуватися конкретного зобов'язаного суб'єкта, до відома якого своєчасно було доведено відповідний обов'язок про виконання рішення суду» [7].

Варто зауважити, що вказаний висновок щодо застосування статті 382 Кримінального кодексу України викладений у мотивувальній частині відповідного судового рішення, однак знову ж таки, без будь-якого виокремлення такого висновку та його формулювання за наслідками розгляду справи.

На противагу цьому судова практика знає непоодинокі випадки, коли висновок щодо застосування норм права у подібних правовідносинах чітко виокремлюється в мотивувальній частині судового рішення.

Для прикладу, в постанові колегії суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 15 лютого 2023 року у справі № 354/1129/20 зазначено: «Висновок про застосування норм права, передбачених частинами 3, 5 ст. 219 КПК, у їх взаємозв'язку з положеннями ст. 290 цього Кодексу» [8].

Іншим прикладом формулювання висновку щодо застосування норм права в подібних правовідносинах, є постанова колегії суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 21 листопада 2022 року у справі № 991/492/19, у межах якої колегія суддів чітко сформулювала правовий висновок у кінці мотивувальної частини власного судового рішення за результатами судового розгляду: «Висновок щодо застосування норм права: Вирішуючи питання про допустимість доказів, отриманих у результаті процесуальних дій і процесуальних рішень, що були здійснені, прийняті прокурором, який є процесуальним керівником, з порушенням строку передачі матеріалів до органу досудового розслідування, визначеного в ч. 7 ст. 214 КПК, суд повинен врахувати тривалість такого порушення, осяг і характер вчинюваних дій і прийнятих рішень. Недотримання строку, визначеного в ч. 7 ст. 214 КПК, не є безумовною підставою для визнання недопустимими доказів, отриманих на підставі таких процесуальних дій і рішень прокурора» [9].

З огляду на викладене можемо констатувати, що існуюча судова практика Верховного Суду в питаннях структури відображення правового висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах не є єдиною, зі свого боку, приписи кримінального процесуального закону України також не містять окремого законодавчого врегулювання цього питання.

Наведене попросту нівелює юридичну силу судового прецеденту, оскільки привносить плутанину в питаннях того, яка конкретно частина судового рішення повинна враховуватися під час вирішення подібних справ у майбутньому.

Вважаємо, що в цілях забезпечення якості, ясності й ефективності постанов колегій суддів і палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, в яких викладається правовий висновок щодо застосування норм права в подібних правовідносинах, існує потреба у внесенні змін до пункту 2 частини 1 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України з викладенням її змісту таким чином: «Постанова суду касаційної інстанції складається з мотивувальної частини із зазначенням правового висновку щодо застосування норм права в подібних правовідносинах, якщо такий висновок формується за результатами касаційного розгляду».

Вважаємо, що забезпеченню досягнення наведених завдань сприятиме чітка конкретизація правового висновку щодо застосування норм права в подібних правовідносинах, що можна забезпечити шляхом використання словосполучення: «Висновок щодо застосування норм права».

Висновки. Структура судового прецеденту, а саме постанов колегій суддів, судових палат, об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та Великої Палати Верховного Суду, є актуальним питанням, якщо йдеться про забезпечення дієвості судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України.

І якщо стосовно об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та Великої Палати Верховного Суду це питання є більш-менш урегульованим і на практиці особливих непорозумінь не викликає, то стосовно постанов колегій суддів та судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду воно потребує додаткового законодавчого врегулювання, оскільки існуюча судова практика є неоднорідною, що вочевидь не сприяє забезпеченню якості, ясності й ефективності судового прецеденту.

Очевидно, що на рівні національного законодавства немає ані законодавчо закріплених понять *ratio decidendi* та *obiter dictum*, ані загалом ми не можемо вести мову про вказані поняття у їх класичному вигляді з огляду на законодавчо закріплений стан речей у частині необов'язкового характеру постанов Верховного Суду.

А втім, певною мірою аналог *ratio decidendi* все ж таки притаманний існуючій судовій практиці Верховного Суду та знаходить своє відображення у правових висновках щодо застосування норм права в подібних правовідносинах.

Подальше вдосконалення юридичної техніки викладення правових висновків щодо застосування норм права в постановах колегій суддів і палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду з одночасним внесенням відповідних змін до пункту 2 частини 1 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України сприятиме утвердженню судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України, а також дасть можливість судам чітко розмежувати, що слід враховувати під час вирішення справ у межах подібних правовідносин.

Література:

1. Майданик Р. Англійський судовий прецедент як джерело права. *Юридична газета*. 2013. № 1. С. 52–61.
2. Дашковська О. Судовий прецедент і судова практика як джерела права. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1 (64). С. 34–41.
3. Постанова колегії суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі № 233/8772/19 від 20 січня 2021 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94328674>.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 910/13175/23 від 5 березня 2025 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126486058>.
5. Постанова колегії суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у справі № 522/18121/16-а від 23 липня 2020 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90590803>.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI (2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
7. Постанова колегії суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі № 746/448/21 від 26 березня 2025 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126211665>.
8. Постанова колегії суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі № 354/1129/20 від 15 лютого 2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075158>.
9. Постанова колегії суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі № 991/492/19 від 21 листопада 2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107805010>.

References:

1. Maidanyk, R. (2013). Anhliyskyy sudovyy pretsedent prava yak dzherelo prava [English judicial precedent as a source of law]. *Yurydychna Gazeta – Legal newspaper*, 1, 52–61 [in Ukrainian].
2. Dashkovska, O. (2011). Sudovyy pretsedent i sudova praktyka yak dzherela prava [Judicial precedent and judicial practice as sources of law]. *Visnyk Akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny – Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1 (64), 34–41 [in Ukrainian].
3. Postanova kolehiyi suddiv Tretoyi sudovoyi palaty Kasatsynoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu u spravi № 233/8772/19 vid 20 sichnya 2021 r. [Resolution of the panel of judges of the Third Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation in case №233/8772/19] (2021, January 20). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94328674> [in Ukrainian].
4. Postanova Velykoyi Palaty Verkhovnoho Sudu u spravi № 910/13175/23 vid 5 bereznaya 2025 r. [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court in case №910/13175/23] (2025, March 5). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126486058> [in Ukrainian].
5. Postanova kolehiyi suddiv Kasatsynoho administratyvnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu u spravi № 522/18121/16-a vid 23 lypnya 2020 r. [Resolution of the panel of judges of the Cassation Administrative Court within the Supreme Court in case №522/18121/16-a] (2020, July 23). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90590803> [in Ukrainian].
6. Kryminalnyy protsesualnyy kodeks Ukrayiny № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine № 4651-VI]. (2012). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
7. Postanova kolehiyi suddiv Tretoyi sudovoyi palaty Kasatsynoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu u spravi № 746/448/21 vid 26 bereznaya 2025 r. [Resolution of the panel of judges of the Third Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation in case №746/448/21] (2025, March 26). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126211665> [in Ukrainian].
8. Postanova kolehiyi suddiv Tretoyi sudovoyi palaty Kasatsynoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu u spravi № 354/1129/20 vid 15 lyutoho 2023 r. [Resolution of the panel of judges of the Third Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation in case №354/1129/20] (2023, February 15). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075158> [in Ukrainian].
9. Postanova kolehiyi suddiv Tretoyi sudovoyi palaty Kasatsynoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu u spravi № 991/492/19 vid 21 lystopada 2022 r. [Resolution of the panel of judges of the Third Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation in case № 991/492/19]. (2021, November 21). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107805010> [in Ukrainian].

НОТАТКИ

Наукове видання

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Правознавство

Том 27. Випуск 2 (41). 2025

Українською та англійською мовами

Адреса редколегії:
65082, м. Одеса, вул. Дворянська, 2
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Підписано до друку: 28.11.2025.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 6,74.
Замов. № 1125/934. Наклад 300 прим.
Віддруковано з оригіналів

Видавництво та друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.